

รายงานผลการดำเนินงานโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

โครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” ในพื้นที่
ระหว่างกลางแม่น้ำโขงระหว่างไทย-ลาว กรณีศึกษาหมู่บ้านริมฝั่งโขง
จังหวัดอุบลราชธานี

หัวหน้าโครงการ

นายสมหมาย ชินนาค
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ได้รับจัดสรรงบประมาณดำเนินโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมจาก
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๕

รายงานผลการดำเนินงานฉบับสมบูรณ์

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” ในพื้นที่ระหว่างกลางแม่น้ำโขง
ระหว่างไทย-ลาว กรณีศึกษาหมู่บ้านริมฝั่งโขง จังหวัดอุบลราชธานี

The Indigenous Knowledge of “*Luang Pla*” (Fishing Sites) Management
In-between Areas in the Mekong River,
A Case study of the villages along the Mekong River, Ubon Ratchathani
Province

ผู้วิจัย
สมหมาย ชินนาค

สังกัด
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๕
ISBN (ถ้ามี)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย ม.อบ. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” ในพื้นที่ระหว่างกลางแม่น้ำโขงระหว่างไทย-ลาว กรณีศึกษาหมู่บ้านริมฝั่งโขง จังหวัดอุบลราชธานี” สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความเอื้อเฟื้อและความร่วมมือจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวนมาก นับตั้งแต่ชาวบ้านในพื้นที่ที่ศึกษา ที่เห็นความสำคัญของการศึกษา และมีส่วนร่วมในโครงการวิจัยในรูปของการร่วมประชุมกลุ่มย่อย ร่วมถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวทีต่างๆ ที่ทางโครงการได้จัดขึ้น รวมทั้งยังเอื้อเฟื้อให้ข้อมูลและต้อนรับขับสู้ผู้วิจัยและคณะ ด้วยความโอบอ้อมอารี จนพัฒนาไปสู่ความสัมพันธ์แบบลูกหลานและญาติสนิท

ขอขอบคุณอย่างยิ่งสำหรับบรรดาพรานปลาลุ่มน้ำโขง แห่งบ้านคันท่าเกวียน ที่ได้ให้ข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อเลิศ นাপ่ง นายสังข์ รักเนตร นายคำบ่อ รักเนตร นายดวง สุนนท์ และนายเกษียร บุคตา ทั้งในลักษณะการสัมภาษณ์เดี่ยวและในเวทีสนทนากลุ่มย่อยหลายๆ ครั้ง ขอขอบคุณนายสุวัตร สะเดา ผู้ช่วยนักวิจัยที่ทำหน้าที่อย่างแข็งขัน รวมทั้งกลุ่มนักศึกษาสาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ และนักศึกษาสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ภายใต้การนำของผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจนา ชินนาค ที่ได้ร่วมในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขอขอบคุณโครงการจัดตั้งกองส่งเสริมการวิจัยฯ ซึ่งเห็นความสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ โดยการสนับสนุนงบประมาณจากเงินงบประมาณแผ่นดิน รวมทั้งเปิดโอกาสให้โครงการวิจัยดำเนินการได้อย่างเป็นอิสระ พร้อมทั้งเอื้ออำนวยด้านต่างๆ ในการดำเนินโครงการ แม้ว่าผู้วิจัยจะทำงานล่าช้ากว่ากำหนดก็ตาม

ผู้วิจัยหวังว่า การศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจเรื่องการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ระหว่างกลางลำน้ำโขงบ้างไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร แน่แน่นอนว่างานวิจัยชิ้นนี้เต็มไปด้วยจุดอ่อนด้อยหลายประการ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยจะขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้

สมหมาย ชินนาค

๒๕๕๘

สารบัญ

หน้า

บทที่ ๑ บทนำ	๑
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
บทที่ ๓ บริบทของพื้นที่ที่ศึกษา: ชุมชนคนหาปลาริมฝั่งโขง	๒๘
บทที่ ๔ ผลการศึกษา	๖๓
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๑๐๗
บรรณานุกรม	๑๑๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๓

ภูมิหลังและความเป็นมาของปัญหา

อาณาบริเวณที่เรียกว่า “ลุ่มน้ำโขง” นั้น ครอบคลุมอาณาบริเวณถึง ๖ ประเทศด้วยกัน คือ มณฑลยูนนาน และกวางสี (จีน) เมียนมาร์ ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม ซึ่งนับเป็นเส้นเลือกใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในดินแดนนี้เกือบ ๑๐๐ ล้านคน ช่วงที่แม่น้ำไหลผ่านประเทศจีนเรียกว่า แม่น้ำหลานชางเจียงหรือแม่น้ำล้านช้าง ช่วงที่ไหลผ่านประเทศพม่าและลาวเรียกว่าแม่น้ำของ ส่วนในประเทศไทยเรียกว่าแม่น้ำโขง และเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศลาว

ตลอดความยาวของแม่น้ำโขงที่มีรวม ๔,๙๐๐ กิโลเมตรนั้น เป็นถิ่นกำเนิดและแหล่งที่อยู่อาศัยของพันธุ์สัตว์น้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก มีนักชีววิทยาบางท่านประมาณการว่า ตลอดลำน้ำโขงนั้นมีความหลากหลายของจำนวนพันธุ์ปลาที่สำรวจพบถึง ๑,๒๔๕ ชนิด¹ แม่น้ำโขงถูกจัดให้เป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในเอเชีย และอุดมสมบูรณ์เป็นอันดับ ๓ รองจากแม่น้ำอเมซอนในอเมริกาใต้ และแม่น้ำแซร์ในแอฟริกา ชุมชนริมโขงมีทั้งหาปลาเพื่อดำรงวิถีชีวิตและยึดเป็นอาชีพหลักสร้างรายได้ โดยการประมงน้ำจืดตลอดสายแม่น้ำโขงมีมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยไม่น้อยกว่า ๒,๐๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี²

แม่น้ำโขงส่วนที่ผ่านประเทศไทยเป็นช่วงของแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งไหลผ่าน อ.เชียงแสน อ.เชียงของ และ อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย ระยะทาง ๘๔ กิโลเมตร ก่อนเข้าสู่ประเทศลาว และไหลเป็นพรมแดนไทย – ลาวที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มจาก จ.เลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี รวมความยาวที่ไหลผ่านประเทศไทยประมาณ ๙๗๖ กิโลเมตร

ในส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ได้เป็นเส้นพรมแดนทางธรรมชาติและทางการเมืองการปกครองระหว่างไทยกับ สปป.ลาว ความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำโขง ทำให้การประมงพื้นบ้านเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่อยู่ติดแม่น้ำโขงหรือที่ภาษาถิ่นเรียกว่า “แม่น้ำของ” อันเปรียบเหมือนเส้นเลือดหลักที่ใช้หล่อเลี้ยงชีวิต และเป็นจิตวิญญาณของชาวบ้านริมฝั่ง ชาวบ้านมีความผูกพันกับแม่น้ำโขงตั้งแต่บรรพบุรุษจนมาถึงยุคของคนรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน ชาวบ้านรู้และเข้าใจดีว่าหากเข้าสู่ปลายเดือนพฤษภาคม-ต้นเดือนมิถุนายน เป็นเวลาที่น้ำจะขึ้นสัมพันธ์กับฤดูกาลคือฤดูฝน และเดือนสิงหาคมระดับน้ำจะสูงที่สุดระดับน้ำจะเริ่มลดลงเรื่อยๆ ในเดือนพฤศจิกายน ซึ่งย่างเข้าสู่ฤดูแล้งช่วงที่น้ำลดลงมากที่สุดคือในเดือนเมษายนของทุกปี

ฤดูกาล น้ำขึ้น น้ำลง ในแม่น้ำโขง ส่งผลให้ชาวบ้านมีวิธีการผลิตที่แตกต่างกันไป ช่วงที่น้ำลงก็ทำการเพาะปลูกพืชผักริมฝั่งแม่น้ำโขง สำหรับการจับปลานั้น สามารถหาได้ตลอดทั้งปี ซึ่งชาวบ้านริม

¹ รู้จักแม่น้ำโขง, เสขิยธรรม ฉบับที่ ๖๐ เมษายน - มิถุนายน ๒๕๔๗

² ทรงฤทธิ์ โพนเงิน. เชื้อสายกับความสมบูรณ์ของสายน้ำโขง, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๒

ฝั่งแม่น้ำโขง รู้ดีว่าช่วงที่ปลามีมากที่สุด คือ ช่วงน้ำขึ้นปลาจะขึ้นมาตามน้ำในเดือนตุลาคม เมื่อน้ำลง ปลาก็จะลงตามน้ำ ฤดูกาลน้ำขึ้น น้ำลงของทุกปีทำให้ชาวบ้านริมฝั่งโขง ได้เรียนรู้ธรรมชาติ เกิดเป็นองค์ความรู้ในการวางแผนการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมในทุกช่วงฤดู วัสดุ อุปกรณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ การหาปลา เช่น มอง หรือ ตะขாய เบ็ด แห ลอบ อวน จั่น ฦวมก สวิง ข้อง กระชัง ฯลฯ องค์ความรู้ที่สำคัญ ที่ชาวบ้านได้เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ คือการสังเกตคาดเดาปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในอนาคตว่าจะเป็นอย่างใดโดยวิธีการเช่นนี้จะได้รับการถ่ายทอดจากผู้เฒ่า ผู้แก่ในหมู่บ้าน ต่อๆ กันมา คือให้สังเกตความเปลี่ยนแปลงของสัตว์ แมลงในป่า ดูพฤติกรรมของสัตว์และแมลง เช่น ตะขาบ หรือไก่ ถ้าหากสัตว์พวกนี้พวยพขึ้นที่สูง ผิดจากพฤติกรรมปกติแสดงว่า น้ำจะมาก หรือน้ำจะท่วมสูงมาก จากองค์ความรู้เรื่องนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านริมฝั่งโขง อยู่ร่วมกันกับธรรมชาติได้อย่างดีและอยู่อย่างพึ่งพาตลอดเรื่อยมา ชาวบ้านกับประสบการณ์อันยาวนานของชุมชน ได้เรียนรู้และมีการถ่ายทอดประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ของคนกับธรรมชาติ พิษพรรณ แห่งฤดูกาล เป็นการเรียนรู้เข้าใจและ เคารพธรรมชาติในฐานะแม่ผู้ให้

ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เดือนมีนาคม เป็นต้นไป เป็นช่วงที่ปลาน้อย หรือปลาขนาดเล็กอพยพมาวางไข่ยังต้นน้ำ เช่นปลาหมอ ปลาลอก ปลาแซ่บไว้ ฯลฯ ถัดจากนั้นในเดือนพฤษภาคม จะเข้าสู่หน้าฝน เป็นฤดูที่ปลาใหญ่ขึ้นมาตามน้ำ ปลาขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านจับได้ในช่วงนี้ได้แก่ ปลาแซ่ ปลาเก็ด ปลาทราย ปลาเถิม ฯลฯ ดังนั้น ในช่วงเวลานี้ชุมชนริมฝั่งโขงจะมีตลาดซื้อขายปลาเกิดขึ้น โดยอาจจะมีทั้งพ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นผู้รับซื้อ เพื่อนำไปจำหน่ายยังตลาดสดในตัวอำเภอและตัวจังหวัด ราคาในการซื้อขาย จะขึ้นอยู่กับฤดูในการจับปลา และ ชนิด ขนาดของปลานั้นๆ บางครั้งชาวบ้านเองได้มีการนำผลผลิตที่ตนเองมีใช้แลกเปลี่ยนสิ่งของ ผลผลิตกับพี่น้องประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีความผูกพัน พึ่งพากันมาอย่างยาวนาน

จากปัจจัยทางด้านภูมิเวศและฤดูกาลธรรมชาติของแม่น้ำโขง นำมาซึ่งภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรปลาและสัตว์น้ำในแม่น้ำโขง ที่ได้ก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมการหาปลาที่หลากหลายตลอดสองฝั่งริมแม่น้ำโขง ทั้งนี้รูปแบบการจัดการทรัพยากรปลาและสัตว์น้ำในแม่น้ำโขงที่โดดเด่นประการหนึ่งก็คือการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ที่เรียกว่า “ลวงปลา”

“ลวงปลา” คือ ผืนน้ำที่มีการจับจองไว้ตั้งแต่สมัยของบรรพบุรุษ ขอบเขตพื้นที่มีลักษณะคล้ายกันกับการจับจองที่ดิน และรู้กันในหมู่บ้านว่าบริเวณไหนเป็นของใคร ลวงปลาจึงเป็นผืนน้ำอีกแปลงในลำน้ำโขงที่เป็นแหล่งทำมาหากินส่วนบุคคล และระบบสังคมหมู่บ้านในอดีตมีการกันเขตสายน้ำบางช่วงเอาไว้เพื่อให้เป็นที่สาธารณะ ซึ่งใครก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์วางอวน จมไซ ใส่เบ็ดได้ตามกำลังความขยันของแต่ละคนและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน ชาวบ้านเรียกพื้นที่แห่งนั้นว่า ‘ลวงเหมา’³

ดังนั้น ในภาพการณ์ปัจจุบันที่การประมงพื้นบ้านในการหาปลาเลี้ยงชีพ เลี้ยงครอบครัวของชาวบ้านริมฝั่งโขง ซึ่งเป็นวิถีการดำรงชีวิต อีกรูปแบบหนึ่งที่สุจริต อยู่แบบพออยู่ พอกิน พอเพียง

³ รวงทอง จันดา, เสียดเคราะห์ต่อชะตาแม่น้ำโขงและชีวิตชุมชนสองฝั่งไทย-ลาว อ้างจาก <http://www.esanclick.com> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๔

กำลังเผชิญปัญหาจากโครงการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เชื้อปนพลังงานไฟฟ้าทางน้ำบนแม่น้ำโขงตอนบน ที่ปิดกั้นการไหลอิสระของกระแสน้ำ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและพันธุ์ปลาในแม่น้ำลดลง พร้อมๆ กับแนวคิดการเปิดลงทุนเสรีด้านการประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำทั้งทางบกและทะเล ที่จะนำมาซึ่งรูปแบบหนึ่งในการกระหน่ำทำลายระบบนิเวศและวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำโขง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนริมฝั่งโขง อันจะนำมาซึ่งการสร้างตระหนักรู้ให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง และการเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน ดังพันธะสัญญาของคนลุ่มน้ำโขงที่ว่า

“การกระทำใดๆ ต่อแม่น้ำโขงซึ่งจะมีผลกระทบต่อพื้นที่ประมงที่อยู่อาศัยและทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม แหล่งอารยธรรม ต้องให้ความสำคัญในการกำหนดและตัดสินใจโดยคนท้องถิ่น หรือคนที่มีวิถีชีวิตอยู่กับแม่น้ำตลอดลำน้ำโขง”

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

โครงการวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” ในพื้นที่ระหว่างกลางแม่น้ำโขงระหว่างไทย-ลาว กรณีศึกษาหมู่บ้านริมฝั่งโขง จังหวัดอุบลราชธานี” นี้ มีวัตถุประสงค์อยู่ด้วยกัน ๒ ประการคือ

๑. เพื่อศึกษารูปแบบและกลไกในการจัดการลวงปลากลางแม่น้ำโขงของชาวประมงพื้นบ้านในบริเวณพื้นที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี
๒. เพื่อศึกษาเงื่อนไข และปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการลวงปลากลางแม่น้ำโขงของชาวประมงพื้นบ้านในบริเวณพื้นที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

ขอบเขตของการศึกษา

- (๑) ขอบเขตด้านการศึกษา มุ่งศึกษาถึงระบบภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” ของชาวประมงพื้นบ้านริมฝั่งโขง ตลอดจนเงื่อนไข และปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการลวงปลากลางแม่น้ำโขงของชาวประมงพื้นบ้านริมฝั่งโขงไทย-ลาว
- (๒) ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ที่ศึกษาครั้งนี้ได้แก่ บ้านคันท่าเกวียน หมู่ที่ 3 ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยเน้นการเก็บข้อมูลทางภาคสนามเป็นหลัก วิธีการที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย การสังเกต การสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายๆ ซึ่งก็ได้แก่ประมงพื้นบ้าน (พรานปลา) ในหมู่บ้าน ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “ลวงปลา” และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus groups) กับกลุ่มประมงพื้นบ้าน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในแง่ของรูปแบบและกลไกในการจัดการลวงปลาในพื้นที่ระหว่างกลางแม่น้ำโขงของชาวประมงพื้นบ้านไทยและลาว

2. ได้ทราบถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการลวงปลาในพื้นที่ระหว่างกลางกลางแม่น้ำโขงของชาวประมงพื้นบ้านไทยและลาว

3. ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ระหว่างกลางแม่น้ำโขงอย่างยั่งยืนได้

คำถามหลักในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีคำถามหลักดังต่อไปนี้

๑. ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ที่ศึกษาที่มีรูปแบบการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” ในพื้นที่ระหว่างกลางแม่น้ำโขงระหว่างไทย-ลาวอย่างไร

๒. รูปแบบการจัดการทรัพยากรดังกล่าว ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอะไร

๓. ปัจจุบันรูปแบบการจัดการทรัพยากรดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

๔. ชุมชนท้องถิ่นมีวิธีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอย่างไร

นิยามศัพท์

“ลวงปลา” หมายถึง พื้นที่ในน้ำที่เป็นที่อยู่อาศัยของปลาชุกชุมเป็นประจำ เทียบได้กับบ้านเรือนของคน และเป็นบริเวณพื้นที่ที่ใช้จับปลาของชุมชน ฉะนั้น ในทัศนะของคนหาปลา ถ้าตรงไหนไม่มีปลา ตรงนั้นจะไม่ใช้ลวง

ดังนั้น การถือครองในการใช้ประโยชน์จาก “ลวงปลา” จะไม่มีเอกสารในการอ้างสิทธิ์ใดๆ แต่ชาวบ้านจะรู้กันเอง ทั้งนี้สิทธิในการใช้ลวงปลาของชาวบ้านจะมีการสืบทอดกันตามสายตระกูลของชุมชน คนในตระกูลเดียวกันสามารถใช้ลวงปลาร่วมกันได้ หรือถ้าเป็นคนอื่นหรือชาวบ้านต้องการใช้ประโยชน์จากบริเวณลวงปลานั้นจะต้องซื้อกรรมสิทธิ์ในการใช้พื้นที่ลวงปลาจากเจ้าของลวงเดิม ราคาจะขึ้นอยู่กับจำนวนปลาและชนิดที่จับได้ประจำลวงปลานั้น ๆ ในขณะที่ลวงปลาสาธารณะชาวบ้านทั้งในชุมชนฝั่งไทยและฝั่งลาว สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในการจับปลาได้เช่นกัน

ลวงปลา จึงเปรียบเหมือนที่ดิน หรือผืนนา ไร่ สวน บนผืนน้ำก็ว่าได้ แต่ที่แตกต่างกันก็คือลวงปลาอยู่ในน้ำ ส่วนผืนนา ผืนไร่ สวนอยู่บนพื้นดิน และสามารถครอบครองเป็นเจ้าของได้ตามกฎหมายถ้าหากไม่ใช่พื้นที่ที่เป็นเขตสงวนหรือเขตหวงห้าม ส่วนการถือกรรมสิทธิ์ตามความหมายของ “ลวงปลา” จะแตกต่างออกไป เพราะในผืนน้ำที่เรียกว่า “ลวงปลา” นั้นไม่สามารถถือสิทธิ์ครอบครองได้ตามกฎหมาย แต่เป็นที่รับรู้กันในหมู่ของพรานปลาและชาวบ้านในพื้นที่บริเวณนั้นว่า ผืนน้ำบริเวณใดเป็นลวงปลาสาธารณะใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ ผืนน้ำตรงไหนเป็นลวงปลาที่มีเจ้าของใช้ประโยชน์ไม่ได้

“ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งมีการสั่งสมและถ่ายทอดกันสืบต่อๆ กันมา บางครั้งอาจจะเรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ในที่นี้จะหมายถึงความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรลวงปลาในแม่น้ำโขง ทั้งนี้เพื่อจะเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น จำเป็นต้องเข้าใจความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับโลกหรือที่เรียกว่า โลกทัศน์ และเกี่ยวกับชีวิตที่เรียกว่า ชีวิตทัศน์ สิ่งเหล่านี้เป็นนามธรรมอันเกี่ยวข้องกับ

สัมพันธ์โดยตรงกับการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นทั้งศาสตร์
และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ถ่ายทอดสืบต่อกันมาช้านานจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” ในพื้นที่ระหว่างกลางแม่น้ำโขงระหว่างไทย-ลาว กรณีศึกษาหมู่บ้านริมฝั่งโขง จังหวัดอุบลราชธานี” ครั้งนี้ มีแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

แนวคิดว่าด้วยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

นิยามความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)

คำว่า *ภูมิปัญญา (Wisdom)* มีผู้รู้หลายท่านได้ให้คำจำกัดความไว้หลายความหมาย เช่น จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ เกร็ดความรู้ กฎระเบียบทางสังคมและแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคม ที่ได้รับมาจากการผสมผสาน หรือการโต้ตอบกันอย่างกลมกลืนระหว่างคนกับศาสนาชาวบ้าน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพภูมิศาสตร์ และกระบวนการทางสังคม

สามารถ จันทร์สุรย์ กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตัวเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สืบทอดกันมา

ส่วนคำว่า *ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)* ก็มีผู้ให้นิยามไว้หลากหลาย ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างดังนี้

ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ว่า คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาการจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวเองผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๑๙ เรื่องที่ ๘ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับคำว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ไว้ว่า^๑

^๑ อ้างอิงจาก <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=19&chap=8&page=t19-8-infodetail01.html> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ เมษายน ๒๕๕๕

คำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์ และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี

ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งแวดล้อม

ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสิน และลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา ข้าว แดด ลม ฝน โลก และจักรวาล ชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว

ภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ที่มีคุณธรรม เป็นความรู้ที่มีเอกภาพของทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นความรู้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างสัมพันธ์กันอย่างมีความสมดุล เราจึงยกย่องความรู้ชั้นสูงส่ง อันเป็นความรู้แจ้งในความจริงแห่งชีวิตนี้ว่า "ภูมิปัญญา"

เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๔๔: ๔๒) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้พัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ในพื้นที่ที่ชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๓๖: ๓๕) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เป็นพื้นเพรากฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (๒๕๓๗: ๒) กล่าวถึง ภูมิปัญญาชาวบ้านว่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตจนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเองและชุมชนตลอดมา ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจนกลายเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตและสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน วัฒนธรรมของสังคมที่มาจากรากเหง้าของ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่นำไปสู่การปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง และได้อธิบายว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ “ความเชื่อ ความรู้ ที่มีทั้งสติและปัญญา อันเป็นเครื่องชี้แนะแก่ผู้คนในสังคม ชุมชน (ก่อนที่ความรู้หรือภูมิปัญญาสมัยใหม่จะเข้ามา) ว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรระหว่างคนกับป่า กับภูเขา น้ำ ไฟ (สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ) กับหญ้า สัตว์ แมลง ผู้เป็นเพื่อนร่วมโลกนั้น สามารถทำได้อย่างไร”

ประเวศ วะสี (๒๕๓๐: ๗๕) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า เกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะยาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชาเหมือนเราเรียน ซึ่งสอดคล้อง

กับยิ่งยง เทาประเสริฐ (๒๕๔๒: ๑๑-๑๔) ที่กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า เป็นสิ่งที่มีการสั่งสม สืบทอดกันมาจาก ประสบการณ์ของบรรพชนทั้งที่ได้จากท้องถิ่นและต่างถิ่นผสมผสานกับการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่มีความ หลากหลาย (Diversities) เชื่อมโยงและแปรผัน ยืดหยุ่น เคลื่อนไหว (Dynamism) ไปตามความเหมาะสม นอกจากนี้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ก็น่าจะตรงกับคำสามัญคำหนึ่งที่นักมานุษยวิทยาอย่างผู้วิจัย ค้นเคย นั่นก็คือคำว่า “ความรู้ท้องถิ่น” (Local Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่มีอยู่ในทุกหมู่บ้านทุก สถานที่ตั้งแต่ในโรงเรียน วัด ครุฑเรือน ยุงฉาง และแม้แต่ในหัวไร่ปลายนา ไม่ว่าจะเป็นความรู้เรื่องการทำ ไร่ทำนา ดินฟ้าอากาศ การทอผ้า ยาพื้นบ้าน การสร้างบ้านเรือน ประเพณี ความเชื่อ กฎระเบียบของ หมู่บ้าน ประวัติความเป็นมา และอื่นๆ ซึ่งมีทั้งความรู้ที่เป็นเรื่องของคนกับธรรมชาติ คนกับคน และคน กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความรู้เหล่านี้ถูกสร้างขึ้น ทบทวน และตรวจสอบให้ถูกต้องซ้ำแล้วซ้ำเล่าจากการสังเกต ลองผิด ลองถูก และนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวันของชาวบ้านตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายายเรื่อยมาถึงรุ่นปัจจุบันจนได้มา ซึ่งความรู้ ข้อปฏิบัติ และเครื่องมือที่มีคุณค่า

ความรู้เหล่านี้มีคุณค่าและความสำคัญต่อการอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน ซึ่งถูกทำลายลงไปเรื่อยๆ ชุมชนท้องถิ่นเริ่มไม่รู้จักตัวเองว่ามีดีอะไรบ้าง หลงลืมความเป็นมาของตัวเอง ทำให้ไม่รู้ว่าควรจะพัฒนา หมู่บ้านตัวเองไปในทางไหนถึงจะมีความสุขทั่วหน้าและยั่งยืน ปล่อยให้คนภายนอกเข้ามาชี้ทางถูกๆ ผิดๆ ให้เราเดินตาม และที่สำคัญ “*ความรู้คืออำนาจ และ อำนาจก็คือความรู้*” ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเรามีความรู้ เกี่ยวกับทรัพยากรในบ้านเราเป็นอย่างดี ก็จะเป็นอำนาจที่บอกให้คนภายนอกได้รับรู้ว่า เราเป็นเจ้าของ ทรัพยากรนี้ และมีสิทธิ มีความรู้ในการจัดการและปกป้องทรัพยากรนี้ด้วยตัวของเราเอง ความรู้ที่เรามี ยังเป็นอำนาจที่ใช้ตรวจสอบความถูกต้อง หรือโต้แย้งโครงการที่จะมาสร้างผลกระทบต่อชุมชนของเรา

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้สอดคล้องกับหัวข้อของงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยก็จะใช้คำว่า “ความรู้ท้องถิ่น” ในความหมายเดียวกับคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ฉะนั้นจากนิยามดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการสร้างและใช้ความรู้ของ ชาวบ้าน จึงเรียกว่า “*ภูมิปัญญาชาวบ้าน*” หรือ “*ภูมิปัญญาท้องถิ่น*” ด้วยเหตุนี้ ภูมิปัญญาจึงมี ความสำคัญยิ่งที่จะต้องได้รับการค้นหา เพราะมีอยู่กระจัดกระจายในวัฒนธรรมแทบทุกส่วน ด้วยการเก็บ รวบรวม วิเคราะห์ วิจัย และแบ่งออกเป็นหมวดหมู่เพื่อสร้างเป็น “องค์ความรู้” ให้ผู้คนยุคปัจจุบันได้ ศึกษาและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้งเพื่อถ่ายทอดให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าของมรดกทาง วัฒนธรรม และจะได้ร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน นำไปใช้ และถ่ายทอดต่อไปชั่วกาลนาน

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเวศ วะสี (๒๕๓๐: ๗๕) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีลักษณะที่สำคัญบางประการดังนี้ คือ

๑. ความจำเพาะกับท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ชัดเจนอยู่ในตัวความเชื่อ เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสม จากประสบการณ์หรือความเจนจัดจากชีวิตและสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ ฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความ สอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก และอาจเอาไปใช้กับท้องถิ่นอื่นที่ แตกต่างกันได้หรือไม่ดี หรือได้ไม่ดี

๒. มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการสูง ชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกันเป็น บูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีการบูรณาการสูงทั้งเรื่องกาย

ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตตประโยชน์ โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติ คนเรากล้าเคารพสิ่งใดย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไรถ้าสัมผัสได้เพียงวัตถุธรรมแต่ไม่ถึงนามธรรมย่อมสัมผัสได้เพียงตื้นๆ หยาบๆ เป็นส่วนๆ ขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้ง และการมุ่งอัตตประโยชน์ เช่น ดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ข้าวก็ดี ต้นไม้ก็ดี เป็นแค่วัตถุซึ่งมีส่วนประกอบอย่างนี้ ตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่มีความเคารพ จะทำอะไรกับสิ่งเหล่านี้ก็ได้ ความคิดและทำนองนี้จึงนำไปสู่การทำลายสูง

๓. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์ จึงเคารพผู้อาวุโส

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๓๖: ๓๕-๓๖) ได้แบ่งลักษณะภูมิปัญญาออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรมและลักษณะที่เป็นรูปธรรม

๑. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

๒. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้านๆ เช่น การทำมาหากิน เกษตรกรรม หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน ๓ ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ (๑) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืชธรรมชาติ (๒) ความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ที่รวมกันในกลุ่ม หรือในชุมชน และ (๓) ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

ทั้ง ๓ ลักษณะนี้คือสามมิติของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

นอกเหนือจากลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ยังสามารถแบ่งระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ดังเช่น ฉลาดชาย รมิตานนท์ (๒๕๓๗: ๑๑๗) ได้แบ่งภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็นสองระดับ คือ ระดับ “สามัญสำนึก” ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่าย แต่เป็น “วัฒนธรรม” ความรู้ในการทำการผลิต เทคนิคการเพาะปลูก (ทำนา ทำไร่ ระบบเหมืองฝาย) การจับสัตว์ การหาอาหาร และในระดับความเชื่อที่ปรากฏในตำนาน ปราปรา นิยายพื้นบ้าน สุภาษิต คำคม ดนตรี ขบร้อง ศิลปะ พิธีกรรม ฯลฯ

ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาของมนุษย์ในระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม จึงประกอบด้วยสามส่วน คือ ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของบุคคลนั้นหรือของกลุ่ม ส่วนที่ได้รับมาจากความรู้ ความคิด ประสบการณ์ของผู้อื่นหรือกลุ่มอื่น และส่วนที่สังเคราะห์ขึ้นใหม่จากประสบการณ์ของตนเองหรือจากคำบอกเล่าของผู้อื่น

เอกวิทย์ ณ กลาง (๒๕๔๔: ๑๐๘-๑๑๐) ได้สรุปพัฒนาการของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

๑. พัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน เป็นผลของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อม แล้วปรับตัวสร้างสรรค์ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้นๆ

๒. ภูมิปัญญาใหม่ๆ ที่รับเข้ามาจากโลกภายนอกมิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมด สำหรับสังคมไทยระดับ “ชาวบ้าน” หลายกรณีภูมิปัญญาสั่งสมจะได้รับการทดสอบ เลือกรับ และดัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ๆ ที่เข้ามาผสมผสานอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากเรื่องของอาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร

ตลอดจนพิธีกรรมและความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาสุขภาพในระบบความสัมพันธ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นได้จากความรู้ ความสามารถปรับตัวโดยประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ในลักษณะที่เหมือนกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

๓. การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาสั่งสมอันมีอยู่เดิมที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว

๔. ภูมิปัญญาของสังคมไทยมีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นตามความแตกต่างของภูมิลำเนาของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ

๕. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทยระดับพื้นบ้าน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนานโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ การปรับตัวกับธรรมชาติและ การปรับตัวในสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินี้เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ปัจจุบันให้ความสำคัญน้อยเกินไปแต่จะกลับมามีความสำคัญอย่างสูงอีกครั้งหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจจำแนกออกได้เป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑) ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น อาหาร การอาชีพ การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี การละเล่น เป็นต้น

๒) ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์และปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าหรือค่านิยม และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะของภูมิปัญญาประเภทนี้สะท้อนให้เห็นใน ๓ มิติที่ทับซ้อนเป็นเรื่องเดียวกันเพราะเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยกัน ๓ ด้าน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่อาจสัมผัสได้

จากลักษณะหรือประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ ทำให้ทราบได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก ครอบคลุมความสัมพันธ์ทุกประเภทของการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ตลอดจนกฎเกณฑ์หรือระเบียบทางสังคม บรรทัดฐาน ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ของสังคม

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ยศ สันตสมบัติ (๒๕๔๒: ๖๓-๖๘) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าก่อกำเนิดจากเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และมีลักษณะเป็นองค์รวมรอบด้านโดยมีอาจแยกส่วนต่างๆ ออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด แต่สามารถแบ่งแยกวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็นดังนี้

๑. องค์ความรู้ในเรื่องอาหารและยา โดยที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในอาหารและยาเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ความรู้พื้นฐานในเรื่องอาหารและยา มักได้รับการถ่ายทอดจากยายไปสู่แม่ บุคคลพิเศษ เช่น หมอสมุนไพร คนทรง หัวหน้าผู้ประกอบพิธีกรรม อาจมีความรู้พิเศษในสิ่งที่เกี่ยวกับคุณสมบัติและฤทธิ์ทางยาของพืชสมุนไพรบางชนิด อาจมีความรู้ในเรื่องเวทมนตร์คาถาและเทคนิคในการรักษาพยาบาล มีการใช้สมุนไพรและคาถาอาคมร่วมกัน

๒. ความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร มีลักษณะซับซ้อนและพัฒนามาจากความรู้พื้นฐานในด้านอาหารและยา เช่น องค์ความรู้ในการจัดระบบการผลิต วิธีการคัดเลือกผืนป่าเพื่อตัดฟัน โคนเผา มีการพิจารณาคุณสมบัติของดิน การคัดเลือกและการเก็บรักษาสายพันธุ์พืชที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต มีระบบการจัดการน้ำ เช่น เทคนิคการทำเหมือง ฝาย การทดน้ำ การควบคุมน้ำ ตลอดจนการพัฒนาารูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและองค์กรเพื่อจัดการผลิตและดูแลทรัพยากรส่วนรวม

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนทำให้เกิดความจำเป็นในการออกกฎระเบียบเพื่อเป็นแบบแผนและบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน โดยปกติการแสดงอำนาจของชุมชนในการตรากฎระเบียบต่างๆ มักแสดงออกในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม การสร้างจารีตประเพณีขึ้นมาในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำของชนเมือง เชื่อมโยงกับรูปแบบการผลิตภาคเกษตร พิธีกรรมความเชื่อนี้เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบกับการผลิตและการจัดการทรัพยากร เสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรม และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่า ลักษณะเช่นนี้พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ นั้น มีกฎ ระเบียบ จารีตประเพณี วิถีปฏิบัติ ความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรที่แตกต่างกันและมีความหลากหลายกันออกไป

๔. วิธีคิด ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนของวิธีคิด ทำให้มองความเชื่อบางประการที่ไม่ได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล แต่ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ของอำนาจ อันเป็นพื้นฐานในการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อเช่นนี้เป็นพื้นฐานในการวางกฎระเบียบ ข้อบังคับ จารีตประเพณีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน อุดมการณ์ อำนาจ ในรูปแบบความเชื่อ มีการผลิตซ้ำผ่านสมาชิกของชุมชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า มีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ใหม่ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะของวิธีคิดเช่นนี้ เป็นมุมมองทางวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพแก่ศักดิ์ศรีอัตลักษณ์ (Individual) และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบผลิตและการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไป

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาค ซึ่งสามารถจำแนกประเภทตามลักษณะได้ ๑๐ ประเภท ดังนี้

(๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา

ภูมิปัญญาประเภทนี้จะมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากมีพื้นฐานทางความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้นได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคม โดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น

(๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม

เนื่องจากประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ดำรงที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มขวัญกำลังใจในสังคม ภูมิปัญญาประเภทนี้จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญๆ ใน ประเทศไทยล้วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมแทบทั้งสิ้น

(๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน

เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะประเภทต่างๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มา ประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน หลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสาย กลายเป็นศิลปะที่มีลักษณะที่มี คุณค่าเฉพาะถิ่น

(๔) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน

นอกจากมนุษย์จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อความอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเทคนิคการถนอม อาหารและการปรุงอาหารมาใช้ เพื่อให้อาหารที่มีที่มีมากเกินความต้องการสามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็น เวลานานซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังนำผักพื้นบ้านชนิด ต่างๆ มาบริโภคได้อีกด้วย

(๕) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน

การละเล่นถือว่าเป็นการผ่อนคลายโดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลินภูมิ ปัญญาท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ในการละเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึง วิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน

(๖) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของแต่ละภาค เราสามารถพบ หลักฐานจากร่องรอยของศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏกระจายตัวอยู่ทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเทคนิค ความคิด ความเชื่อ ของบรรพชนได้เป็นอย่างดี

(๗) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาประเภทนี้ส่วนมากจะแสดงออกถึงความสนุกสนาน และยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนใน สังคม ซึ่งมีส่วนแตกต่างกันออกไปตามโลกทัศน์ของคนในภาคต่างๆ

(๘) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีตและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสี่ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ หากได้รับการ พัฒนาและส่งเสริมการวิจัยจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตได้

(๙) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประติมากรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน

เทคโนโลยีและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาคนั้น ถือเป็น ประติมากรรมและหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ซึ่งปัจจุบันยังไม่ได้ได้รับความสนใจในการพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญา ประเภทนี้เท่าที่ควร หากมีการเรียนรู้และสืบทอดความคิดเกี่ยวกับประติมากรรมและหัตถกรรมแก่ เยาวชน จะเป็นการรักษาภูมิปัญญาที่สำคัญของบรรพชนได้อีกทางหนึ่ง

(๑๐) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

เนื่องจากคนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา ทำไร่ จึงทำให้เกิด ภูมิปัญญาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหา หรืออ่อนน้อมเพื่อให้เกิดความ

อุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก และเพื่อเพิ่มผลิตผลทางการเกษตร ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมเกี่ยวกับเกษตรกรรมทั่วทุกภูมิภาคของไทย

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจจำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

(๑) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่เด็ก

มักกระทำกันด้วยวิธีการง่ายๆ ไม่ซับซ้อน สามารถดึงดูดใจให้กระทำโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การกระทำตามแบบอย่าง การเล่นคำทายปริศนา เป็นต้น วิธีการดังกล่าวล้วนเป็นการเสริมสร้างนิสัยและบุคลิกภาพตามแนวที่สังคมประสงค์จะให้สมาชิกของสังคมเป็นอยู่ ส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องจริยธรรม ค่านิยม โลกทัศน์ ปรัชญาชีวิตและกฎเกณฑ์ การดำเนินชีวิตในสังคมทั่วไป

(๒) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่ผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นบุคคลที่มีวุฒิและประสบการณ์และอยู่ในวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจึงกระทำโดยผ่านการกระทำ เช่น การบอกเล่าในขณะที่มีการทำพิธีกรรมทั้งที่เป็นพิธีสู่ขวัญ พิธีทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมท้องถิ่น พิธีแต่งงาน เป็นต้น

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้กระทำกันขึ้น ๒ รูปแบบใหญ่ๆ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และแบบเป็นลายลักษณ์อักษร แบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรได้แก่ คำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้าน ปริศนา คำทาย การเล่น และคำร้องสวด ในรูปการบันเทิงชนิดต่างๆ ส่วนกรณีที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ในอดีตมีการเขียนลงในใบลานและสมุดข่อย ปัจจุบันได้มีการจดบันทึกเป็นภาษาไทยกลางโดยหน่วยงานต่างๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรกคืองานวิจัยเกี่ยวกับ “ลวงปลา” โดยตรง และกลุ่มที่สองเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในแม่น้ำโขง ซึ่งจากการสำรวจงานวิจัยทั้งสองประเภทดังกล่าว มีเนื้อหาสาระดังต่อไปนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “ลวงปลา”

งานวิจัยชิ้นแรกที่ทำให้คนในสังคมไทยรู้จักคำว่า “ลวงปลา” อันนับว่าเป็นการบุกเบิกการศึกษาเกี่ยวกับลวงปลาก็คว่าได้ นั่นก็คืองานวิจัยไต้หวัน โดยคณะนักวิจัยไต้หวันสมัชชาคนจนกรณีปากมูน และเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ (๒๕๔๕)^๒ งานชิ้นนี้ชี้ชัดว่า สำหรับคนหาปลาในแม่น้ำมูน (รวมทั้งแม่น้ำโขง – ผู้วิจัย) การมีเพียงเครื่องมือหาปลาและเหยื่อปลานั้น ไม่ได้หมายความว่าจับปลาได้ ถ้าหาก

^๒ คณะนักวิจัยไต้หวันสมัชชาคนจนกรณีปากมูน และเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้, แม่มูน การกลับมาของคนหาปลา (กรุงเทพฯ: เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้, ๒๕๔๕)

ขาดซึ่งความรู้เกี่ยวกับ “ลวง” เพราะคนหาปลาต้องแสวงหา “ลวงที่ดี” สำหรับการวางเครื่องมือหาปลา เพราะการได้ลวงดีหมายถึงการรับรองว่าวันนั้นจะได้ปลามาเป็นอาหารอย่างแน่นอน

ฉะนั้น สำหรับคนหาปลาแล้ว “ลวง” จึงหมายถึง “ที่จับปลาได้” หรืออาจจะมีความหมายอื่นที่ใกล้เคียงกัน เช่น “ปองปลาเที่ยว” “เส้นทางของปลา” เป็นต้น^๓ และหากจำแนกแยกแยะ “ลวง” ตามความหมายของคนหาปลา “ลวง” ก็คือปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ ปลา ฤดูกาล และเครื่องมือหาปลานั้นเอง นั่นก็หมายความว่า นอกจากความรู้เรื่องเครื่องมือหาปลาแล้ว ยังต้องมีความรู้อีก ๓ ชุดคือความรู้ว่าด้วยเรื่องพื้นที่ ความรู้เรื่องปลา และความรู้เรื่องฤดูกาล

สำหรับความรู้ว่าด้วยเรื่องพื้นที่นั้น ก็เนื่องมาจากระบบนิเวศของแม่น้ำมูลมี “พื้นที่” หลากหลายแบบและสลับซับซ้อน เช่นเดียวกับพื้นที่ของลวง ที่มีความหลากหลายและสลับซับซ้อนเช่นกัน ฉะนั้น “พื้นที่” ที่เกี่ยวข้องกับ “ลวง” จึงสัมพันธ์กับ “พื้นที่” ในความหมายของระบบนิเวศน์ของแม่น้ำมูล เช่น “จิบ” (เครื่องมือหาปลาชนิดหนึ่ง-ผู้วิจัย) ลวงที่ดีจะอยู่บริเวณแก่ง “กวด” (เครื่องมือหาปลาชนิดหนึ่ง-ผู้วิจัย) ลวงที่ดีจะอยู่บริเวณที่เป็นวัง เวิน เป็นต้น

ขณะที่ความรู้เรื่องปลาก็สัมพันธ์กับ “ลวง” ในแง่ที่ว่า เป็นการรู้จักปลาเพื่อคัดล่อล่าปลา ไม่ได้เป็นการรู้จักเพียงรูปร่างลวดลาย เพื่อการจำแนกปลาตามหลักของการแบ่งแยกชนิดของปลาเท่านั้น เพราะสำหรับคนหาปลาแล้ว “จะหาปลาอะไรก็ต้องรู้จักปลานั้น” ฉะนั้นหลักการข้อหนึ่งในการจับปลาก็คือ ต้องรู้จักถึงพฤติกรรมของปลา ฤดูกาลอพยพของปลา แหล่งที่อยู่ของปลา อาหารของปลา

งานศึกษาชิ้นต่อมา เป็นผลงานของ กนกวรรณ มะโนรมย์ (๒๕๔๗)^๔ เรื่องวัฒนธรรมเพื่อการและฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นงานที่ต่อยอดมาจากงานวิจัยไต้หวันทีกล่าวไปแล้วข้างต้นก็ว่าได้ เพราะผู้ศึกษาเองก็เป็นทีปรึกษาของสมาคมนักวิจัยปากมูล และได้ร่วมกับคณะนักวิชาการของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีทำการศึกษาผลดีผลเสียของการปิดเปิดประตูเขื่อนปากมูลด้วย ถือว่าเป็นการนำเอา “ลวงปลา” ที่ถูกจุดประเด็นโดยนักวิจัยไต้หวัน มาอธิบายโดยอาศัยแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (Identity) และ พื้นที่ทางสังคม (Social Space) อันเป็นแนวคิดของนักสังคมศาสตร์สำนักคิดหลังทันสมัยนิยม (postmodernism) ฉะนั้นจุดเด่นของงานชิ้นนี้ก็คือการอธิบายลวงปลาในแง่มุมเชิงวิชาการนั่นเอง

กนกวรรณ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ลวงปลา” ไว้ว่า ในความหมายของชาวบ้านหมายถึง แหล่งที่จับปลาได้ เนื่องจากเป็นแหล่งรวมของปลา และแหล่งที่ปลามักจะเดินทางผ่าน กล่าวโดยง่ายคือ ลวงปลาเป็นแหล่งหรือบริเวณพื้นที่หาปลาในแม่น้ำ (มูล) ซึ่งมักจะเป็นพื้นที่ที่มีปลาชุมชุม บางแห่งมีปลาหลากหลายชนิด บางแห่งอาจมีปลาเด่นๆ จำนวนมาก ชนิดปลาอื่นๆ มีเพียงจำนวนน้อย ลวง

^๓ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖.

^๔ กนกวรรณ มะโนรมย์. รายงานการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมเพื่อการและฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๔๗.

ปลาจะเกิดขึ้นตามระบบนิเวศที่หลากหลาย ทั้งนี้ กนกวรรณ วิเคราะห์ว่าลวงปลากลายเป็นศูนย์กลางทางสังคม (Social centrality) ของชาวบ้านปากมูล และลวงปลาทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเป็นชาวประมงมากกว่าการเป็นชาวนา เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับทรัพยากรที่นาแล้ว ลวงปลาช่วยสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมเด่นชัดกว่า อัตลักษณ์ที่เด่นชัดนี้ถูกกำหนดจากตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม หรือศูนย์กลางทางสังคมที่เป็นแหล่งปฏิบัติการเฉพาะ (Situated practice) ของกลุ่มคนหาปลา ดังนั้น ปัจจัยด้านระบบนิเวศประมง “ลวงปลา” จึงน่าจะเป็นตัวกำหนด (signifier) อัตลักษณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูลให้ชาวบ้านเป็นชาวประมงมากกว่าการเป็นชาวนา ลวงปลาจึงเป็นพื้นที่ทางสังคม (social space) ที่สะท้อนโลกทัศน์ ระบบความคิด ความรู้และความเข้าใจอันซับซ้อนของชาวบ้านที่มีต่อธรรมชาติแวดล้อมที่มาจากประสบการณ์และความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับระบบนิเวศ เป็นพื้นที่ที่เป็นตัวสื่อ (signifier) ในการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นชาวประมงให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ได้แก่การสร้างองค์ความรู้ที่เป็นระบบและซับซ้อนเกี่ยวกับระบบนิเวศ และนิเวศประมงพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับลวงปลา การใช้สิทธิและการจัดการทรัพยากรลวงปลาในฐานะที่เป็นทรัพยากรส่วนรวม (Common property) ที่มีการจัดการ มิใช่ทรัพยากรสาธารณะ (open access) ที่ขาดระบบการจัดการ การสถาปนาอำนาจและสร้างคุณค่าและศักดิ์ศรีของคนหาปลา และอัตลักษณ์เหล่านี้นำไปสู่การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวประมง

ในปีเดียวกันนั้นเอง (ปีพ.ศ.๒๕๔๗) กลุ่มคณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ-เวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ภายใต้ชื่อกลุ่ม “รักษ์เชียงของ” เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา อันเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงตอนบน ก็ได้นำเสนองานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนทางวิชาการจากเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ภายใต้ชื่อ “แม่น้ำโขง: แม่น้ำแห่งชีวิตและวัฒนธรรม” โดยในเนื้อหาตอนหนึ่งได้กล่าวถึงพื้นที่หาปลาแม่น้ำโขงที่เรียกว่า โมง-ลั้ง-ลวง ไว้ดังนี้

“...คนหาปลาเรียกพื้นที่หาปลาในแม่น้ำโขงว่า “โมง” หรือ “ลั้ง” โดยส่วนใหญ่จะเรียกว่า โมงหรือลั้ง มีที่เดียวที่เรียกว่า “ลวง” คือ ลวงไหลมองปลาบึกที่ตอนแวง บ้านหาดไคร้

โมงหรือลั้ง เป็นพื้นที่ส่วนรวมหรือพื้นที่หน้าหมู่บ้านของชุมชนริมน้ำโขง ลั้งแต่ละแห่งจะมีระบบการจัดการโดยคนที่รวมกลุ่มหาปลาในลั้งนั้น โดยเฉพาะการ “เพี้ยวลั้ง” หมายถึงการทำความสะอาดลั้งโดยการเอาเศษไม้ขอนไม้ออกจากท้องน้ำที่ไหลมอง เพื่อจะได้หาปลาง่ายและไม่ให้อุปกรณ์ในการหาปลาเสียหาย

ในการเพี้ยวลั้งจะมีการนัดหมายมาร่วมกันทำ ส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ก่อนที่จะถึงเวลาอพยพขึ้นมาวางไข่ คนหาปลาที่ไม่สามารถมาช่วยทำความสะอาดลั้งได้ก็จะนำเหล่า ไก่หรือเงินมาชดเชยแรงงานของตนเอง

นอกจากจะทำการเพี้ยวลั้งแล้ว คนหาปลาตามลั้งต่างๆ ยังได้มีการจัดคิวไหลมอง เช่นที่บ้านปากอิงใต้ คนหาปลาจะจัดคิวไหลมองโดยยึดเอาคนที่มาถึงแม่น้ำโขงก่อนในแต่ละวันเป็นคิวที่ ๑ และคนที่มาต่อๆ มาก็คือคิวต่อไป

ส่วนใหญ่ลั้งทุกลั้ง คนหาปลาภายนอกชุมชนสามารถเข้ามาหาปลาโดยไม่ได้กำหนดว่าเป็นคนในชุมชนหรือไม่ เช่น ลั้งคกสละหรือลั้งปากงาว บ้านห้วยลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น ที่มีคนหาปลาจากบ้านดอนชัย บ้านสบสม บ้านปากอิง อำเภอเชียงของ บ้านแจ่มป่อง อำเภอเวียงแก่น ไปหาปลาในลั้งคกสละเป็นบางช่วงฤดู มีบางลั้งเท่านั้นที่มีการเก็บเงินจากคนในหมู่บ้านอื่นที่เข้ามาหาปลาในลั้ง เช่น ลั้งบ้านปากอิงใต้ที่เคยเก็บเงิน ๓๐๐ บาทต่อเรือลำหนึ่งที่จะหาปลาในลั้ง แต่ปัจจุบันระบบนี้ได้ถูกยกเลิกไป^๕

ต่อมา ธีรภัท ชัยพิพัฒน์ (๒๕๕๑) ได้นำประเด็นดังกล่าวไปขยายผ่านงานศึกษาเรื่อง “มัง-ลั้ง-ลวง: อัตลักษณ์คนหาปลาในแม่น้ำโขงและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายหลังการสร้างเขื่อนของจีนศึกษาบริเวณพรมแดนไทยลาว ตอนบน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของ “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” ภายหลังจีนสร้างเขื่อน ซึ่งเป็นความอยู่รอดของระบบการผลิต การเข้าถึงทรัพยากร มัง-ลั้ง-ลวง ภายใต้การพัฒนาโดยรัฐชาติ ที่มีผลต่อระบบความเชื่อ พิธีกรรม ระบบคุณค่าและผลกระทบต่อระบบนิเวศลุ่มแม่น้ำโขง

บริเวณพรมแดนไทยลาวตอนบน

ผลการศึกษาพบว่า “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” ได้ตั้งรกรากอยู่บริเวณพรมแดนไทยลาวตอนบนมาเป็นเวลานานและได้ยึดการหาปลาเป็นอาชีพหลักในการดำรงชีวิต ดังนั้นอัตลักษณ์ทางสังคมของคนกลุ่มนี้จึงถูกกำหนด ถูกสร้างและถูกผลิตขึ้นในบริบทของระบบนิเวศบนแม่น้ำโขงที่เรียกว่า “มัง-ลั้ง-ลวง” ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จีนมีโครงการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงจำนวน ๑๔ โครงการ ขึ้นภายในประเทศ เพื่อสนองต่อระบบเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเป็นหลักได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในลุ่มแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทยลาวตอนบน ทำให้ระบบการผลิตของกลุ่ม “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” ได้รับผลกระทบตามไปด้วย อีกทั้งยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางอัตลักษณ์ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมผ่าน มัง-ลั้ง-ลวง อีกด้วย

งานศึกษาชิ้นนี้ นับเป็นงาน “ลวง(ปลา)ศึกษา” โดยตรงอีกชิ้นหนึ่ง ที่ทำให้แวดวงวิชาการด้านสังคมศาสตร์เริ่มให้ความสำคัญกับระบบนิเวศนี้มากขึ้น ผลงานของ ธีรภัท ชัยพิพัฒน์ ชี้ให้เห็นว่า ผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนตั้งอยู่ใกล้แหล่งที่มีการหาปลาหรือที่เรียกว่า “มัง” หรือ “ลั้ง” มีบางกลุ่มที่เรียกว่า “ลวง” คือ ลวงไหลมองปลาบึกที่ดอนแวง บ้านหาดไคร้ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย โดย มัง-ลั้ง-ลวง เป็นพื้นที่ส่วนรวมหรือพื้นที่หน้าหมู่บ้านของชุมชนริมแม่น้ำโขง โดยแต่ละแห่งจะมีการจัดการโดยคนที่รวมกลุ่มหาปลาด้วยกัน เป็นแหล่งที่มีปลาชุกชุมและเป็นทางผ่านของปลา มีปลาหลากหลายชนิดอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนคนภายนอกชุมชนก็สามารถเข้าหาปลาได้เช่นกัน ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงผ่านทรัพยากร มัง-ลั้ง-ลวง

^๕ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. แม่น้ำโขง: แม่น้ำแห่งชีวิตและวัฒนธรรม (เชียงใหม่: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ๒๕๔๗): ๗๔-๗๕. อนึ่ง คำที่ขีดเส้นใต้เน้นโดยผู้วิจัย

ธีรภัท อธิบายว่า อัตลักษณ์ทางสังคมของชาวบ้านในลุ่มแม่น้ำโขง บริเวณพรมแดนไทยลาว ตอนบน ที่เป็น “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” มักถูกกำหนด ถูกสร้างหรือผลิต (Constitute) ขึ้นมาจากความสัมพันธ์กับพื้นที่ทางนิเวศวิทยา (Ecological Space) ที่เราเรียกว่า โม่-ลั้ง-ลวง เป็นทรัพยากรร่วม (Common Property) ในแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทยลาว ตอนบนที่มีการจัดการตามจารีตพื้นบ้านคือการไม่กระทำผิดกฎระเบียบที่ชุมชนหรือกลุ่มได้วางไว้ร่วมกัน เช่น กฎของกลุ่มคนหาปลาในแม่น้ำโขงเดียวกันกำหนดให้ โม่-ลั้ง-ลวง เป็นเขตหาปลาสาธารณะ คนในพื้นที่อื่นเมื่อต้องการเข้ามาหาปลาจะต้องได้รับอนุญาตจากทางกลุ่มก่อน หรือเมื่อก่อนต้องมีการเสียเงินหาปลาในแต่ละพื้นที่จะเป็นพื้นที่เฉพาะคนในชุมชนซึ่งไม่ก้าวล่วงพื้นที่หาปลาซึ่งกันและกัน แต่ถ้าหากคนในพื้นที่อื่นยินดียร่วมกันทำความสะดวก โม่-ลั้ง-ลวง ในชุมชนของตนก็สามารถร่วมหามาหาปลาในพื้นที่นั้นได้ แต่หากผู้ใดไม่กระทำหรือละเมิดกฎ จะถือเป็นความผิดและถูกตัดออกจากกลุ่มไม่ให้เข้ามาหาปลาในพื้นที่ โม่-ลั้ง-ลวง นั้นได้อีกต่อไป โม่-ลั้ง-ลวง จึงเป็นเสมือนสื่อสร้างตัวตน สร้างเอกลักษณ์และสร้างอำนาจให้ “คนหาปลาบนแม่น้ำโขง” มีบทบาทในฐานะชาวประมงที่เด่นชัด ในการสะท้อนอำนาจด้านระบบคุณค่าที่ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีของคนหาปลาในความรู้เรื่อง โม่-ลั้ง-ลวง ที่แสดงนัยด้านอำนาจกฎเกณฑ์ ระเบียบการใช้และการเข้าถึงทรัพยากร โม่-ลั้ง-ลวง ตามจารีตชุมชน กฎเกณฑ์และสิทธิชุมชนที่เป็นความรู้ที่ผลิตจากสถานการณ์แวดล้อมสอดคล้องตามเงื่อนไขและบริบทต่างๆ ในแต่ละพื้นที่ (Situated Knowledge) ที่เป็นอำนาจในการแสดงนัยแห่งอำนาจอย่างหนึ่ง เพราะกำหนดความสัมพันธ์เชิงบวกของชุมชน ดังนั้นอัตลักษณ์จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการกำหนดคุณค่าทางวัฒนธรรมของการพึ่งพาอาศัยกันของกลุ่ม “คนหาปลาบนแม่น้ำโขง” ที่ต่างก็มีอัตลักษณ์ของตนให้มีอำนาจดำรงอยู่ต่อไป

ภายหลังจากการสร้างเขื่อนของจีนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำจากแม่น้ำโขงตอนบน โดยมีจำนวนถึง ๑๐ เขื่อนที่สร้างเสร็จไปแล้วจาก ๑๔ เขื่อนนั้น “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” เป็นกลุ่มแรกที่ได้รับผลกระทบโดยตรง เนื่องจากไม่สามารถยึดอาชีพทำการประมงได้เหมือนเช่นเคย เกิดการปรับเปลี่ยนจากอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตการหาปลา มาเป็นอัตลักษณ์ทางการเมือง โดยอัตลักษณ์ใหม่นี้ “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” สร้างขึ้นโดยการรื้อฟื้นระบบคุณค่าในฐานะ “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” ที่มี โม่-ลั้ง-ลวง เป็นเสมือนพื้นที่ทางสังคมที่สามารถนำมาต่อรอง (Negotiating Space) สะท้อนให้เห็นสิทธิในการสร้างตัวตนแบบใหม่ของ “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” ที่ใช้องค์ความรู้ของชุมชนเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่จีนได้สร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงตอนบนไว้^๖

งานศึกษาชิ้นต่อมาเป็นของ ยศ บริสุทธิ์ และ กัลยา มิชะมา (๒๕๕๒) ที่ได้ทำการศึกษา ระบบการจัดการลวงมองประมงพื้นบ้านแม่น้ำโขงจังหวัดนครพนม ประเทศไทย และแขวงคำม่วน สปป. ลาว

^๖ ธีรภัท ชัยพิพัฒน์ “โม่-ลั้ง-ลวง: อัตลักษณ์คนหาปลาในแม่น้ำโขงและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายหลังการสร้างเขื่อนของจีน ศึกษาบริเวณพรมแดนไทยลาวตอนบน” (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาเขตลำปาง, ๒๕๕๑) อ้างอิงจากเว็บไซต์ CISLAMPANG.COM เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๕

ผลการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการลวงมอทั้งไทยและลาวมีลักษณะเหมือนกันคือ มีหัวหน้าหรือประธานเป็นผู้นำในการบริหารจัดการลวงและสมาชิก โดยสมาชิกเป็นคนในพื้นที่หมู่บ้านที่ติดลวงปลานั้นๆ และมีแนวปฏิบัติของสมาชิกที่ตกลงร่วมกันทั้งเฉพาะฝ่ายและแบบที่ตกลงร่วมกันระหว่างไทย-ลาว สำหรับการจัดการพื้นที่ลวงมอ พบว่า มีสองรูปแบบ ได้แก่ (๑) ไทย-ลาวมีการบริหารจัดการร่วมกัน โดยไทย-ลาวมีพื้นที่ลวงมอในเขตลวงบริเวณน่านน้ำเดียวกันหรือเหลื่อมกัน มีการชาวลวงและการทำพิธีกรรมที่สำคัญร่วมกัน มีการจัดการคิวเข้าออกร่วมกันในการไหลมอ และ (๒) ไทย-ลาวไม่มีการบริหารจัดการร่วมกัน โดยไทย-ลาวแบ่งพื้นที่ลวงมอตามเขตน่านน้ำ ความเป็นอิสระจากกันในการบริหารจัดการ ชาวลวงและการทำพิธีกรรม การจัดการคิวกันเข้าออกในการไหลมอทั้งไทยและลาวต่างมีอิสระจากกันเนื่องจากบริเวณลวงมอแยกกันชัดเจน^๗

ผลงานชิ้นสุดท้าย เป็นของ สพลสันต์ เพชรคำ (๒๕๕๓) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ลวงลุ่มน้ำโขง : การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน บริเวณพรมแดนไทย-ลาว” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนไทย-ลาวบริเวณลวงลุ่มน้ำโขงภายใต้บริบทรัฐชาติสมัยใหม่ โดยใช้แนวคิดพื้นที่ (Space) กับแนวคิดเรื่องพรมแดน (Boundary) เป็นแนวทางสำคัญในการศึกษา ทั้งนี้ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ลวงลุ่มน้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวไม่ได้มีสถานะเป็น “พื้นที่ทางกายภาพ” (Physical Space) สำหรับหาปลาในบริเวณแม่น้ำโขงแต่เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ในสถานะ “พื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคม” (Socio-Economic Space) ที่ถูกสร้างขึ้น เป็นพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นและลื่นไหลบนพรมแดน (Boundary) ระหว่างรัฐชาติไทยกับลาว รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ถูกช่วงชิง (Contested Space) จากอำนาจรัฐ นายทุนและชุมชนในท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการกำหนดเส้นแบ่งพรมแดนที่เกิดขึ้นพร้อมกับ “แผนที่” จากความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ในช่วงอาณานิคมฝรั่งเศสเข้าปกครองลาว อย่างไรก็ตามชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงก็ได้ยอมจำนนต่ออำนาจรัฐที่ทับซ้อนลงบนพื้นที่ของชุมชนเสมอไป แต่มี “ปฏิบัติการ” เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ให้ “อำนาจของชุมชน” กลับลงทับซ้อนกับพื้นที่ของอำนาจรัฐได้อีกเช่นกัน

ผลการศึกษาพบว่า การใช้แม่น้ำโขงทำมาหากินร่วมกันของชุมชนสองฝั่ง ทำให้แม่น้ำโขงเป็นพื้นที่เศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ โดยเฉพาะบริเวณกลางลำแม่น้ำโขงเป็นแหล่งทรัพยากรปลาที่เลี้ยงชีวิตผู้คน พื้นที่จับปลาบริเวณดังกล่าวชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่า “ลวง” ความหมายคำว่า “ลวง” ของชาวบ้านคือ พื้นที่ที่ปลาอยู่อาศัยและเป็นบริเวณพื้นที่ที่ใช้จับปลาของชุมชน ชาวบ้านอธิบายลักษณะทางกายภาพ (Physical Space) ของลวงว่า “ลวง” โดยทั่วไปมักมีความยาวประมาณ ๑-๒ กิโลเมตร ส่วนความกว้างขึ้นอยู่กับฤดูกาล เช่น ฤดูฝนปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงมีมากอาจทำให้พื้นที่ลวงมีความกว้างประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ เมตร ส่วนในฤดูแล้งความกว้างของลวงอาจลดลงเหลือเพียง ๒๐๐-๓๐๐ เมตรเท่านั้น ลักษณะ

^๗ ยศ บริสุทธิ์ และ กัลยา มิชะมา “ระบบการจัดการลวงมอประมงพื้นบ้านแม่น้ำโขงจังหวัดนครพนม ประเทศไทย และแขวงคำม่วน สปป. ลาว” ใน *บทความประกอบการประชุมวิชาการระบบเกษตรแห่งชาติครั้งที่ ๕* จัดโดย กรมวิชาการเกษตรและมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี วันที่ ๒ - ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๒

สำคัญของลงที่เอื้อต่อการจับปลา คือ บริเวณพื้นที่ท้องน้ำต้องมีลักษณะค่อนข้างราบแบน ไม่มีเกาะแก่ง และโชดหินขึ้นปะปนมากจนเกินไป ลักษณะของ “ลง” ที่ดีจึงควรมีท้องน้ำเป็นพื้นทรายหรือพื้นหินกรวด เพราะหากท้องน้ำไม่ราบเรียบหรือมีเกาะแก่งและโชดหินมาก มักส่งผลให้กระแสน้ำไหลเชี่ยวและไหลไม่สม่ำเสมอ รวมทั้งโชดหินอาจเกาะเกี่ยวตาข่ายหรือ “มอญ” ที่ใช้จับปลาทำให้เสียหายได้ พื้นที่ “ลง” ในลุ่มน้ำโขงตอนล่างบริเวณนี้มีอยู่ด้วยกัน ๔ แห่ง คือ ลงหิน ลงลัด ลงห้วงามและลงท่าเตื่อ ลงในกลุ่มน้ำโขงส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สิทธิส่วนรวม (Common Property) ที่สมาชิกในชุมชนทั้งสองฝั่งมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรปลาได้อย่างเท่าเทียมในฐานะสมาชิกชุมชนเดียวกัน สิทธิส่วนรวมดังกล่าวนี้เกิดขึ้นภายใต้การยอมรับตามจารีตประเพณีปฏิบัติที่มีมานานตั้งแต่ในอดีต เช่น มีการจัดลำดับหรือ “คิว” สำหรับการไหลมอญร่วมกัน อีกทั้งสมาชิกทุกคนต้องทำการ “สาวลง” ร่วมกันเพื่อช่วยทำความสะอาดบริเวณพื้นที่หาปลา ด้วยการเก็บกักซากกิ่งไม้หรือเศษวัสดุอื่นใต้พื้นน้ำในแม่น้ำโขง รวมทั้งมีการประกอบพิธีกรรมร่วมกันของ “พรานปลา” ในลงเดียวกัน เช่น การเลี้ยง “ผีลง” หรือผีประจำในลุ่มน้ำโขงตอนล่างในบริเวณนี้ ชาวบ้านเรียกกันว่า ผีหอ “เจ้าโตน่งกว้าง” หรือผีเหือน “เจ้าสามองค์” โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับตำนานพื้นบ้านเกี่ยวกับผีเจ้าเมืองสามองค์และเล่าสืบต่อกันมาว่า เจ้าเมืองสามองค์นั้นเป็นพี่น้องกัน ได้แบ่งเขตแคว้นแคว้นปกครองประชาชนทั่วไปในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างดังนี้ พระอนุชาองค์แรก คือ “เจ้าเมืองขวา” ปกครองบ้านเมืองอยู่ทางภาคเหนือครอบคลุมบริเวณ “สามหมื่นเมืองเฟื่อง” หรือเขตพื้นที่ลุ่มน้ำโขงทางแขวงหลวงพระบางในปัจจุบัน พระอนุชาองค์ที่สอง คือ “เจ้าโฮงกลาง” ได้ปกครองเมืองอยู่ทางภาคใต้ ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำโขงแถบบริเวณ “วัดพุงจำปาสัก” แขวงจำปาสักตามแนวต่อเขตไม้ลุ่มแบ่งแดนเขมร พรมแดนระหว่างประเทศลาวกับประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน ส่วนองค์ที่สามเป็นพี่ชายคนโตคือ “เจ้าโตน่งกว้าง” ได้ปกครองรักษาอยู่ที่เมืองท่าคอย บริเวณใกล้กับปากลำเซบั้งไฟ เขตตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างจนถึงเขตไม้ลุ่มแบ่งแดนแคว พรมแดนระหว่างประเทศลาวกับประเทศเวียดนามในปัจจุบัน

ตำนานท้องถิ่นของชาวบ้านเล่าว่า ภายหลังจากการสถาปนาองค์พระธาตุพนมและบรรจุกระดูกส่วนหน้าอกของพระพุทธเจ้า (พระอัฐิธาตุ) ตามคำทำนายของพระพุทธเจ้าเสร็จสิ้นลง เจ้าเมืองทั้งสามองค์ดังกล่าวจึงได้ตัดสินใจยอมเสียสละชีวิตของตนเอง เพื่อให้ดวงวิญญาณของพวกตนอยู่เฝ้ารักษาองค์พระธาตุพนมสืบไป โดยเจ้าโตน่งกว้างผู้เป็นพี่ชายคนโตใช้ดาบฟันคอพระอนุชาทั้งสององค์จนเสียชีวิต จากนั้นจึงใช้ดาบเล่มเดียวกันปาดคอตนเองตายเป็นผีตามกันไปทั้งสามองค์ จากนั้นเป็นต้นมา ดวงวิญญาณของเจ้าสามองค์ จึงได้ทำหน้าที่ปกปักรักษาองค์พระธาตุพนม อันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของ “พุทธศาสนสถาน” ที่สำคัญ และตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างสืบมา นอกจากนี้ดวงวิญญาณของผีเจ้าสามองค์ยังคอยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่ “ลงลุ่มน้ำโขง” ซึ่งเป็นอาณาบริเวณโดยรอบขององค์พระธาตุพนมให้อยู่เย็นเป็นสุข มีผลผลิตข้าวปลาอาหารอย่างอุดมสมบูรณ์ ปราศจากเหตุเภทภัยต่างๆ มานานนับหลายร้อยปี ชาวบ้านแถบลุ่มแม่น้ำโขงแห่งนี้จึงถวายตัวเองเป็นข้าทาสบริวารเพื่อ

ดูแลพระธาตุพนมเรียกกันว่า “ซ้อยพระธาตุ” รวมทั้งกลายเป็นลูกหลานที่ให้ความเคารพนับถือและทำพิธีกรรมเลี้ยงหอ “เจ้าโตน่งกว้าง” หรือผีเจ้าสามองค์เป็นประจำทุกปี สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ “ลวง” ลุ่มน้ำโขงยังเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศของแม่น้ำโขงที่อาจเปลี่ยนแปลงในแต่ละฤดูกาล บ่อยครั้งที่พื้นที่ลวงบางแห่งเกิดดินตะกอนพัดพามา ทับถมจนกลายเป็นเกาะหรือ “ดอน” อยู่กลางแม่น้ำ เช่น บริเวณ “หาดแห่” ดังนั้นในปัจจุบันนอกจากการหาปลาแล้วชาวบ้านจึงต้องปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ในบริเวณลวงดังกล่าวเป็นพื้นที่ทำสวนปลูกผักและปลูกยาสูบ การปรับตัวนี้เกิดขึ้นเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของลักษณะภูมิฐานของลวงนั่นเอง พื้นที่บริเวณ “ลวงลุ่มน้ำโขง” ดังกล่าวยังถือว่าเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในลุ่มน้ำโขงตอนล่างมาตั้งแต่สมัยรัฐโบราณที่เรียกว่า “อาณาจักรศรีโคตรบูร” ดังปรากฏในเอกสารสำคัญคือ “ตำนานอุรังคธาตุ” ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเกิดสถานที่สำคัญทางศาสนา เช่น การกำเนิดพระธาตุพนม รวมทั้งการนำเสนอตำแหน่งที่ตั้งอาณาจักรโบราณ เช่น เมืองศรีโคตรบูร เมืองหนองหานหลวง เมืองหนองหานน้อย เมืองอินทปัฐนคร เมืองสาเกตหรือร้อยเอ็จประตุ เมืองกรุงนครหรือโยธยา และเมืองจุนี เป็นต้น นอกจากนี้ตำนานยังกล่าวถึงการเกิดแม่น้ำสายสำคัญๆ ผ่านการกระทำของนาค เช่น แม่น้ำอู แม่น้ำพิง แม่น้ำจิม แม่น้ำโขง แม่น้ำมูลนทีและแม่น้ำชีวียนที รวมทั้งตำนานยังแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ให้เชื่อมโยงกันผ่านความเชื่อทางพุทธศาสนาที่สอดคล้องและมีลักษณะประนีประนอมกับความเชื่อดั้งเดิมการเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ส่งผลต่อการใช้พื้นที่ในอาณาจักรลุ่มน้ำโขงตอนล่างนี้ เกิดขึ้นในสมัยการรุกเข้ามาของชาตินิโรวในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เพื่อสถาปนาระบบการปกครองอาณานิคม การเข้ามาของฝรั่งเศสทางดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงสร้างความขัดแย้งกับสยามเป็นอย่างมาก จนในที่สุดฝรั่งเศสได้บังคับให้รัฐบาลสยามลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ แม่น้ำโขงจึงกลายเป็น “เส้นแบ่งพรมแดน” (Borderline) ที่ส่งผลให้อาณาเขตของประเทศลาวปรากฏตัวครั้งแรกใน “แผนที่” ของอาณานิคมฝรั่งเศส ตามสนธิสัญญาดังกล่าวอาณาจักรสยามต้องยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและบรรดาเกาะทั้งหลายให้กับฝรั่งเศสรวมทั้งยอมให้ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตลอดระยะทาง ๒๕ กิโลเมตรเป็นเขตปลอดทหารและเขตปลอดภาษี เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อชุมชนบริเวณพรมแดนไทย-ลาวเป็นอย่างมากโดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ “ลวง” ลุ่มน้ำโขงถูกกำหนดเส้นแบ่งพรมแดนลงใน “แผนที่” เกิดการสร้างอำนาจทางการเมืองการปกครองตามแบบ “รัฐชาติสมัยใหม่” เพื่อกีดกันและแบ่งแยกชุมชนออกเป็น “พวกเขา” กับ “พวกเรา” ในพื้นที่ลวงลุ่มน้ำโขง การตัดขาดเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการใช้ “อำนาจรัฐ” ทับซ้อนลงบนพื้นที่สาธารณะเดิมที่เคยเป็น “อำนาจชุมชน” ในการจัดการพื้นที่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง จนกระทั่งเมื่อรัฐบาลราชอาณาจักรลาวได้รับเอกราชจากประเทศฝรั่งเศสอย่างสมบูรณ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมในบริเวณลวงลุ่มน้ำโขงช่วงนี้ได้รับการผ่อนคลายลงกว่าเดิม แต่ปัญหาทางการเมืองภายในประเทศของลาวกลับวุ่นวายอีกครั้งเมื่อขบวนการคอมมิวนิสต์ของลาวได้ต่อต้านรัฐบาลลาวที่เข้าข้างสหรัฐอเมริกา และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบบสังคมนิยมเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ชาวบ้านเล่าว่า ช่วงการ

เปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนสองฝั่งโขงอย่างชัดเจนอีกครั้ง การปลดปล่อยประเทศทำให้ชาวบ้านน้ำลาวหนีไปหลบภัยอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องในหมู่บ้านน้ำไทยทางฝั่งประเทศไทยและหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก มีการบังคับใช้ “อำนาจรัฐ” บริเวณพรมแดนอย่างเข้มข้นด้วยการออกกฎหมายและระเบียบกฎเกณฑ์โดยอ้างการรักษาความสงบและความมั่นคงของชาติ หรือเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ตามแนวพรมแดนตลอดลำน้ำโขง รวมทั้งการพยายามเข้ามาเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการใช้พื้นที่ร่วมกันของคนทั้งสองรัฐชาติ เช่น เก็บภาษีและค่าผ่านข้ามแดน การจัดการดังกล่าวจึงเป็นการมุ่งขยายฐานอำนาจของรัฐเข้าสู่การครอบคลุมผู้คนและพื้นที่บริเวณพรมแดน นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงจากนโยบายที่มีความแตกต่างของระบบทางการเมืองการปกครองของแต่ละรัฐชาติ ทำให้คนในหมู่บ้านทั้งสองเกิดความขัดแย้ง จากชาวบ้านที่เคยเป็นเครือข่ายทางสังคมเดียวกันเกิดความรู้สึกแบ่งแยกเป็นพวกเขา-พวกเรา เกิดข้อพิพาทเกี่ยวกับการทวงคืนดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้กลับมาผนวกรวมกับฝั่งซ้ายเช่นเดิม และรัฐชาติทั้งสองต่างพยายามเข้ามามีส่วนในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงจนเกิดกรณีพิพาทขึ้นหลายครั้ง โดยเฉพาะกรณีของ “หาดแห่” ที่เป็นที่ตั้งของพื้นที่ “ลวง” สำหรับการจับปลาและเป็นพื้นที่เพาะปลูกสำคัญกลางลำน้ำโขง เดิมหาดแห่เป็นพื้นที่ที่เกิดจากการทับถมกันของดินทรายและหินกรวด (ภาษาลาวเรียกว่า “หินแห่”) เมื่อตะกอนทับถมจนสูงขึ้นจึงกลายเป็น “เกาะ” หรือ “ดอน” ความคลุมเครือของกรรมสิทธิ์ในหาดแห่ทำให้รัฐชาติทั้งสองต้องการเข้ามาจัดสรรการใช้พื้นที่และทรัพยากร หาดแห่จึงกลายเป็นพื้นที่ถูกช่วงชิง (Contested Space) จากอำนาจของรัฐ นายทุนและชุมชนในท้องถิ่น เนื่องจากปัจจุบันหาดแห่เป็นเกาะดอนกลางแม่น้ำโขงเพียงแห่งเดียวที่ยังเป็นพื้นที่ในอาณาบริเวณของประเทศไทยเพราะในอดีตมีกำนันบ้านน้ำไทยคนหนึ่งเคยนั่งเรือสำรวจเกาะดอนต่างๆ บริเวณกลางลำน้ำโขงร่วมกับเจ้าหน้าที่ สปป.ลาว ในช่วงเดือนพฤษภาคมเมื่อเริ่มเข้าสู่ช่วงน้ำหลาก ทำให้หาดแห่ไม่ได้ไหลลงน้ำขึ้นมามากนัก เพียงแต่เห็นปริ่มๆ เรืออยู่บนผิวน้ำโขงเท่านั้น ทำให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายลาวไม่ได้ใส่ใจและบันทึกพื้นที่หาดแห่ลงไปในแผนที่ว่า เป็นเกาะดอนกลางน้ำโขง ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาหาดแห่จึงตกเป็นของประเทศไทยจากการตรวจสอบร่องน้ำลึกและเกาะดอนต่างๆ ในแม่น้ำโขงในคราวนั้น ต่อมารัฐไทยได้ให้สัมปทานหินแห่กับนายทุนเอกชนเข้าไปใช้ประโยชน์โดยให้ชาวบ้านเป็นแรงงานรับจ้างขุดหินแห่ขึ้นมาส่งขายให้กับนายทุนการสัมปทานขุดหินแห่ดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในลุ่มน้ำโขงมากขึ้นเรื่อยๆ พื้นที่ของหาดแห่พังทลายเพราะหินและทรายในแม่น้ำโขงไหลลงไปตามที่บริเวณของหินแห่ที่ถูกขุดขึ้น ในขณะเดียวกันการไหลลงไปตามกระแสน้ำของดินและหินจากการสัมปทานได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในลุ่มน้ำโขงที่แวดล้อมหาดแห่ พรวนปลาเริ่มประสบปัญหาการไหลมองจับปลาเนื่องจากหินที่อยู่ในหาดถูกน้ำพัดพาไหลไปรวมกันในแม่น้ำโขงกลายเป็นอุปสรรคต่อการไหลมอง อีกทั้งยังหวาดวิตกว่าหากระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เช่นนี้อาจทำให้จำนวนปลาลดน้อยลงได้ นอกจากนี้พื้นที่บางส่วนที่ยังคงเหลืออยู่ของหาดถูกน้ำพัดพาหายไปได้ง่าย เพราะการสัมปทานขุดหินทำลายสาหร่ายและหญ้าที่เกาะเกี่ยวหินในหาดแห่ จนทำให้หินและดินถูกน้ำพัดพาไปจนขนาดของหาดแห่เล็กลงไปเรื่อยๆ นอกจากนี้ยังทำความเสียหายต่อพื้นที่หาด

และลวงบริเวณโดยรอบ ชาวบ้านเสียประโยชน์มากกว่าได้รับผลจากการสัมปทานอย่างแท้จริง ในเวลาต่อมาชาวบ้านน้ำไทยประชุมกันเพื่อแสดงความคิดเห็นและหาทางออกในวิกฤตการณ์ครั้งนี้ร่วมกัน จนในที่สุดชาวบ้านได้รวมตัวกันประท้วงแล้วมีมติให้รัฐบาลหยุดการให้สัมปทานหินแก่กับเอกชนด้วยเกรงผลกระทบต่อระบบนิเวศในลวงแม่น้ำโขง และต้องการอนุรักษ์หินแร่เอาไว้เป็นสมบัติส่วนรวมของหมู่บ้าน จากการรวมตัวกันต่อต้านของชาวบ้านทำให้การสัมปทานยุติลง ทำให้หาดแห้งยังคงอยู่เป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจสำคัญของชาวบ้านน้ำไทยต่อไปต่อมาเกิดกรณีพิพาทแย่งชิงพื้นที่หาดแห้งระหว่างชาวบ้านน้ำไทยกับทางประเทศลาวอีกครั้งในช่วงเดือนกันยายนปี พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยเจ้าหน้าที่ สปป. ลาวได้เกณฑ์ชาวบ้านหลายหมู่บ้านประมาณ ๓๐๐ คนนั่งเรือประมาณ ๒๐ ลำ มากับเจ้าหน้าที่พร้อมด้วยอาวุธ เพื่อเข้ายึดหาดแห้งให้เป็นของประเทศไทย แต่ถูกชาวบ้านน้ำไทยที่รวมตัวกันประมาณกว่า ๒๐๐ คน ที่ต่างเตรียมมีดพร้าและไม้เป็นอาวุธลงมาคุมเชิงเพื่อกันไม่ให้เรือจากลาวมาจอดเทียบท่าบนหาดแห้งได้ ชาวบ้านบอกว่า ความขัดแย้งครั้งนี้ถือเป็น “ศึกสายเลือดในพื้นที่พรมแดน” ของชุมชนสองฝั่งโขง เพราะต่างมีระบบครอบครัวและเครือญาติหรือมีระบบความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคมมาแต่ในอดีต ในที่สุดทั้งสองฝ่ายได้เจรจาตกลงกันจึงทำให้เหตุการณ์สงบลง ปัจจุบันชาวบ้านน้ำไทยส่วนใหญ่ยังคงเดินทางไปทำมาหากินที่หาดแห้งเช่นเคย รวมทั้งชุมชนสองหมู่บ้านยังคงมีการจับปลาด้วยการไหลมองร่วมกันในบริเวณพื้นที่ “ลวง” ที่อยู่บริเวณโดยรอบของหาดแห้งต่อไป^๔

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในแม่น้ำโขง

เป็นที่น่าสังเกตว่างานวิจัยโดดเด่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในแม่น้ำโขง ที่เป็นการศึกษาเชิงลึกซึ่งชี้ให้เห็นมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนนั้น ส่วนมากไม่ใช่เป็นงานวิจัยที่ดำเนินการโดยหน่วยงานรัฐหรือนักวิชาการในสถาบันการศึกษา หากแต่เป็นงานวิจัยที่ดำเนินการโดยชุมชนที่ร่วมกับองค์กรด้านการอนุรักษ์ ที่มีศัพท์เรียกงานวิจัยประเภทนี้ว่า “งานวิจัยไต้หวัน” ซึ่งปัจจุบันงานวิจัยประเภทนี้ก็ได้รับการอ้าแขนรับจากแวดวงวิชาการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้นับตั้งแต่หลังจากงานวิจัยไต้หวันที่ปากมูลเสร็จก็ได้ถูกเผยแพร่ต่อสังคม มีการมาศึกษาดูงานและจัดอบรมอย่างต่อเนื่องให้กับคนทั้งในและต่างประเทศ เช่น จีน พม่า ลาว เขมร และเวียดนาม ในประเทศไทยก็ได้มีการนำความรู้ไปทำงานวิจัยไต้หวันแล้วไม่ต่ำกว่า ๗ พื้นที่ ทั้งในภาคอีสาน เหนือ และใต้ ส่วนในประเทศเพื่อนบ้านมีการทำไปแล้วอย่างน้อย ๓ พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำแดงในประเทศเวียดนาม ริมฝั่งแม่น้ำโขงในประเทศกัมพูชา และริมฝั่งแม่น้ำอิรวดีในประเทศพม่า ปัจจุบันมีชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนใจที่จะเรียนรู้และทำงานวิจัยประเภทนี้มากขึ้น และยังมีการสร้างเป็นเครือข่ายวิจัยไต้หวันแห่งประเทศไทยขึ้น ซึ่งกำลังขยายตัวไปสู่เครือข่าย ๖ ประเทศลุ่มน้ำโขง^๕

^๔ สพลันต์ เพชรคำ “ลวงลุ่มน้ำโขง: การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน บริเวณพรมแดนไทย-ลาว” ใน *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร* (ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔: กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๓) หน้า ๓๑-๔๒.

^๕ IUCN ประเทศไทย และองค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต (๒๕๕๕), *บันได ๖ ขั้น การทำวิจัยไต้หวัน*. โครงการสานเสวนาเรื่องการจัดการน้ำของประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง สิ่งพิมพ์หมายเลข ๔. กรุงเทพฯ, ประเทศไทย

ดังนั้น งานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งผู้วิจัยจะหยิบมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ ก็คืองานวิจัยของ นิธิพันธุ์ พุชิตและธรรมชาติ มุลนิธิพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิต และเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำโขง จังหวัด อุบลราชธานี (๒๕๕๕) ที่ได้ทำการศึกษาศักยภาพในการปรับตัวจากโครงการขนาดใหญ่และสภาวะโลกร้อน ของชุมชนริมฝั่งโขง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และแม่น้ำโขง ศึกษาความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับระบบนิเวศแม่น้ำโขง ประเมินการพึ่งพากระแสน้ำและทรัพยากรแม่น้ำโขง และประเมินแนวโน้มความสูญเสีย ทั้งจากโครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำและสภาวะโลกร้อน และศักยภาพของชุมชนในการปรับตัว

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนแม่น้ำโขงมีวิถีชีวิตผูกพันกับแม่น้ำโขงอย่างลึกซึ้ง ชุมชนเหล่านี้ทำ ประมง ปลูกพืชริมโขงในฤดูแล้ง เลี้ยงสัตว์ และทำธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แม่น้ำโขงยังเป็นแหล่งน้ำเพื่อ การอุปโภคบริโภค การไหลตามธรรมชาติของแม่น้ำโขงนั้น ก่อให้เกิดผลผลิตที่เป็นทั้งรายได้และความ มั่นคงทางอาหารของชุมชน ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติของแม่น้ำโขง ย่อมจะนำไปสู่การ สูญเสียความมั่นคงทางสังคมของชุมชนแม่น้ำโขง ปัจจัยดังกล่าวมีอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

หนึ่ง - การพัฒนาแม่น้ำโขงสายหลัก เช่น โครงการเขื่อน จะทำให้การไหลของน้ำเปลี่ยนไปอย่าง สิ้นเชิง ทำให้น้ำท่วมพื้นที่เกษตรริมโขงอย่างถาวร ระบบนิเวศย่อยของชุมชน รวมถึงการประมงในแม่น้ำ โขงจะหมดไป ทั้งนี้ กระบวนการวางแผนพัฒนาลุ่มน้ำเกิดขึ้นบนฐานความรู้วิทยาศาสตร์กระแสหลัก ที่ให้ ความสำคัญในการสร้างเครื่องมือแบบจำลองการพัฒนาแม่น้ำในแบบต่างๆ เช่น แบบจำลองทางอุทก วิทยา (Hydrological Models), แบบจำลองสภาพแวดล้อม (Basin Simulation Models), แบบจำลอง อุทกพลวัต (Hydrodynamic Models) ซึ่งปัญหาของการใช้ความรู้เหล่านี้คือ การละเลยความ หลากหลายของระบบนิเวศย่อยแม่น้ำโขง และความแตกต่างระหว่างชุมชนในด้านเศรษฐกิจ-สังคม อีกทั้ง ชุมชนยังไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา หรืออีกนัยหนึ่ง ความรู้ในท้องถิ่นไม่มีบทบาทกำหนดทิศ ทางการพัฒนาลุ่มน้ำทั้งในระดับประเทศและภูมิภาค

สอง - การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (สภาวะโลกร้อน) ในระดับภูมิภาคแม่น้ำโขง คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission หรือ เอ็มอาร์ซี) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงไว้ ในเบื้องต้น พบว่าอุณหภูมิจะเพิ่มขึ้นทั่วลุ่มน้ำโขง ฝนในฤดูฝนจะเพิ่มมากขึ้น และฝนในฤดูแล้งจะลดลงใน บางพื้นที่และบางเดือน น้ำท่วมจะเกิดบ่อยขึ้นและนานขึ้น น้ำท่วมบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงจะ รุนแรงขึ้น สถานการณ์เช่นนี้จะส่งผลกระทบต่อเนื่องต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนใช้ในการดำรงชีพ

ทั้งนี้ ผลการศึกษาค้นคว้าความรู้เรื่องระบบนิเวศในแม่น้ำโขงของโครงการนี้ พบว่าในพื้นที่แม่น้ำโขง ตอนล่างเป็นแหล่งสร้างผลผลิตประมงน้ำจืดที่ใหญ่เป็นอันดับหนึ่งของโลก ความอุดมสมบูรณ์นี้เกิดจาก ระบบนิเวศที่สลับซับซ้อนตลอดสายน้ำ ชุมชนริมโขงได้สัมผัสประสบการณ์ที่เกิดจากการสังเกตเรียนรู้ถึง ความเป็นไปของสายน้ำนับตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐาน จึงเกิดการพัฒนาคำเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อระบบนิเวศที่ เกิดจากวงจรการขึ้น-ลง ของแม่น้ำโขง ชุมชนสามารถอธิบายความสัมพันธ์ของระบบนิเวศย่อยกับวงจร ชีวิตของพืชและสัตว์ โดยเฉพาะปลาน้ำจืดสายพันธุ์ที่ต้องอาศัยการขึ้น-ลงของแม่น้ำเป็นเสมือนการให้

สัญญาณในการอพยพและพึ่งพากระบบนิเวศย่อยเป็นแหล่งวางไข่ แหล่งอาหาร และแหล่งที่อยู่อาศัย กล่าวได้ว่าความรู้ความเข้าใจในเรื่องระบบนิเวศของแม่น้ำโขงของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่เกิดขึ้นจริง นานนับศตวรรษ ซึ่งเป็นรากฐานของการทำประมงและวิถีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติอย่างยั่งยืนผ่านการเรียนรู้และปรับตัวมาอย่างเนิ่นนานโดยมีการถ่ายทอดความรู้ี้จากรุ่นสู่รุ่น (เพ็งอ้าง, ๙)

สำหรับระบบนิเวศย่อยในลุ่มน้ำโขงที่ปรากฏจะแตกต่างกันไปตามแต่ละฤดูกาล ดังนี้

ในฤดูแล้ง ซึ่งเป็นช่วงที่แม่น้ำลดระดับ และจะกินเวลาในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายน-เมษายน ระบบนิเวศย่อยที่จะปรากฏให้เห็นได้ชัดเจน คือ บุ่ง โบก คัน หาด เวิน หู น้ำแก่ง ถ้ำ ผา โมย น้ำก้อง ช่ง ส่วนในเดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม ซึ่งเป็นช่วงระดับน้ำเพิ่มสูงขึ้นและในช่วงเข้าสู่ฤดูฝน จะพบระบบนิเวศย่อย เช่น คอน น้ำก้อง ช่ง โดยเฉพาะเมื่อระดับน้ำสูงพอจนไหลเข้าตามร่องหินที่เชื่อมต่อบึงต่างๆ เข้าด้วยกัน จะทำให้เห็น “คอน” ได้อย่างชัดเจน จากนั้นเมื่อแม่น้ำโขงท่วมเต็มที่ในช่วงเดือนกันยายน-เดือนตุลาคม ระบบนิเวศย่อยที่เรียกว่า “คอน” จะหายไป

ทั้งนี้ในฤดูแล้งและฤดูฝน ระดับน้ำโขงอาจต่างกันได้ถึง ๒๐ เมตร การไต่ระดับขึ้นหรือลดระดับลงในช่วงเปลี่ยนผ่านฤดู ตลอดจนการขึ้นสูงสุดหรือลงต่ำสุดของระดับแม่น้ำโขงล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบบนิเวศย่อย ตลอดจนวงจรชีวิตของพืชและสัตว์

ระบบนิเวศย่อยที่พบนั้น มีทั้งสิ้น ๒๐ ประเภท ดังนี้ (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐-๑๕)

“**บุง**” คือ แอ่งน้ำหรือหนองน้ำซึ่งจะถูกน้ำโขงท่วมในช่วงฤดูฝนของทุกปี เมื่อน้ำลดลงจะมีน้ำขังกลายเป็นแอ่งน้ำรูปแบบต่างกันไป เช่น ระดับน้ำลึกหรือตื้น, อาจเป็นแอ่งหินหรือดินสลับกัน บุงบางแห่งอาจมีหินหรือหาดทรายล้อมรอบ สามารถทำสวนปลูกพืชได้ในฤดูน้ำลด บุงยังเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำทุกชนิด เช่น ปลา กุ้ง หอย ปู กบ เขียด ไล่เดือน ปลาไหล ฯลฯ พืชน้ำ แมลงชนิดต่างๆ และยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของสัตว์ เพราะอุดมไปด้วยอาหาร ทั้งสัตว์น้ำขนาดเล็ก แมลง พืชน้ำ (แหน, เทา) ซึ่งเป็นแหล่งห่วงโซ่อาหารของสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ

“**โบก**” คือ ลักษณะหินที่เป็นหลุม มีหลายขนาดและรูปร่างแตกต่างกันไป โบกจะถูกน้ำโขงท่วมในฤดูฝน เมื่อน้ำโขงลดลงจะมีน้ำที่ค้างขังอยู่ และมีไคร้หิน (ตะไคร่น้ำ) กลายเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำขนาดเล็ก เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา (ปลาน้ำ, ปลาแก้ว) ที่อาศัยกินไคร้หิน เป็นอาหาร

“**แก้ง**” (น้ำแก้ง) คือ โขดหินที่มีน้ำไหลเชี่ยว เห็นได้ชัดเจนในช่วงน้ำลด บริเวณนี้มีทั้งปลากินเนื้อ เช่น ปลาขบ ปลาเค็ง ปลากด ปลานาง ปลาดุน และปลากินพืช เช่น ปลาแซ่ ปลากด ปลาเกาะ และสัตว์น้ำขนาดเล็ก เช่น ปลาขนาดเล็ก กุ้ง หอย และยังเป็นบริเวณที่เหมาะสมกับการอาศัยและหลบซ่อนศัตรูของปลาอีกด้วย

“**น้ำแก้ง**” คือ ลักษณะของน้ำที่ไหลล้นตลิ่งเข้าท่วมที่ลุ่มเป็นบริเวณกว้าง รวมถึงการไหลล้นเข้าตามลำห้วยสาขาของแม่น้ำโขง ชาวบ้านจึงเรียกลักษณะเช่นนี้ว่า “น้ำแก้ง” เมื่อน้ำโขงไหลเข้าท่วมบรรดาแมลงและพรรณไม้ริมน้ำกลายเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของปลาชนิดต่าง ๆ และอาณาบริเวณน้ำท่วมซึ่งแผ่ขยายออกไปกว้างขวางในช่วงฤดูฝนจะเป็นแหล่งวางไข่ของปลาที่สำคัญแหล่งหนึ่ง

“น้ำก้อง” คือ ลักษณะของน้ำโขงที่ไหลกระทบโขดหิน จากนั้นกระแสน้ำจะไหลกลับมาบรรจบกันบริเวณหลังโขดหิน ทำให้ความเชี่ยวของกระแสน้ำลดลง จึงเป็นบริเวณที่เป็นทางผ่านของปลาหรือกุ้งเพื่อหลบกระแสน้ำเชี่ยว ก่อนที่จะว่ายต่อขึ้นไปทางเหนือและดักกินอาหารที่ไหลมากับน้ำบริเวณนี้พบปลา จำพวกปลากินเนื้อ และปลาที่ชอบหากินใกล้ผิวน้ำ เช่น ปลาสร้อย ปลาปักเป้า ฯลฯ

“เวน” คือ ลักษณะของน้ำที่ไหลวนเป็นบริเวณกว้างและลึก เกิดในช่วงน้ำโขงขึ้นและน้ำโขงลด เมื่อน้ำไหลกระทบหินหรือดินบริเวณโค้งของแม่น้ำเศษพืชที่ไหลมารวมอยู่ตรงเวน กลายเป็นแหล่งสะสมอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เพราะน้ำไหลไม่เชี่ยวและมีอาหารอุดมสมบูรณ์ พบปลาหลายชนิดในบริเวณนี้ เช่น ปลาแก้ม ปลาเผาะ เป็นต้น

“หูล” คือ ลักษณะของโขดหินที่ยื่นออกไปจากฝั่งน้ำส่วนที่ยื่นออกไปนี้เรียกว่า “หูล” เป็นทางผ่านของปลาที่จะว่ายขึ้นไปวางไข่ตามลำห้วยสาขา เป็นที่หลบกระแสน้ำที่ไหลแรงและเชียวกราก บริเวณนี้เรียกว่า หูลนี้ เป็นที่ที่ชาวบ้านไปยืนดักซ่อนปลา ชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนี้ว่า หูลดักซ่อน

“ตาดหิน” คือ ลักษณะของลานหินกว้างริมฝั่งแม่น้ำที่น้ำโขงจะไหลเข้าท่วมในฤดูฝน พบปลาและสัตว์น้ำเช่น กุ้ง หอย ปู เพราะวกุ้งเข้ามาหาอาหารและเล่นน้ำส่วนปลาเข้ามากินกุ้ง ปู หอย เป็นอาหารในช่วงต้น ฤดูฝน ชาวบ้านสามารถทอดแหจับปลาในบริเวณตาดหินได้หลายชนิดเช่น ปลาปาก ปลาสร้อย ปลาคุ้ยลาม ปลาขบ ปลาตด ปลาบู่ ปลาชีว ฯลฯ

“หาด” คือ หาดทรายที่เกิดจากกระแสน้ำไหลพัดพาทรายมาทับถมจนกลายเป็นหาด ในฤดูน้ำลด นอกจากทรายแล้ว หาดยังเป็นที่พักของตะกอนที่พัดพามากับน้ำ ซึ่งเป็นอินทรีย์วัตถุหรือปุ๋ยธรรมชาติ ชาวบ้านจึงใช้หาดทรายเป็นที่ปลูกพืชหลังน้ำลด นอกจากนั้น บริเวณหาดยังมีแมลงและพืชต่างๆ ที่เป็นอาหารของปลาในช่วงน้ำท่วม และอาหารของคนเมื่อน้ำลด

“ดอน” หรือ เกาะกลางแม่น้ำโขง ดอนเกิดจากดินหรือทรายที่ไหลมากับน้ำทับถมกันจนกลายเป็นดอน บางดอนที่เป็นดินอาจมีไม้หลายชนิด เช่น ไม้ ประดู่ กระโดน หว้า และเป็นที่อยู่ของสัตว์ เช่น นก หนู งู อีเห็น กิ้งก่า แมลงต่างๆ ในฤดูน้ำหลากเมื่อน้ำท่วมที่ลุ่ม สัตว์ดังกล่าวหนีน้ำไปอยู่บนดอน

“ถ้ำ” คือ โพรงหินริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งเกิดจากการทับถมกันของหินทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก เรียงทับซ้อนกัน เกิดเป็นช่องว่างหรือโพรงขึ้น เมื่อน้ำโขงขึ้นท่วมโพรง จะเป็นที่วางไข่ของปลากินพืชบางชนิด เช่น ปลาโຈง ปลาหมากบาน และเป็นที่อาศัยของทั้งปลาเล็กและปลาใหญ่ เพราะน้ำในถ้ำเป็นน้ำนิ่งและปลอดภัยต่อการถูกล่า ส่วนในฤดูแล้งน้ำลด โพรงจะกลายเป็นที่กำบังและพักอาศัยของชาวประมงสำหรับหลบแดดและฝน

“ผา” คือ ลักษณะของหน้าผาหินสูงชัน ลึกลงไปในแม่น้ำโขง ผาบางแห่งอาจมีต้นไม้และพืชบางชนิดขึ้นอยู่ หรือมีแต่หิน ผาเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของนก ค้างคาว สัตว์เลื้อยคลานบางชนิด ส่วนผาที่ลึกลงไปในแม่น้ำโขงเป็นที่อาศัยของปลาและสัตว์น้ำขนาดเล็กจำพวกกุ้ง หอย ปู

“คัน” เกิดในช่วงน้ำลด ลักษณะเป็นคันหินหรือทราย เนื่องจากกระแสน้ำพัดพาทรายมากองกันเป็นคัน หลังน้ำลดจึงเห็นคันทรายยาวเกิดขึ้น หรืออาจเป็นคันหินซึ่งจะถูกน้ำท่วมในฤดูฝนและไหลให้เห็น

ในฤดูแล้ง บริเวณคันจะมีพืชขึ้นอยู่ คือ ต้นไคร้ น้ำหญ้า คันหินนี้ช่วยชะลอความแรงของกระแสน้ำทำให้สัตว์น้ำมาอาศัยหลบพักจากกระแสน้ำเชี่ยว

“คอน” คือ ลักษณะที่สายน้ำไหลแยกออกจากแม่น้ำสายหลัก จากนั้นจะไหลอ้อมกลับลงสู่แม่น้ำสายหลักตามเดิม หรือลักษณะน้ำที่ไหลอ้อมเกาะนั้นเอง คอนเป็นช่องทางผ่านของปลาที่อพยพเคลื่อนย้ายเพื่อวางไข่ หรือว่ายไปสู่แหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ หรือช่วงที่น้ำไหลผ่านช่องแคบของหินระหว่างบึงหนึ่งกับอีกบึงหนึ่ง ก็เรียกว่าคอนเช่นกัน คอนจะเกิดขึ้นชัดเจนในช่วงต้นฤดูฝน ขณะที่น้ำโขงกำลังเพิ่มขึ้น

“ช่อง” คือ ลักษณะที่น้ำเว้าเข้าไปในฝั่ง เพราะถูกแรงน้ำกัดเซาะ บริเวณนี้เป็นที่พักอาศัยของสัตว์น้ำและแหล่งหากินของชาวบ้าน

“โมย” คือ ลักษณะเป็นเกาะดินหรือหินที่ยื่นออกจากฝั่งน้ำโขง เกิดจากกระแสน้ำโขงพัดพาตะกอนดินมาทับถมกัน มีต้นไม้ หญ้า พืชต่างๆ เป็นแหล่งอาหารของชุมชน

“ห้วย” คือ ลำน้ำขนาดเล็กที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำโขง ริมลำห้วยมีพืชหลากหลายชนิด ตามลำห้วยมีทั้งสัตว์น้ำสัตว์บก และแมลงต่างๆ ลำห้วยจึงเป็นแหล่งอาศัยของปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ และเป็นทั้งแหล่งอาหารของสัตว์และคน

“ฮ่อง” คือ ร่องน้ำในภาษากลาง จะมีขนาดเล็กกว่าห้วย ส่วนมากร่องน้ำจะมีน้ำขังในฤดูฝน และน้ำแห้งในฤดูแล้ง ฮ่องที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำโขงเป็นที่อาศัยของปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ และพื้นที่หาอาหารของคนเช่นกัน

“ลวงมอ” คือ พื้นที่ของแม่น้ำโขง ที่เหมาะแก่การใช้มอ ลวงมอจะใช้ร่วมกันไม่เฉพาะคนในชุมชนเท่านั้น แต่ก็มีการใช้ร่วมกัน

“ลวงตักซอน” คือ บริเวณที่สามารถใช้ซอญตักปลาได้ โดยจะอยู่คู่กับหูลู ซึ่งจะจับปลาได้ก็ต่อเมื่อระดับน้ำขึ้นมาถึง “หูลู” แล้วเท่านั้น

บทที่ ๓

บริบทของพื้นที่ที่ศึกษา: ชุมชนคนหาปลาริมฝั่งโขง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อค้นคว้า ทำความเข้าใจรูปแบบ กลไก ตลอดจนเงื่อนไข และปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” กลางแม่น้ำโขงของชุมชนริมฝั่งโขง ชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกเป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ก็คือ บ้านคันท่าเกวียน หมู่ที่ ๓ ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอบริบทของชุมชนที่ศึกษาดังต่อไปนี้

ความหลากหลายของระบบนิเวศของชุมชน

จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ ชุมชนบ้านคันท่าเกวียน หมู่ที่ ๓ ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งแม่น้ำโขงตอนล่างทิศตะวันออกจรดแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นอาณาเขตระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีชุมชนตั้งอยู่ตรงข้าม ได้แก่ บ้านคันทะชัย บ้านแสนพัน เมืองคงเซโดน บ้านคันทกมวง แขวงสาละวัน สปป.ลาว ทั้งนี้ชุมชนบ้านคันท่าเกวียน ตั้งอยู่ภายในเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม สภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้านจะตั้งอยู่บริเวณภูมิประเทศที่เป็นที่ราบระหว่างภูเขา ติดกับหน้าผาสูงชัน ชายฝั่งจะติดกับแม่น้ำโขง ซึ่งจะมีลักษณะธรรมชาติของลำน้ำที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวระดับน้ำขึ้นลงตามฤดูกาล มีโขดหิน มีร่องน้ำลึกมากมาย แก่ง ดอน เวิน วังตามธรรมชาติ เส้นทางในการเข้าหมู่บ้านจะมีอยู่ทางเดียวเท่านั้นคือ จะต้องผ่านทางด่านตรวจอุทยานแห่งชาติผาแต้มที่ประจำการอยู่บริเวณน้ำตกทุ่งนาเมือง ชุมชนแห่งนี้ยังมีท่าจอดเรือสำหรับให้ชาวสปป.ลาว ข้ามฝั่งไปมาหาสู่กันระหว่างสองฝั่งโขงและเพื่อค้าขาย

จากสภาพลักษณะที่ตั้งของบ้านคันท่าเกวียน สภาพภูมิประเทศอยู่ติดริมแม่น้ำโขง มีพื้นดินสลับกับหิน (ผลาญหิน) ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะปลูกสร้างบ้านเรือนอย่างหนาแน่นบริเวณที่ราบระหว่างริมแม่น้ำโขงกับภูเขาที่ติดกับชุมชน (ภูงอย) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของบ้านคันท่าเกวียน โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบหาอาชีพหาปลาในแม่น้ำโขงในช่วงที่หาปลาได้ และทำการเกษตรริมโขงปลูกพืชผักกระยะสั้นริมโขงยามน้ำลด รวมทั้งการเก็บหาของป่าลำสัตว์บริเวณบนภูเขาทิศตะวันตกติดกับป่าดงนาทามซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์

ภาพที่ ๓.๑ ลักษณะทางนิเวศของแม่น้ำโขงและที่ตั้งของชุมชนบ้านคันท่าเกวียน
ที่มา <http://flash-mini.com/gmap๓.php> (วันที่สืบค้น ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕)

ระบบนิเวศในลำน้ำแม่น้ำโขง

ระบบนิเวศของแม่น้ำโขงเป็นลักษณะทางธรรมชาติที่มีความหลากหลาย ผู้คนสองฝั่งโขงดังเช่นชุมชนบ้านคันท่าเกวียนสามารถใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศได้ทั้งในลำน้ำ ริมน้ำ ที่ราบ และในป่าบนภูเขา จากลำน้ำโขงซึ่งมีตลิ่งที่สูงชันมากทั้งสองฝั่งไหลเลี้ยวเลาะไปตามไหล่เขา กระแสน้ำจะไหลจากทางเหนือลงสู่ทางใต้ตลอดทั้งปี ระดับน้ำในฤดูฝนกับฤดูแล้งจะมีความแตกต่างกันอย่างมากความเร็วของกระแสน้ำขึ้นอยู่กับแต่ละฤดูกาล มีเกาะแก่งน้อยใหญ่เรียงรายตลอดแม่น้ำ ในลำน้ำโขงจะมีเกาะแก่ง เวิน วัง คัน ดอน บุง ช่ง เป็นต้น เป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำ ชาวบ้านหาอยู่หากินได้ตลอดทั้งปี บริเวณริมฝั่งโขง เป็นที่สำหรับเพาะปลูกหรือชาวบ้านเรียกว่า การทำสวนเกษตรริมโขงในช่วงน้ำลดยามหน้าแล้ง เพื่อใช้ในการทำการเกษตร มีการปลูกพืชที่หลากหลาย ดินในแม่น้ำโขงเป็นดินทราย มีความอุดมสมบูรณ์อันเกิดจากการพัดพาตะกอนมาทับถมในช่วงน้ำหลาก และไม่มีการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร จึงทำให้พืชที่ปลูกนั้นมีต้นทุนต่ำ ถือว่าเป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก และยังถือได้ว่าเป็นแหล่งอยู่อาศัยของชาวบ้านคันท่าเกวียนรวม ทั้งบริเวณป่าชุมชน (เทือกเขาติดกับภูงอย) ที่ชาวบ้านได้อาศัยในการเก็บของป่าล่าสัตว์เป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารอีกแห่งหนึ่ง ความแตกต่างดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้ผู้คนเหล่านั้นปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม จนเกิดระบบ “นิเวศวัฒนธรรม”(Cultural Ecology) ด้วยการปลูกข้าว หาปลา เก็บของป่า เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า ผู้คนแถบนี้ดำรงชีวิตอยู่ได้จากลำน้ำโขง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ การหาอยู่หากินของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำโขงจึงมีความหลากหลายและไม่ได้ทำนาปลูกข้าวแต่เพียงอย่างเดียว หากมีการจับปลานานาพันธุ์ในลุ่มน้ำโขงและเก็บผลผลิตจากป่า

ภาพที่ ๓.๒ แม่น้ำโขงและที่ตั้งของชุมชนบ้านคันท่าเกวียน
ที่มา <http://flash-mini.com/gmap๓.php> (วันที่สืบค้น ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕)

แม่น้ำโขงไหลผ่านชุมชนบ้านคันท่าเกวียนด้านทิศตะวันออกจากสภาพของแม่น้ำโขง ฤดูน้ำหลากประมาณกลางเดือน พฤษภาคม ถึงประมาณกลางเดือน ตุลาคมฤดูน้ำล้นประมาณกลางเดือน กุมภาพันธ์ ถึงประมาณกลางเดือน พฤษภาคม ลำน้ำโขงมีสภาพหลากหลายทางระบบนิเวศจากลักษณะกายภาพ จากการที่มีแก่งหิน เวิน วัง คั่น ตาดหิน เป็นต้น ที่เกิดจากการกระทำของธรรมชาติสายน้ำเป็นระยะเวลานาน

ภาพที่ ๓.๓ ภาพถ่ายทางดาวเทียมแสดงลักษณะทางกายภาพลำน้ำโขงในเขตบ้านคันท่าเกวียน
ที่มา <http://flash-mini.com/gmap๓.php> (วันที่สืบค้น ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕)

จากการสัมภาษณ์พราณปลาบ้านคันท่าเกวียน ทำให้ทราบว่าชาวบ้านในพื้นที่ได้จำแนกลักษณะนิเวศของพื้นที่ในลำน้ำโขงไว้ดังต่อไปนี้

แก่ง หมายถึง ลักษณะของแหล่งน้ำที่มีก้อนหิน ก้อนเล็ก ก้อนใหญ่ โผล่ออกมาจากแม่น้ำโขง โดยมีหินตั้งเกาะกันขึ้น ยาวประมาณ ๕-๑๐ เมตร ประกอบไปด้วย หิน เศษไม้ เศษใบไม้ ต้นไม้ จากนั้นน้ำเกิดการกระทบกับหินจึงได้เกิดเป็นแก่ง ทำให้สภาพน้ำกลายเป็นน้ำวน เนื่องจากหินที่เกิดขึ้นมีลักษณะแตกต่างกัน จึงเป็นแหล่งพักอาศัยที่เหมาะสมของสัตว์น้ำ มีปลากินเนื้อ เช่น ปลาเพี้ย ปลาสุต เป็นต้น และปลากินพืช เช่น ปลาสร้อย ปลาแก้ว ปลาอุยหัวเขียว ปลาอุยขี้ไก่ ปลาอีร้า เป็นต้น เช่น แก่งหูชั้น เป็นต้น

เวิน หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นน้ำวน เพราะมีเสี้ยวแก่ง มีน้ำกระทบกันทำให้น้ำวนเข้าสู่แอ่งน้ำแล้ววนออก เพราะมีเสี้ยวแก่ง และมีการกระทบกันจึงมีการเกิดเวิน ที่มีหินเกิดขึ้นมาก ทำให้น้ำไหลยากทำให้เกิดน้ำวน มีปลากินเนื้อ เช่น ปลาเอน ปลานาง ปลาชวย ปลายาง ปลาคุ่น ปลากระเปาะ ปลาดุกมูล ปลากดหม้อ ปลาขบ ปลาคว่ำ ปลาเกบับ ปลาย้อยดอกบัว ปลาย่อนหัวเขียว ปลาอุยขี้ไก่ ปลาสุต เป็นต้น และปลากินพืช เช่น ปลาอีร้า ปลากะมัน ปลาสะอี ปลาปาน ปลาสร้อย ปลาแก้ว ปลาชวยหน้าแว ปลาอีร้า เป็นต้น เช่น เวินหูชั้น (เป็นของไทย) เป็นต้น

คัน หมายถึง พื้นที่ที่เป็นลักษณะหินที่ตั้งอยู่บริเวณกลางน้ำพอน้ำลดลงจะเกิดคัน จะเป็นหาดทรายเมื่อน้ำลดและมีหญ้าขึ้น เป็นหญ้าที่มากับกระแสน้ำ คันจะช่วยในการชะลอความแรงของกระแสน้ำทำให้สัตว์น้ำมาหลบพักอาศัยจากกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว เมื่อน้ำลดลงคันก็จะมีหญ้าหรือพืชขึ้นอยู่ตามบริเวณคัน เช่น คันยางกูต คันช้างค้ำ (บุงยา) คันमारอ คันท่าเอิ้น เป็นต้น

ดอน หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นหินโผล่ขึ้นมากลางน้ำเป็นหย่อมเป็นเนิน เมื่อมีเมล็ดต้นไม้ที่ติดมากับน้ำไหลมาเกิดอยู่บนหิน เป็นต้นไม้ขนาดเล็กโตบนนี้มักมีลักษณะที่สามารถแยกทางน้ำได้ทุกฤดูกาล ส่วนมากเป็นพืชต่างถิ่นขึ้นมาโตบนดอน มีลักษณะเป็นช่องน้ำเล็กๆ ที่ไหลลงมาโดยแตกจากสายน้ำใหญ่ ผ่านหินที่ขึ้นมากัน เพราะน้ำลดลงมากจึงมีหินขึ้น หินเป็นตัวกันให้น้ำไหลเป็นสองฝั่งจึงทำให้เกิดดอน ดอนก็จะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้ เช่น ต้นหว้า เป็นที่หลบซ่อนของปลาในห้วยหลายชนิด มีปลากินเนื้อ เช่น ปลาเข็ง ปลาปาก ปลาขบ ปลาบัว และปลากินพืช เช่น ปลาอีร้า เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๔ ต้นหว้าที่น้ำที่เกิดบริเวณดอน

ตาดหิน หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นลานหินกว้างริมฝั่งแม่น้ำโดยน้ำโขงจะไหลเข้าท่วมในฤดูฝน พบปลาและสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู บริเวณตาดหินนี้ชาวบ้านทอดแหจับปลาได้หลายชนิด เช่น ปลาปาก ปลาสร้อย ปลากด ปลาบู่ ปลาชิว เป็นต้น

ห้วย หมายถึง พื้นที่ที่เป็นกระแสน้ำที่ไหลมาบรรจบกัน มีต้นไม้มากมาย เป็นที่ซ่อนตัวของปลา ปลากินเนื้อ เช่น ปลาไหล ปลาแซ่ ปลาปาก ปลาขม ปลากาบบัว ปลากินพืช เช่น ปลาอีเก้ง ฯลฯ

โหล่น หมายถึง พื้นที่ที่ในฤดูน้ำหลากเป็นลักษณะหินใต้น้ำที่เซียดปลายขึ้นจนกระแสน้ำกระโดดขึ้นข้ามหิน ในฤดูน้ำลด จะเป็นหินที่ยื่นขึ้นสูง เช่น โหล่นแฮด โหล่นลูกไก่ เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๕ โขดหินกลางแม่น้ำโขง

อ่าว หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นแอ่งน้ำนิ่งขนาดใหญ่ ลักษณะคล้ายเวินขนาดใหญ่ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าแจ

คก หมายถึง พื้นที่ที่ถูกกระแสน้ำกัดเซาะตลิ่งลึกเว้าเข้าไปซึ่งเกิดจากกระแสน้ำถูกปิดกั้นด้วยแก่งหรือผืนดิน ทำให้น้ำเปลี่ยนทางเดินไหลพุ่งเข้าตลิ่งกลายเป็นน้ำวนก่อนไหลวกกลับเส้นทางเดิมของแม่น้ำสายหลัก คกจะมีลักษณะคล้ายกับวังแต่มีขนาดเล็กกว่ามาก

แซม หมายถึง พื้นที่บริเวณทางเดินน้ำที่มีดอนทรายปิดทางน้ำทั้งสองด้านทำให้น้ำไหลเป็นริ้วทางยาวไปกับความยาวของดอนทรายนั้นๆ

บุง หมายถึง พื้นที่บริเวณแอ่งน้ำที่มีความกว้าง บางแห่งน้ำลึกบางแห่งน้ำตื้น เป็นระบบนิเวศของแม่น้ำโขงในช่วงฤดูแล้ง มีคันหินหรือดอนทรายปิดกั้นทางน้ำทำให้เกิดแอ่งน้ำขังและนิ่ง เป็นที่อยู่อาศัยของปลาขนาดเล็ก และลูกปลานานาชนิดที่ติดค้างอยู่ในบุงซึ่งไม่มีทางเดินน้ำไหลออกสู่ร่องน้ำลึกของแม่น้ำโขงสายหลัก เช่น บุงจวง เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๖ ลักษณะของบึง

โซ่ หมายถึง พื้นที่ที่เป็นร่องน้ำเล็ก ๆ จากบึงยื่นเข้าไปในพื้นดิน มีปลาขนาดเล็กหรือลูกปลาว่ายเข้าไปอาศัยอยู่

แปว หมายถึง พื้นที่บริเวณคลื่นผิวของน้ำที่เป็นริ้วตามกระแสน้ำหรือเป็นระบบนิเวศที่เกิดในช่วงขณะน้ำกำลังขึ้นในต้นฤดูน้ำหลากเป็นช่วงรอยต่อของฤดูแล้งกับฤดูฝน เมื่อน้ำขึ้นแล้วไหลเข้าสู่บึงหรือวังลักษณะผิวน้ำเป็นริ้วคลื่นของกระแสน้ำ ชาวบ้านเรียกว่า “แปว” แต่น้ำจะไม่ไหลแรงเท่ากับหาด แปว อีกชนิดหนึ่งคือ บริเวณร่องน้ำลึกที่อยู่สลับกับแก่งหินทั้งสองด้าน ใช้เป็นเส้นทางเดินเรือผ่านแก่ง

ภาพที่ ๓.๗ ริ้วน้ำในลำน้ำโขง

หาด หมายถึง พื้นที่ที่เป็นดินทรายที่จะเห็นได้เมื่อมีน้ำลด ไปตามระดับของกระแสน้ำ สามารถปลูกพืชระยะสั้น ยามหน้าแล้ง มีลักษณะดินปนทรายที่อุดมสมบูรณ์เพราะมีปุ๋ยพัดพาในยามน้ำหลากสะสมลึกลงไป ๒๐ เซนติเมตรเป็นดินที่อุ้มน้ำ เหมาะแก่การเพาะปลูก พืชที่ปลูกบริเวณนี้ได้ มีฝ้าย ถั่วดิน ถั่วดำ ถั่วฝักยาว ข้าวโพด มันเทศ เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๘ – ๓.๙ การปลูกพืชผักกริมหาดน้ำยามหน้าแล้ง

จากการสำรวจพื้นที่บ้านคันท่าเกวียน พบว่ามีระบบนิเวศที่ปรากฏความหลากหลายในลำน้ำโขงอันเป็นแหล่งหาปลาที่สำคัญมาหลายชั่วอายุคน ความอุดมสมบูรณ์ทั้งในน้ำและบนบก รวมทั้งจากป่าบริเวณรอบๆ นำมาซึ่งรูปแบบการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศดังกล่าว นับว่าเป็นภูมิปัญญาที่ชาวบ้านปรับและใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตกันมายาวนาน อย่างไรก็ตาม ผลผลิตบางอย่างไม่สามารถผลิตเองได้เพียงพอกับความต้องการ เช่น ข้อจำกัดด้านพื้นที่ในการปลูกข้าวในการกิน ชุมชนจึงสร้างระบบการแลกเปลี่ยนกันระหว่างชุมชนจากสิ่งที่มีตนมีมากนำไปแลกเปลี่ยนกัน กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนริมน้ำกับชุมชนบก เป็นระบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้วยการแลกเปลี่ยนกัน เช่น ปลา (ทั้งสดและที่แปรรูป เช่น ปลาร้า ปลาแห้ง ปลาเอือบ) นำไปแลกข้าว พืชผักแลกข้าว ของป่าแลกข้าว เป็นต้น เกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง“เพื่อน” ต่างชุมชน เป็นเครือข่าย (network) ความสัมพันธ์ที่ค้ำจุนชุมชนและไม่ใช่เฉพาะฝั่งไทยแต่ยังมีการแลกเปลี่ยนระหว่างสองฝั่งโขง ถือว่าเป็นทั้งระบบความมั่นคงทางอาหารที่มีการพึ่งพาธรรมชาติ และระบบเครือข่ายทางสังคมในการแลกเปลี่ยนพึ่งพากัน แต่ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนเช่นนี้มีน้อยลงไปเรื่อยๆ เนื่องจากการเข้ามาของระบบตลาด ที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการซื้อขายสินค้าระหว่างกันแทนของแลกของ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อมในลำน้ำโขง ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านสองฝั่งโขง คือ ระดับน้ำโขงไม่คงที่ ขึ้น-ลงไม่ตรงตามฤดูกาล รวมทั้งการใช้สารเคมีในการเกษตรจนทำลายธรรมชาติ ส่งผลทำให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศได้น้อยลง

การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศจากแม่น้ำโขงนั้น จะมีการตกลงกันทั้งในชุมชนและนอกชุมชน และทั้งสองฝั่งโขง ด้วยระบบจารีต (วิถีประชา) มีการตกลงกฎเกณฑ์การใช้ร่วมกัน เช่นการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงชาวบ้านพรานปลาจะมีการกำหนดการเข้าถึงหรือการหาปลาด้วย ระบบ “ลวงปลา” ในการกำหนดเขตแดนในการใช้พื้นที่ ซึ่งต้องมีการบอกกล่าวกันก่อน หรือการสร้างสานักต่อการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงอย่างรู้คุณค่าไม่ใช่เป็นการใช้อย่างล้าสมัย หรือการสร้างระบบความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติ เช่น พญานาค แม่น้ำเรื่อ เป็นต้น

การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติเช่นนี้เป็นระบบระบบที่ชาวบ้านที่สร้างดูแลกันเอง เป็นขนบธรรมเนียมของตน ในอนาคตมีแนวโน้มว่าจะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ระบบนิเวศแม่น้ำโขงเพื่อให้พร้อมรับกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปของแม่น้ำโขง

ภาพที่ ๓.๑๐ สภาพระบบนิเวศแม่น้ำโขงบริเวณหน้าชุมชนบ้านคันท่าเกวียน

ภาพที่ ๓.๑๑ ระบบนิเวศในแม่น้ำโขงที่มีเกาะแก่ง เวิน วังเป็นที่อยู่อาศัยของปลาและสัตว์น้ำ

รูปแบบการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศในด้านเศรษฐกิจ

รูปแบบการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศในแม่น้ำโขงของชุมชนบ้านคันท่าเกวียน ในด้านระบบเศรษฐกิจนั้น นั้นสามารถจำแนกการใช้ประโยชน์เป็น ๓ ระบบดังนี้ คือ การใช้พื้นที่ในลำน้ำโขงในการประมง การใช้พื้นที่ริมโขงในการทำการเกษตรในช่วงหน้าแล้ง และการใช้พื้นที่บริเวณที่ราบในชุมชนและบริเวณภูเขาในการทำการเกษตรปลูกพืชไร่ และการเก็บของป่าล่าสัตว์ ดังเช่นคำบอกเล่าของคนในชุมชนบ้านคันท่าเกวียน

“วิถีชีวิต ผูกพันกับแม่น้ำโขง และการทำมาหากิน บ้านก็อยู่ติดแม่น้ำโขง มีที่ดินทำกินอยู่ประมาณ ๓๔ ไร่ ทำสวน ๔ ไร่ ทำนา ๓๐ ไร่ แต่ละปี ได้ข้าว ๑๐๐ กระสอบ อาชีพรองคือปลูกสวนได้แก่ สวนเงาะ มะนาว ลำไย และทำเกษตรริมโขง คือ ฝ้าย มันแกว (มันเทศ) ข้าวโพด ถั่วลิสง และเลี้ยงวัว”^๑

“พวกเรามีอาชีพประมงมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่และเป็นคนในพื้นที่แท้ๆ ถือได้ว่าทำมาหากินกับน้ำโขงมาโดยตลอด เพราะที่ผ่านมามีปัญหาเรื่องที่ดินทับซ้อนกับเขตอุทยานมีพื้นที่ทำกินน้อย จึงยึดอาชีพประมง”^๒

นอกจากหาปลา ก็ยังมีอาชีพรับซื้อปลาในชุมชน

“แม่รับซื้อปลามาแล้วกว่า ๒๐ ปี ส่วนใหญ่ก็จะรับซื้อปลาแม่น้ำโขงภายในหมู่บ้าน ซึ่งมีชาวบ้านในชุมชนนำมาขายให้ สำหรับตลาดที่มาซื้อ ส่วนใหญ่ก็เป็นแม่ค้ามาจากตัวอำเภอโขงเจียม ซึ่งบางวัน ก็ได้ไม่น้อยกว่า ๒๐๐ บาท”^๓

ดังนั้น การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวเป็นการปรับตัวของชุมชนตามระบบนิเวศ ซึ่งเป็นชุมชนบ้านคันท่าเกวียนตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงกั้นพรมแดนระหว่างไทย-สปป.ลาว พื้นที่ของชุมชนตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติปาดงนาทาม มีสภาพเป็นป่าเขาจากระบบนิเวศอันหลากหลายของแม่น้ำโขงและบริเวณใกล้เคียง ชาวบ้านคันท่าเกวียนสามารถใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในบริเวณชุมชนบ้านคันท่าเกวียน ทั้งด้านการประมงในลำน้ำโขง การเกษตรริมโขง(ทำสวนริมโขง) เมื่อฤดูน้ำลด (เดือน มีนาคม-พฤษภาคม) หรือหน้าแล้ง บริเวณริมโขงจะมีพื้นที่ดินยาวขนานกับลำน้ำโขงให้ชาวบ้านจึงทำการเพาะปลูก การเกษตร ปลูกผักอายุสั้นเก็บเกี่ยวเช่น มันเทศ บวม ถั่วพุ่ม หอม ตำลึง เป็นต้น การเกษตรเชิงโขงคือพื้นที่ริมโขงจากพื้นบนเนินสูง (เชิงโขง) และการเก็บหาของป่า ลำสัตว์ในช่วงเวลาที่หาปลา ชาวบ้านก็จะหันมาทำการเกษตรพืชไร่ เช่น ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกพืชยืนต้น รวมทั้งเข้าป่าเก็บพืชผักทั้งใบ หั้ว รวมทั้งพืชสมุนไพร หรือการล่าสัตว์ แมง แมลง ต่างๆ อันอาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านพึ่งพาธรรมชาติเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ครอบครัวและชุมชนได้ดำรงชีพสืบต่อกันมา ทั้งเป็นแหล่งอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือน และสร้างรายได้ให้กับครอบครัว โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การเกษตรริมโขง (การทำสวนริมโขง)

บ้านคันท่าเกวียนมีวิถีเกษตรริมโขงหลังจากน้ำลด เป็นการทำการเกษตรระยะสั้นบนผืนดินที่เคยถูกน้ำท่วมตอนฤดูน้ำหลาก เมื่อน้ำลดจะปรากฏผืนดินบริเวณริมตลิ่งเป็นแนวยาวขนานกับน้ำโขง เป็นการใช้พื้นที่ริมโขงได้แก่หาด และคัน ในการทำการเกษตรระยะเวลานั้นๆ สภาพของดินร่วนปนทราย อุ่มน้ำตลอดเวลา อยู่ลึกลงไปประมาณ ๒๐ เซนติเมตร มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุต่างๆ ที่ถูกกระแสน้ำพัดพาในยามน้ำหลาก ทำให้พืชที่ปลูกเติบโตได้ดี ดูแลง่าย

^๑สัมภาษณ์ นางบุญเลียม ไต้โพธิ์ อายุ ๕๓ ปี หมู่ที่ ๓ บ้านคันท่าเกวียน

^๒ สัมภาษณ์พ่อใหญ่พลอย จอมแสง อายุ ๖๖ ปี หมู่ที่ ๓ บ้านคันท่าเกวียน

^๓ สัมภาษณ์นางบุญเรือน ไต้โพธิ์ อายุ ๕๒ ปี หมู่ที่ ๓ บ้านคันท่าเกวียน อาชีพแม่ค้าปลา

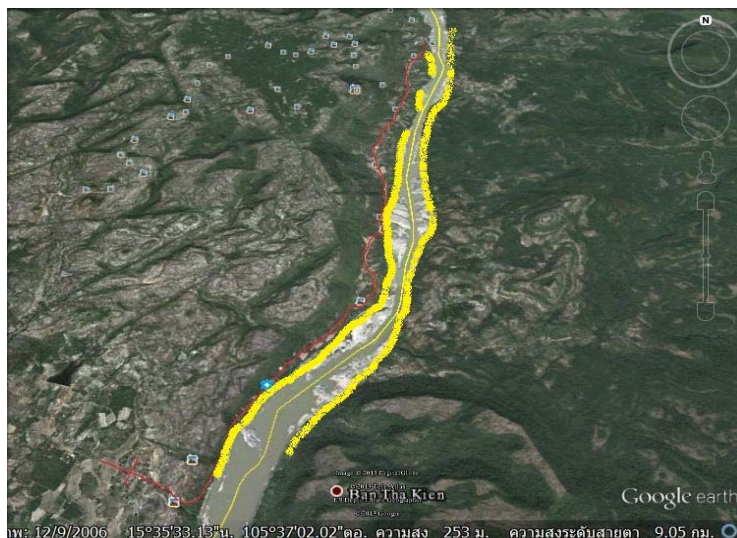
การทำเกษตรริมโขง มักจะทำในช่วงเดือนน้ำลดคือ ตุลาคม – พฤษภาคม เนื่องจากช่วงนี้ระดับน้ำในแม่น้ำโขงเริ่มลด มีพื้นที่ชายฝั่งเป็นแนวดินบริเวณกว้างเหมาะแก่การเพาะปลูก ส่วนใหญ่พืชที่ชาวบ้านนิยมปลูก ส่วนมากจะปลูกฝ้าย ถั่วดิน ถั่วดำ ถั่วฝักยาว ข้าวโพด แตงโม ถั่วลิสง มันเทศ ข้าวโพด และผักสวนครัวอื่นๆ เป็นต้น โดยจะปลูกตามเนินฝั่งหรือริมฝั่งโขง เนื่องจากว่าเป็นฤดูน้ำลด จึงจะมีเนื้อที่ดินสำหรับทำเกษตรริมโขงขึ้นมา คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะมีที่ทำเกษตรริมโขง ยาวไปตามแนวชายฝั่งครอบครัวเดียวกัน พื้นที่การเก็บเกี่ยวจะอยู่ใกล้กัน ส่วนใหญ่จะปลูก ฝ้าย ถั่วดิน ถั่วดำ ถั่วฝักยาว ข้าวโพด เป็นต้น ต้นทุนในการสวนริมโขงชาวบ้านจะใช้เมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้จากปีที่ผ่านมา ขุดหลุม หยอดเมล็ด ทำรั้ว เครื่องมือที่ใช้หากไม่ได้ผลิตเองก็จะไปซื้อที่ตลาดที่บ้านปากลา รวมทั้งเครื่องมือการเกษตร มีทั้งจอบ เสียม ส่วนปุ๋ยไม่ได้ใส่เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์จากตะกอนปุ๋ยที่พัดมาทับถมในช่วงน้ำหลาก ปุ๋ยตามธรรมชาติ

ผลผลิตที่ได้มาจากเกษตรริมโขง มักจะเก็บไว้กินเองในครอบครัว อีกส่วนนำไปแจกจ่าย หรือนำไปแลกของซึ่งอดีตคือข้าว การเกษตรริมโขงมีความสำคัญมากสำหรับชาวบ้านค้นหาเกี่ยว เพราะหมายถึงปากท้องของคนในครอบครัวทุกคน และเป็นรายได้ที่เงินเจือครอบครัวถึงแม้จะเป็นรายได้ที่ไม่มากนักก็ตามแต่ถือว่าเป็นความมั่นคงทางอาหารเพราะสามารถปลูกไว้กินเองได้

นอกจากนี้แล้วคุณค่าที่สำคัญคือ วิถีชีวิตการนำเอาปลาแลกข้าว โดยมีการนำผลผลิตของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นปลาหรือพืชผักที่ปลูกนำไปแลกข้าวหรืออุปกรณ์เครื่องใช้ในการหาปลาต่างๆ กับชุมชนอื่นๆ รอบนอกหรือทางฝั่ง สปป.ลาว แสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือ พึ่งพา ความเอื้ออาทรต่อกัน ความเป็นพี่น้อง ที่แม้แต่ระยะทางและความยากลำบากไม่สามารถตัดขาดลงได้

การถือครองที่ดินทำสวนริมโขงหรือเกษตรริมโขงตลอดริมฝั่งแม่น้ำโขง จะถูกจับจองไว้เพื่อทำการเพาะปลูกมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่และสืบทอดลูกหลาน แม้จะไม่มีโฉนด เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนบ้านค้นหาเกี่ยวอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ แต่จะการถือครองที่ดินริมฝั่งโขงลักษณะนี้จะเป็นระบบกรรมสิทธิ์เป็นการจับจองตั้งแต่บรรพบุรุษสืบทอดกันมา นอกจากนี้การสืบทอดพื้นที่เกษตรริมโขงสามารถทำได้ผ่านการซื้อขายสิทธิ์ ถ้าเกิดปัญหาพื้นที่ทับถมกัน ก็จะมีการไกล่เกลี่ยให้แบ่งปันพื้นที่ให้เท่ากัน เว้นแต่ว่าผู้ที่มีกรรมสิทธิ์จะมาอ้างสิทธิ์ว่าเป็นเจ้าของ จึงจะยินยอมซึ่งกันและกัน

ชาวบ้านค้นหาเกี่ยวจะมีที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกประมาณ ๙๒ ไร่ โดยเฉลี่ยครอบครัวละ ๑ ไร่ ชาวบ้านจะได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทุกตารางเมตร จากการสังเกตสภาพพื้นที่เกษตรริมโขงบ้านค้นหาเกี่ยว พบว่าพื้นที่ริมฝั่งโขงมากกว่าร้อยละ ๗๐ ของริมฝั่งโขงสามารถทำเกษตรริมโขงได้ และมีชาวบ้านบางส่วนที่ข้ามฝั่งไปทำเกษตรริมโขงที่ฝั่งลาวเนื่องจากเป็นญาติพี่น้องกัน ผลผลิตจากการทำสวนริมโขงส่วนใหญ่จะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ที่เหลือและแจกจ่ายแลกเปลี่ยนกัน นอกจากนี้ก็ยังมีการทำนาไว้สำหรับกินเองเนื่องจากสภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านค้นหาเกี่ยว เป็นลักษณะพื้นที่มีภูเขาสูงชัน สภาพพื้นดินมีลักษณะเป็นชั้นหิน ทำให้พื้นที่ราบลุ่มที่เหมาะสมกับการทำนามีน้อย ซึ่งเป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา ปัจจุบันชาวบ้านมีการทำนา ๑๗ ครัวเรือน ชาวบ้านค้นหาเกี่ยวทำนาในช่วงเดือนสิงหาคม-ธันวาคม นอกนั้นเป็นการทำสวนเกษตรเชิงโขง พื้นที่การทำนาทำสวนนั้น จะอยู่บริเวณถัดจากการปลูกพืชริมโขงขึ้นมาถึงบริเวณภูเขาเลยขึ้นไปทางเหนือของหมู่บ้านขึ้นไปทางบ้านปากลา ซึ่งจะมีสวนพืชผัก ไม้ยืนต้น และพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๑๒ แสดงพื้นที่ทำการเกษตรริมโขง(สีเหลือง) ของบ้านคันท่าเกวียน
ที่มา <http://flash-mini.com/gmap๓.php> (วันที่สืบค้น ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕)

การสืบทอดพื้นที่เกษตรริมโขงสามารถทำได้ผ่านการซื้อขายสิทธิ์ และการสืบทอดในเครือญาติ
ถ้าเกิดปัญหาพื้นที่ที่ทับถมกัน ก็จะมีการไกล่เกลี่ยให้แบ่งปันพื้นที่ให้เท่ากัน เว้นแต่ว่าผู้ที่มีกรรมสิทธิ์จะมา
อ้างสิทธิ์ว่าเป็นเจ้าของ จึงจะยินยอมซึ่งกันและกัน

ภาพที่ ๓.๑๓-๑๕ การทำสวนเกษตรริมฝั่งโขงบริเวณหาดริมตลิ่ง เช่น ถั่วพุ่ม

ภาพที่ ๓.๑๖ เกษตรริมโขง

การใช้พื้นที่ในการทำเกษตรริมโขงเมื่อฤดูน้ำลดหรือหน้าแล้งบริเวณริมโขงพื้นที่หาดดินยาวขนานกับลำน้ำโขง ชวนบ้านคันทำเกวียนทำการเพาะปลูก(ทำสวนริมโขง) ส่วนใหญ่จะเป็นประเภทผักอายุสั้นที่เก็บเกี่ยวก่อนที่น้ำขึ้นในรอบปีถัดไป เช่น ฝ้าย มันเทศ ถั่วพุ่ม หอม ข้าวโพด เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดแหล่งอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือนนำมาจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน ดังตารางที่ ๓.๑

ตารางที่ ๓.๑ แสดงชนิดพืชที่ปลูกริมฝั่งแม่น้ำโขง (ทำสวนเกษตรริมโขง)

ลำดับ ที่	ชนิดพืชที่ปลูก ริมฝั่งแม่น้ำโขง	ระยะเวลาการ ปลูก	การใช้ประโยชน์หลัก	มูลค่า(บาท)/กก.
๑	ฝ้าย	ม.ค.-ก.พ.	ขาย	๒๐๐
๒	บวบ	ม.ค. - ธ.ค.	ใช้ประกอบอาหาร	๑๕
๓	ถั่วพุ่ม	ธ.ค. - ม.ค.	ใช้ประกอบอาหาร	๒๐
๔	หอม	ธ.ค. - ม.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๔๐-๕๐
๕	ตำลึง	ม.ค. - ธ.ค.	ใช้ประกอบอาหาร	๑๐ /มัด
๖	ผักกาด ผักชี	ต.ค. - ธ.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๓๐-๔๐
๗	แตงกวา	พ.ย. - ม.ค.	ใช้ประกอบอาหาร	๒๐
๘	พริก	ก.ย. - ต.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๔๐
๙	มะเขือคางคก	ม.ค. - ธ.ค.	ใช้ประกอบอาหาร	๑๐-๒๐
๑๐	มะเขือเทศ	ม.ค. - ธ.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๓๐-๔๐
๑๑	ข้าวโพด	ธ.ค. - ม.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๖๐

๑๒	ถั่วดิน	ก.ค. - ก.ย.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๒๐-๓๐
๑๓	ถั่วฝักยาว	ม.ค. - ธ.ค.	ใช้ประกอบอาหาร	๑๐ /มัด
๑๔	กระเทียม	ธ.ค. - ม.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๔๐-๕๐
๑๕	มันเทศ	พ.ย. - ม.ค.	ใช้ประกอบอาหาร	๒๐

ที่มา จากสัมภาษณ์ นายวิเรศ ประโมทัย อายุ ๔๒ ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเลขที่ ๖๗
ม.๓ บ้านคันท่าเกวียน ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม วันที่สัมภาษณ์ ๒๕ ม.ค. ๒๕๕๖

ภาพที่ ๓.๑๖ การปลูกข้าวโพดริมโขง

การทำการเกษตรริมโขงของชาวบ้านคันท่าเกวียนจะมีความแตกต่างไปจากการปลูกพืชบนพื้นที่ราบโดยทั่วไป เนื่องจากพื้นที่ริมโขงจะมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากเนื่องจากการการสะสมของตะกอนดินที่มีอิทธิพลสูงพัดพามาสะสมในยามน้ำหลาก ซึ่งการเพาะปลูกแต่ละครั้งจึงไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายในเรื่องของยาฆ่าแมลง หรือปุ๋ยบำรุงดิน เพราะปลูกในระยะสั้นเก็บเกี่ยวได้เร็ว ดังนั้นจึงจะการผลิตพืชผักที่ปลอดสารพิษ ลักษณะดินริมโขงก็จะมีแตกต่างกันไปด้วยเช่นกัน เช่น ดินทรายจะเป็นดินที่สามารถปลูกพืชได้แต่ให้ผลไม่งามมากนัก ชนิดของพืชที่ปลูก คือ ถั่วดิน(ถั่วลิสง) ถั่วพุ่ม มันแกว ฝ้าย แตงโม แตงลาย ดินตม(ดินที่มีความชื้นสูง) จะปลูกข้าวโพด ถั่วพุ่ม แตงลาย แตงโม ผักกาด ผักชี หอมแดง ดินตมปนทราย เป็นดินที่มีอิทธิพลสมบูรณ์ จะปลูกถั่วดิน ถั่วพุ่ม มันแกว ฝ้าย ข้าวโพด หอมแดง ค่น้ำ มะเขือเครือ มะเขือเทศ มะเขือพวง ผักกาว ระยะเวลาที่ปลูกประมาณเดือนพฤศจิกายน ใช้เวลาในการเก็บเกี่ยวประมาณสามเดือนขึ้นอยู่กับชนิดของพืช

นอกจากการปลูกผักริมโขงแล้ว ชาวบ้านคันท่าเกวียนมีการปลูกฝ้ายริมโขงมาตั้งแต่อดีต นำมาเช่นฝ้าย และทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ การก่อเกิดภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้าจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิงเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และด้วยสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่อยู่ท่ามกลางป่าเขา จะต้องปลูกฝ้าย ทอผ้า ย้อมผ้า เพื่อใช้นุ่มนวลในครอบครัว หรือสมาชิกในครอบครัว ดังนั้นบรรพบุรุษรุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย ได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติและสภาพธรรมชาติโดยการทดลองนำเอาต้นไม้ใบไม้เปลือกไม้ตามธรรมชาติมาย้อมสี เช่น เปลือกนุ่น ใบมะม่วง ดอกอัญชัน ใบคราม

เปลือกคราม เปลือกไม้ประดู่ เปลือกตะแบก แก่นขนุน ครั้ง เป็นต้น ซึ่งมีอยู่มากมายภายในหมู่บ้าน นำมาทดลองทำสีย้อมผ้า โดยการลองผิดลองถูกจนได้สีย้อมผ้าตามต้องการและได้ทำอยู่บ่อยครั้งจนเกิดความชำนาญในการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ และได้สั่งสมประสบการณ์ ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในด้านการทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติระหว่างคนในชุมชนแล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมกับยุคสมัย และได้ถ่ายทอดให้กับรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป

ภาพที่ ๓.๑๗-๑๙ เกษตรกรริมโขง การปลูกฝ้าย

ภาพที่ ๓.๒๐-๒๑ การอ้อมฝ้าย (แยกเมล็ดฝ้ายจากปุยฝ้าย) ที่ปลูกจากริมโขง

ปัจจุบันจะมีการปลูกฝ้ายเพื่อไว้ขายโดยขายเป็นกิโลกรัมละ ๒๐๐ บาท มีผู้รับซื้อคือนางสุชาติ คงทน และบางส่วนมีการเส้นฝ้าย และทอฝ้ายย้อมสีธรรมชาติส่งขายที่ศูนย์ผลิตภัณฑ์สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของจังหวัดอุบลราชธานี สร้างรายได้ให้กับครอบครัวที่ว่างเว้นจากการทำนาอย่างอื่นและเป็นผลงานของผู้หญิงซึ่งจะมีผลิตภัณฑ์ต่างคนต่างผลิต นำมาขายให้กับกลุ่ม โดยมีการจัดจำหน่ายเองตามงานแสดงสินค้าหรือตามงานที่ทางราชการจัดให้ ผลิตภัณฑ์จะมีตั้งแต่ผ้าฝ้าย ฝ้ายเส้น ผ้าเช็ดตัว ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ ผ้าปูโต๊ะ เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๒๒-๒๓ ใจฝ้ายและการปั่นฝ้ายใส่หลอด

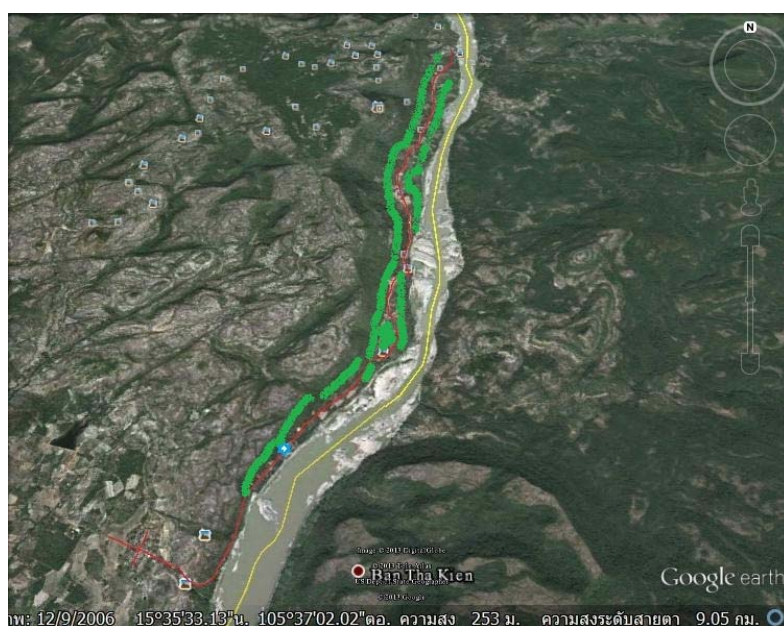
ภาพที่ ๓.๒๔-๒๕ วิธีการทอผ้าฝ้ายโดยใช้กี่ทอผ้า

ภาพที่ ๓.๒๖-๒๗ ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายนางสมนึก คงทน สมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้า

เกษตรเชิงโขง (เกษตรบนภูเขา หรือการทำไร่บนเขา)

นอกจากเกษตรริมโขงแล้ว ชุมชนบ้านคันท่าเกวียนยังมีระบบนิเวศแบบที่เกิดจากป่าจากการที่ตั้งชุมชนติดกับภูเขาซึ่งเป็นเขตอุทยานผาแต้ม การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวจะมีลักษณะการเกษตรบนที่สูงหรือเรียกว่า “เกษตรเชิงโขง” คือ ในบริเวณที่พอจะทำการเกษตรหรือเป็นบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขาชาวบ้านคันท่าเกวียนจะใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชไร่หรือปลูกไม้ผลในบริเวณพื้นที่ที่ถัดขึ้นจากการเกษตรริมโขง รวมทั้งการปลูกพืชสวนครัวในบริเวณที่ราบภายในบริเวณครัวเรือนจะมีการทำสวน สามารถปลูกได้ทั้งปี แต่ชาวบ้านมักเริ่มต้นปลูกในช่วงต้นฤดูฝนซึ่งไม่สามารถทำการหาปลาได้ประมาณช่วงเดือนเมษายน – ตุลาคม

ภาพที่ ๓.๒๘ ภาพถ่ายทางดาวเทียมแสดงการทำเกษตรเชิงโขง (บริเวณพื้นที่สีเขียว) ของชุมชน
ที่มา <http://flash-mini.com/gmap๓.php> (วันที่สืบค้น ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕)

อาจกล่าวได้ว่า สวนเชิงโขงของชุมชนบ้านคันท่าเกวียนยังเป็นเหมือนตลาดสดเพราะมีการปลูกบรรดาพืชสวนครัวที่นำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการทำอาหาร ไม่ว่าจะเป็นตะไคร้ ใบมะกรูด กระเทียม หอม สะระแหน่ ชะอม เป็นต้น เพราะการทำสวนของชาวบ้านคันท่าเกวียนมิใช่เป็นการเพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยวแต่เป็นการปลูกผสมผสานทั้งพืชเศรษฐกิจและพืชเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นสำคัญ ซึ่งชาวบ้านมีการปลูกพืชไม้ยืนต้น พืชกินผล พืชสวนครัว พืชเศรษฐกิจ พืชสมุนไพร เป็นต้น ฯลฯ ชนิดของพืชที่ปลูกมีจำนวน ๒๗ ชนิด ดังตาราง ๓.๒ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๓.๒ แสดงชนิดของพืชที่ปลูกในการทำเกษตรเชิงโฆง

ลำดับที่	ชนิดของพืช	ช่วงเวลาปลูก -เก็บเกี่ยว	การใช้ประโยชน์	มูลค่า(บาท)/กก.
พืชกินผล				
๑	กล้วย	พ.ค. – มิ.ย. - ตลอดฤดูกาล	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๒๕ /หวี
๒	มะขาม	พ.ค. – มิ.ย. -ธ.ค. – ก.พ.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๖๐
๓	มะม่วงหิมพานต์	พ.ค. – มิ.ย. -มี.ค. – พ.ค.	ขาย	๓๐
๔	ขนุน	พ.ค. – มิ.ย. -มี.ค. – พ.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๓๕
๕	มะม่วง	พ.ค. – มิ.ย. -เม.ย. – พ.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๒๐-๓๐
๖	ลำไย	พ.ค. – มิ.ย. -มี.ค. – พ.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๓๐
๗	มะพร้าว	พ.ค. – มิ.ย. -ตลอดฤดูกาล (๕ ปีเก็บเกี่ยวผลได้)	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๕ /ลูก
๘	ข้าวโพด	พ.ค. – มิ.ย.-๙๐ วัน (ต.ค.)	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๖๐
๙	มะละกอ	ตลอดปี -มิ.ย. –ก.ย.	ใช้ประกอบอาหาร	๒๐ /ลูก
๑๐	น้อยหน่า	มิ.ย.-๑ ปีเก็บผลได้	ใช้ประกอบอาหาร	๔๐
๑๑	ชมพู	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๔๐
พืชสวนครัว				
๑๒	พริก	พ.ค. – มิ.ย. -ตลอดฤดูกาล	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๔๐
๑๓	ตะไคร้	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหาร	๒๐
๑๔	ตำลึง	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหาร	๒๐
๑๕	บวบ	พ.ค. – มิ.ย. -ต.ค. – ธ.ค.	ใช้ประกอบอาหาร	๒๐

ลำดับที่	ชนิดของพืช	ช่วงเวลาปลูก-เก็บเกี่ยว	การใช้ประโยชน์	มูลค่า(บาท)/กก.
๑๖	มะเขือ	พ.ค. – มิ.ย. -ต.ค. – ธ.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๒๐
๑๗	แตง	พ.ค. – มิ.ย. -ต.ค. – ธ.ค.	ใช้ประกอบอาหาร	๒๐
๑๘	หอม	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหาร	๔๐-๕๐
พืชเศรษฐกิจ				
๑๙	มันสำปะหลัง	เม.ย. – มิ.ย. -ม.ค. – เม.ย.	ขาย	๖.๕๐
๒๐	ยางพารา	มิ.ย.-๗ ปี กรีดได้	ขาย	๖๐-๘๐
๒๑	ข้าว (ไร่)	พ.ค. – มิ.ย. -ก.ย. – ต.ค.	ใช้ประกอบอาหารและขาย	๑๐,๐๐๐ /ปี
พืชสมุนไพร				
๒๒	สระแหน่	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหาร	๑๐-๒๐ /มัด
๒๓	มะกรูด	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหาร	๑๐-๒๐
๒๔	ผักชี	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหาร	๑๐-๒๐ /มัด
๒๕	กะเพรา	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหาร	๑๐-๒๐ /มัด
๒๖	กระชาย	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหาร	๑๐-๒๐ /มัด
๒๗	ข่า	ตลอดทั้งปี	ใช้ประกอบอาหาร	๑๐-๒๐ /มัด

ที่มา จากการสัมภาษณ์ นายแสน วงศ์บุญ อายุ ๔๖ ปี บ้านเลขที่ ๔๒ ม.๓ บ้านคันท่าเกวียน
ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอลำทะเมนชัย วันที่สัมภาษณ์ ๒๑ ก.ย. ๒๕๕๕

ระบบการเก็บหาของป่าล่าสัตว์

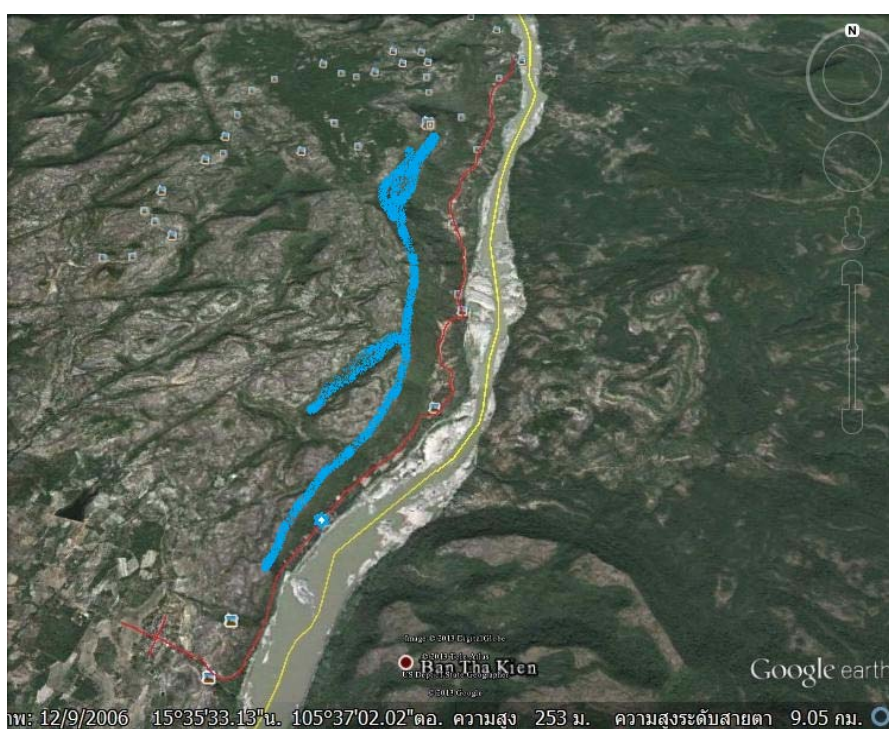
การเก็บของป่า

นอกจากระบบการเพาะปลูกพืชเชิงโงและพืชธรรมชาติของบ้านคันท่าเกวียนดังที่แสดงในตารางที่ ๓.๒ ข้างต้นนั้น จากการสำรวจพื้นที่ ผู้วิจัยยังพบว่าในหมู่บ้านคันท่าเกวียนที่ติดกับภูเขาและเขตป่า ภูเขา จากระบบเกษตรเชิงโงของบ้านคันท่าเกวียน พบว่ามีพื้นที่ไม่ถึงร้อยละ ๑๐ เท่านั้นที่สามารถปลูกข้าวได้ นอกจากนั้นประมาณร้อยละ ๖๐ ของพื้นที่จะทำการเกษตรเชิงโง จะทำการปลูกไม้ยืนต้น อย่างเช่น มะม่วง มะม่วงหิมพานต์ มันสำปะหลัง เป็นต้น

พืชแต่ละชนิดจะต้องปลูกตามฤดูกาล พื้นที่ที่เหลือจะเป็นสภาพดินปนหินภูเขาที่ไม่สามารถปลูกได้แต่ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากพืชพรรณธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ จากการเข้าป่าเก็บหาอาหารทั้งพืชที่ทำได้ ส่วนการเก็บหาประเภทพืช เช่น มัน กล้วยป่า หน่อไม้ เห็ด เป็นต้น ช่วงที่หาของป่าได้เป็นช่วงหน้าฝนหรือช่วงที่ไปทำการหาปลาเนื่องจากน้ำขึ้น น้ำไหลเชี่ยวมีความอันตรายใน

การหาปลา ชาวบ้านจะเข้าป่าหาหน่อไม้ที่ได้มานำมาแปรรูป เมื่อก่อนจะเอาหน่อไม้ นำมาปอกและต้ม เป็นหน่อไม้ดองอัดป๊อป แต่ปัจจุบันก็กลายเป็นหน่อไม้อัดถุง เนื่องจากว่าการอัดป๊อปมีสารตะกั่วเจือปนจึง ไม่นิยมทำกันแล้ว

ส่วนใหญ่บ้านคันท่าเกวียนจะมีการแปรรูปเป็นหน่อไม้ถุงโดยบรรจุหน่อไม้ ๑ กิโลขายถุงละ ๑๕-๒๐ บาท ถือเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนมีรายได้ต่อปีประมาณ ๒๐,๐๐๐-๕๐,๐๐๐ บาท นอกจากนี้ชาวบ้านคันท่าเกวียนยังมีการใช้ประโยชน์จากการหาของป่าได้แก่ เห็ดที่ได้มาชาวบ้านจะ นำมากินเอง หากมากพอก็จะนำไปขาย เห็ดที่พบบ่อยคือ เห็ดระโงก เห็ดบด เห็ดปลวก เห็ดเผาะ เห็ด ไคร เห็ดนางແหล่ เห็ดก่อ เป็นต้น จะขายเป็นกิโลละ ๖๐ บาท และเห็ดที่ขายได้ราคาดีที่สุดคือ เห็ด ปลวก จะขายในกิโลละ ๒๐๐ บาท นอกจากนี้ก็จะมี การล่าสัตว์เพื่อประกอบอาหารกินในครอบครัว สัตว์ป่าที่ล่าหาได้นั้น ได้แก่ หนู กระปอม กระรอก กระแต ตัวนึ่ง งู เป็นต้น ในการใช้ประโยชน์พื้นที่ใน ป่าจะมีการเก็บหาของป่าบนภูเขา (พืช สัตว์ สมุนไพร) เพื่อใช้รับประทานเป็นหลักและไว้ขายสร้าง รายได้ให้กับครอบครัว

ภาพที่ ๓.๒๙ ภาพถ่ายทางดาวเทียมแสดงการทำเก็บของป่าล่าสัตว์ (บริเวณพื้นที่สีฟ้า) ของชุมชน บ้านคันท่าเกวียน ที่มา <http://flash-mini.com/gmap๓.php> (วันที่สืบค้น ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕)

ตารางที่ ๓.๓ แสดงชนิดของพืชและการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เชิงเขา

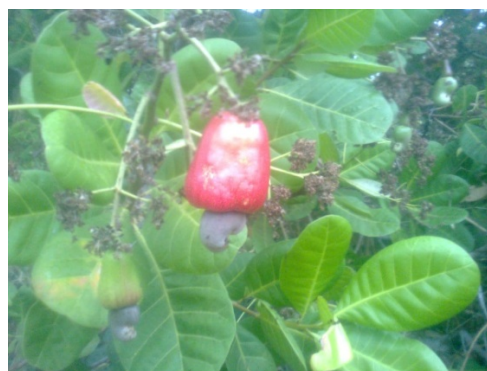
ลำดับ ที่	ชื่อพืชผัก	แหล่งที่พบ	การใช้ประโยชน์/ การแปรรูป	มูลค่า(บาท)/กก.
๑	หน่อไม้	ป่า เขิงเขา ริมหน้าผา	ประกอบอาหาร,ขาย	๑๕-๒๐
๒	ผักเหม็ก	ป่า เขิงเขา ริมหน้าผา	ประกอบอาหาร	๑๕-๒๐
๓	หวาย	ป่า เขิงเขา ริมหน้าผา	ประกอบอาหาร	๒๐-๓๐
๔	ผักสาก	ป่า เขิงเขา ริมหน้าผา	ประกอบอาหาร	๒๐
๕	สะเดา	ป่า เขิงเขา ริมหน้าผา	ประกอบอาหาร	๑๐
๖	ผักหวานบ้าน ผักหวานป่า	ป่า เขิงเขา ริมหน้าผา	ประกอบอาหาร	๔๐-๕๐
๗	ขี้เหล็ก	ป่า เขิงเขา ริมหน้าผา	ประกอบอาหาร	๑๐
๘	ผักแพรว	ป่า เขิงเขา ริมหน้าผา	ประกอบอาหาร	๒๐
๑๐	ผักส้มมง	ป่า เขิงเขา ริมหน้าผา	ประกอบอาหาร	๑๕-๒๐

ที่มา จากการสัมภาษณ์นายดี คงทน อายุ ๗๑ ปี อดีตผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้าน บ้านเลขที่ ๑๖
ม.๓ บ้านคันท่าเกวียน ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม วันที่สัมภาษณ์ ๔ ม.ค. ๒๕๕๖

ผลผลิตที่ได้มาจากการเกษตรเชิงโขง ส่วนมากจะนำไปแปรรูปขายให้กับนายหน้าที่มาซื้อใน
ชุมชน ทั้งฝั่งไทยและลาว เช่น มันสำปะหลัง สามารถขายได้กิโลกรัมละ ๒-๕ บาท กล้วยหวิละ ๑๐-๒๐
บาท ส่วนการปลูกข้าวปลูกในบริเวณที่ราบภูเขาที่พอเก็บกักน้ำได้ซึ่งมีพื้นที่ไม่มากนัก ข้าวมีน้อย ปลูก
ได้น้อยเนื่องจากไม่มีพื้นที่ปลูก ต้นทุนทั้งเครื่องมือและเมล็ด จึงทำปลาไว้แลกข้าวกับชุมชนใกล้เคียง
เช่น บ้านปากลา และตัวเมืองโขงเจียม

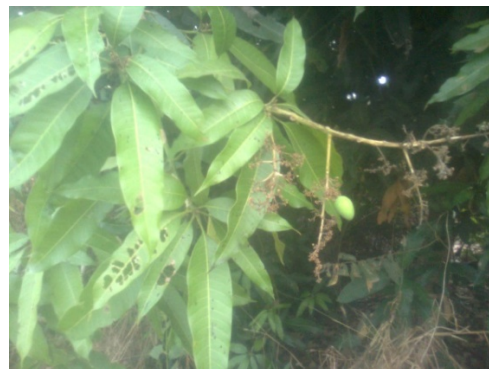
ภาพที่ ๓.๓๐ ข้าวไร่

ภาพที่ ๓.๓๑ มะม่วงหิมพานต์

ภาพที่ ๓.๓๒ มันสำปะหลัง

ภาพที่ ๓.๓๓ มะม่วง

วิธีหาของป่า เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด

การเก็บของป่าบ้านคันท่าเกวียนจะเข้าป่าเพื่อหาอาหารและล่าสัตว์ได้ทั้งปี เช่นการหาหน่อไม้ เป็นอาชีพเสริม จะมีมากในช่วงเดือนกรกฎาคม – ตุลาคม เนื่องจากในช่วงนี้ เป็นช่วงฤดูฝนทำให้ หน่อไม้มีมาก การหาหน่อไม้ชาวบ้านจะขึ้นบนภูเขาไปเก็บ เนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านคันท่าเกวียนเป็น พื้นที่ติดกับภูเขา เป็นลักษณะสภาพพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ การเก็บของป่าจะทำการในช่วงเดือน กรกฎาคม – ตุลาคม เนื่องจากในช่วงนี้ เป็นช่วงฤดูฝนทำให้ เห็ดและหน่อไม้มีมาก การหาเห็ดและ หน่อไม้ชาวบ้านจะขึ้นบนภูเขาไปเก็บชาวบ้านมีการเก็บหน่อไม้ไว้กินเองในครอบครัวประกอบอาหาร (แกง ซุปหน่อไม้ หมกหน่อไม้ หน่อไม้ดอง (หน่อไม้ส้ม) และบางครั้งเรือ่นมีการเก็บหน่อไม้จำนวนมาก เพื่อแปรรูปเป็นหน่อไม้ถนอมขายโดยนำมาปอกเปลือกล้างน้ำฝนต้ม บรรจุขายส่งราคา ๑๐ บาทต่อถุง

ภาพที่ ๓.๓๔ หน่อไม้ถนอมของบ้านคันท่าเกวียน

ส่วนการเก็บเห็ดที่เกิดจากธรรมชาติในป่าบนภูเขา ชาวบ้านหามาได้จะนำมากินเองในครัวเรือน เพราะเห็ดมีไม่มากพอที่จะนำไปขาย เห็ดที่พบบ่อยคือ เห็ดระโงก เห็ดบด เห็ดปลวก เห็ดเผาะ เห็ดไคล เห็ดนางหล่ำ เห็ดก่อ เป็นต้น จะขายเป็นกิโลกรัมละ ๖๐ บาท และเห็ดที่ขายได้ราคาดีที่สุดคือ เห็ด ปลวก จะขายในกิโลกรัมละ ๒๐๐ บาท

เห็ดระโงก

เห็ดบด (เห็ดขอน)

เห็ดปลวก

เห็ดเผิง

เห็ดไค

เห็ดก่อ

เห็ดเผาะ

เห็ดปลวกไก่อ้น้อย

ภาพที่ ๓.๓๕ เห็ดชนิดต่างๆที่เก็บหาจากป่าบริเวณภูเขาชุมชนบ้านคันท่าเกวียน

นอกจากป่าจะเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่แปรผันไปตามฤดูกาลแล้ว เขตป่าในพื้นที่บ้านคันท่าเกวียนยังถูกนำมาใช้ประยุกต์ในการเพาะปลูกพันธุ์พืชเพื่อการค้าคือผักหวานบ้าน/ป่า มันสำปะหลัง เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชาวบ้านคันท่าเกวียนอีกทางหนึ่ง

จากการสัมภาษณ์หลายครัวเรือนพบว่าแต่ละบ้านนั้นมีรายได้จากการเกษตรริมโขง ในยามน้ำลดแล้วนั้น การดำรงชีวิตก็สามารถพึ่งพา เกษตรเชิงโงงได้เช่นเดียวกัน ซึ่งถือว่าเป็นรายได้เสริมจากการทำการประมง นอกจากระบบการเพาะปลูกพืชเชิงโงงและพืชธรรมชาติของบ้านคันท่าเกวียนนั้นยังมีแหล่งอาหารเป็นสิ่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านในการบริโภคอีกแหล่งหนึ่งคือ การเก็บของป่าล่าสัตว์ โดยชาวบ้านจะเข้าป่าไปเก็บหาทั้งพืชผักพรรณป่าต่างๆ ทั้งกินหัว กินใบ และล่าสัตว์เพื่อมาประกอบอาหารและขายเช่น กวาง เก้ง อีเห็น หมูป่า พังพอน รวมทั้งการดักหนูจะใช้วิธีการตั้งกับดักเรียกว่า “หยามหนู” ที่เป็นวิธีการใช้ลวดดักหนู ผูกเป็นบ่วง ซ่อนไว้บริเวณหญ้าหรือพุ่มไม้ ตั้งขนาดให้พอดีกับขอหนู ทิ้งไว้ วันรุ่งขึ้นจึงมาดูว่าดักได้ไหม ราคาของหนูอยู่ที่ ๕๐ บาทต่อตัว นอกจากนี้ก็จะมีกรบริโภคสัตว์และแมลงริมโขงที่พบในเขตบ้านคันท่าเกวียน เช่น แมงกะซอน ตั๊กแตน แมงดา แมงลั่นจิก แมงมัน แมงม้า จีหหล่อ จิ้งหรีดแมงข้าง หนู กะปอม งู นกเขาทราย นกกระเจี๊ยบ นกขี้กะเดียน นกไก่อ้นา นกกด เป็นต้น พันธุ์สัตว์ที่หาได้จากริมโขงและป่าบริเวณรอบชุมชนบ้านคันท่าเกวียน ดังแสดงจากตารางที่ ๓.๔

ตารางที่ ๓.๔ แสดงประเภทของแมลง แมง และสัตว์ที่พบในหมู่บ้านคันท่าเกวียน

ประเภท	ชื่อ	ช่วงเวลาที่พบ	การใช้ประโยชน์	มูลค่า(บาท)/กก.
๑	อีเห็น	ทั้งปี	ประกอบอาหาร	๗๐
๒.	แมงซอน	พ.ย. – เม.ย.	ประกอบอาหาร	๑๐๐
๓.	ตั๊กแตน	พ.ค. – ก.ค.	ประกอบอาหาร	๑๕๐
๔	แมงดา	มิ.ย. – ส.ค.	ประกอบอาหาร	๑๐-๒๐ /ตัว
๕	แมงลั่นจิก	พ.ค. – ก.ค.	ประกอบอาหาร	๕๐
๖	แมงมัน	มิ.ย. – ส.ค.	ประกอบอาหาร	๑๕๐
๗	แมงม้า	พ.ค. – ส.ค.	ประกอบอาหาร	๘๐
๘	จีหหล่อ	พ.ย. – ธ.ค.	ประกอบอาหาร	๑๒๐
๙	จิ้งหรีด	พ.ย. – ธ.ค.	ประกอบอาหาร	๙๐
๑๐	แมงข้าง	ธ.ค.	ประกอบอาหาร	๔๐-๕๐
๑๑	กระต่ายป่า	ป่า	ประกอบอาหาร	๑๕๐
๑๒	หนู	ต.ค. – เม.ย.	ประกอบอาหาร	๖๐/ตามขนาด
๑๓	กะปอม	ต.ค. – เม.ย.	ประกอบอาหาร	๒๐ /๖ ตัว
๑๔	งู	ก.พ. – พ.ย.	ประกอบอาหาร	๑๕๐
๑๕	นกเขาทราย	พ.ย. – เม.ย.	ประกอบอาหาร	๕๐-๖๐
๑๖	นกกระเจี๊ยบ	ก.พ. – พ.ย.	ประกอบอาหาร	๕๐-๖๐
๑๗	ผึ้ง	หน้าฝน	ประกอบอาหาร	๓๕๐

๑๘	นกไก่อ้นา	พ.ย. – ม.ค.	ประกอบอาหาร	๕๐-๖๐
๑๙	ต่อ	ท้องถิ่น	ประกอบอาหาร	๔๐๐
๒๐	นกกก	ม.ค. – ธ.ค.	ประกอบอาหาร	๗๐-๘๐
๒๑	กระรอก	ป่า เขิงเขา หน้าผา	ประกอบอาหาร	๕๐-๖๐
๒๒	กระแต	ป่า เขิงเขา หน้าผา	ประกอบอาหาร	๕๐-๖๐
๒๓	พังพอน	ป่า เขิงเขา หน้าผา	ประกอบอาหาร	๓๐๐

ที่มา จากการสัมภาษณ์ นายสายันต์ รักเนตร (สมหวัง) อายุ ๓๓ ปี บ้านเลขที่ ๗๙ ม.๓ บ้านคันท่า
เกวียน ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม วันที่สัมภาษณ์ ๑๔ ธ.ค. ๒๕๕๕

นอกจากนี้แล้วบริเวณบ้านคันท่าเกวียนยังมีสัตว์ป่านานาชนิด สัตว์ที่พบสามารถจำแนกตาม
ประเภท สัตว์ปีก สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำแมลงและแมลงต่าง ๆ จำนวน ๒๓ ชนิด ดัง
แสดงจากตารางที่ ๓.๕

ตารางที่ ๓.๕ แสดงประเภทของสัตว์แต่ละชนิด

ลำดับ	ประเภทของสัตว์	ชื่อชนิดสัตว์	แหล่งเวลาที่พบ	การใช้ประโยชน์
๑	สัตว์ปีก	-ต่อ -นกกก -นกไก่อ้นา -ไก่ -เป็ด -ผีเสื้อ	ป่าบริเวณหมู่บ้านทาง ทิศตะวันตกที่มีสัตว์ นานาชนิดที่มีความ อุดมสมบูรณ์	ประกอบอาหาร
๒.	สัตว์เลี้ยงลูกด้วย นม	-วัว -ควาย	ภายในบริเวณหมู่บ้าน/ แต่ละครัวเรือนที่เลี้ยง	ใช้ในการค้าขายและใช้ ในการทำเกษตร
๓.	สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ	-งู -กบ -เขียด -อึ่ง -คางคก -ปู -หอย	ตามแนวริมฝั่งโขงที่มี แหล่งอาหารอุดม สมบูรณ์	ประกอบอาหาร
๔	แมลงอื่นๆ	-ตั๊กแตน -จิ้งหรีด -แมลงวัน -แมลงมด -แมลงน้ำ	ริมฝั่งโขงและตามทุ่ง นาที่เก็บเกี่ยวเสร็จและ หลังจากน้ำลด	ประกอบอาหาร/ ขาย

		-แมงช้าง -แมงดา -แมงซอน -จิ้งหรีด		
--	--	--	--	--

ที่มา สัมภาษณ์ นายสายันต์ รักเนตร (สมหวัง) อายุ ๓๓ ปี บ้านเลขที่ ๗๙ ม.๓ ๑๔ ธ.ค. ๒๕๕๕

การเลี้ยงสัตว์

ชาวบ้านบ้านคันท่าเกวียนมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงวัวเป็นอาชีพหลักภายในหมู่บ้าน และในหมู่บ้านมีผู้เลี้ยง ๒๑ ครัวเรือน ซึ่งควายแทบจะหายไปจากชนบทริมฝั่งโขง นอกจากนี้สัตว์ที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ มี ไก่ วัว ควาย หมู บริเวณที่เลี้ยงสัตว์จะสร้างที่เลี้ยงในคอกบริเวณสวนและบริเวณบ้านมีอยู่ ๒๑ ครัวเรือน

ภาพที่ ๓.๓๖-๓๗ การเลี้ยงวัว และอาหารที่ใช้เลี้ยงสัตว์

การเก็บหาของป่าประเภทพืชสมุนไพร

การใช้ประโยชน์จากพืชธรรมชาติในหมู่บ้านคันท่าเกวียน หมู่ที่ ๓ ตำบลนาโพธิ์นากลาง อำเภोजึงเจียม คือ การใช้ประโยชน์จากยาสมุนไพร ที่พบบริเวณป่าและปลูกเองภายในบ้านเพื่อจะใช้ในการรักษาโรคในเบื้องต้นและยังเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่รู้จักพืชสมุนไพรเป็นยารักษาโรค เช่น ใบเป่า บอระเพ็ด ใบเสื่อหมอบ ขี้เหล็ก เป็นต้น ซึ่งพืชบางชนิดมีคุณสมบัติในการรักษาโรคที่คล้ายกัน บางชนิดมีคุณสมบัติที่แตกต่างกันออกไปในการใช้เป็นยารักษาโรค หมอยาสมุนไพร มักจะนำไปใช้ประโยชน์เสมอ โดยมีนายสมศักดิ์ คงทน เป็นหมอยาสมุนไพร และนายจัน คำภูมิ อายุ ๖๘ ปี จากการสำรวจพบพรรณพืชที่สามารถนำมาใช้เป็นสมุนไพรจำนวน ๑๒ ชนิด ดังแสดงได้จากตารางที่ ๔.๖

ตารางที่ ๓.๖ แสดงสมุนไพรในชุมชนบ้านคันท่าเกวียน

ลำดับที่	ชื่อพืชสมุนไพร	ฤดูกาล/บริเวณที่พบ	ใช้ประโยชน์
๑	ว่านหางจระเข้	ภายในหมู่บ้าน	น้ำร้อนลวก
๒	ฟ้าทลายโจร	ภายในหมู่บ้าน	แก้หวัด/แก้ไอ
๓	สาบเสือ	ริมฝั่งโขง/ป่า	รักษาแผลสด
๔	ขมิ้นชัน	ภายในหมู่บ้าน	ท้องอืด/ท้องเฟ้อ
๕	ว่านไฟ	ภายในหมู่บ้าน	แก้ปวดเมื่อย
๖	ใบหนาด	ภายในหมู่บ้าน/ริมฝั่งโขง	แก้ปวดเมื่อย
๗	ใบบัวบก	ภายในหมู่บ้าน/ริมฝั่งโขง	แก้ช้ำใน
๘	ไมยราบ	น้ำลาด	แก้โรคเบาหวาน บำรุงโลหิต แก้โรคกระเพาะ นำเอาใบ ราก มาต้มรับประทาน เข้า-เย็น
๙	หมากใต้ใบ	ทั้งปี	แก้โรคเบาหวาน กระเพาะน้ำดื่มรากมารับประทาน ตอนเช้า-เย็น
๑๐	มะเขือบ้า	ทั้งปี	แก้ปวดตามข้อและกล้ามเนื้อ น้ำต้มใบมาสับให้ละเอียดแล้วเคี้ยวเป็นน้ำมันนำมาทานวดตามบริเวณที่ปวด
๑๑	ต้นละหุ่งเทพ	ทั้งปี	แก้หุเป็นน้ำหนวก วิธีใช้เอาก้านมาลนไฟ แล้วเป่าเข้าหู
๑๒	ส้มกุ้ง	ม.ค. - ก.ค.	แก้ท้องอืด

ที่มา จากการสัมภาษณ์ นายจัน คำภูมิ อายุ ๖๘ ปีบ้านเลขที่ ๓๖ หมู่ที่ ๓ บ้านคันท่าเกวียน
ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม วันที่สัมภาษณ์ ๑๗ พ.ย. ๒๕๕๕

ภาพที่ ๓.๓๘ ต้นเสื่อหมอบ

ภาพที่ ๓.๓๙ ต้นขี้เหล็ก

ภาพที่ ๓.๔๐ ใบเป่า

ภาพที่ ๓.๔๑ บอระเพ็ด

นอกจากยาสมุนไพรแล้วนั้น ชาวบ้านยังสามารถใช้ประโยชน์จากพรรณไม้ทั้งนำมาบริโภคกิน ใบ กินยอด เลี้ยงสัตว์ ทำอุปกรณ์ในการประมง เป็นต้น

ตารางที่ ๓.๗ การใช้ประโยชน์จากพรรณไม้ที่เกิดริมฝั่งแม่น้ำโขง

ลำดับที่	ชื่อพืชสมุนไพร	ฤดูกาล/บริเวณที่พบ	ใช้ประโยชน์
๑	ต้นปีแซ้	ม.ค. - พ.ค.	กินกับก้อยปลา - ปิ้งปลา
๒	ต้นยาหม่อง	ม.ค. - พ.ค.	กินกับก้อยปลา - ปิ้งปลา
๓	ชีช้าง	ม.ค. - พ.ค.	กินกับก้อยปลา
๔	ผักห่ม	ม.ค. - พ.ค.	อาหารเลี้ยงหมู
๕	ผักหางหมา	ม.ค. - พ.ค.	ใช้เป็นอาหาร
๖	ต้นกุ่ม	ม.ค. - มิ.ย.	ใช้เป็นอาหาร
๗	ตำลึง	ม.ค. - ก.ค.	ใช้เป็นอาหาร
๘	ผักบัว	ม.ค. - ก.ค.	ใช้เป็นอาหาร
๙	ก้างปลา	ม.ค. - พ.ค.	ใช้ประโยชน์ เอาคันเบ็ด
๑๐	หว่าน้ำ	ม.ค. - พ.ค.	ใช้ประโยชน์ กินหมาก
๑๑	ผักขี้เถ้า	ม.ค.-พ.ค.	ใช้เป็นอาหาร
๑๒	ผักคางของ	ม.ค. - พ.ค.	ใช้เป็นอาหาร
๑๓	หญ้าเลา	ม.ค. - ก.ค.	ใช้เป็นอาหารสัตว์
๑๔	หมากอีเตอะ	ม.ค. - ก.ค.	กินกับหมาก
๑๕	กระโดน	ม.ค. - ก.ค.	กินกับก้อย ปิ้งปลา
๑๖	ต้นเข	ม.ค. - ก.ค.	ใช้ประโยชน์ย้อมไหม

ที่มา : จากการสัมภาษณ์พ่อใหญ่ดวง สุนนท์ ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม วันที่สัมภาษณ์ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๕

ตารางที่ ๓.๘ การใช้ประโยชน์จากการเก็บหาของป่าบ้านคันท่าเกวียน

ประเภทของป่า	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
พืช -เห็ดบด ผักหนาม ผักเซียด ย่างยาย -ผักหวาน -หน่อไม้ -เห็ดเผาะ เห็ดระโงก เห็ด ผึ่ง เห็ดดิน -หน่อไม้ปืบ เห็ดปลวก -หน่อไม้ปืบ เห็ดทุกชนิด -เก็บเห็ดทุกชนิด -หน่อไม้ไผ่ตง -เห็ดขอน เห็ดบด	↔		↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔		↔	↔
สัตว์ -เขียด กบ เห็ด บ้างกระแต หนู กระรอก -ไข่มดแดง เขียด กบเห็ด บ้าง กระแต หนูกระรอก -อึ่ง กระปอม แมลงเม่า เขียด กบ เบ็ด บ้างกระแต หนูกระรอก -เขียด กบ เห็ด บ้าง กระแต หนู กระรอก -อึ่ง เขียด กบ บ้าง กระแต หนู กระรอก -ชุดจิหล่อ จับแมลงทับ กบ อึ่ง เขียด บ้าง กระแต หนู กระรอก	↔		↔	↔	↔	↔	↔	↔	↔		↔	↔

ที่มา จากการสัมภาษณ์ นายไสว นนทะเวช อายุ ๔๑ ปี บ้านเลขที่ ๑๓ หมู่ ๓ บ้านคันท่าเกวียน ตำบล
 นาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม วันที่สัมภาษณ์ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๕

การใช้ประโยชน์จากเกษตรริมโขง เกษตรเชิงโขง และการหาของป่า

ชุมชนบ้านคันท่าเกวียนได้ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของธรรมชาติทั้งในลำน้ำ ริมตลิ่ง บนบกและป่าบนภูเขา ในการดำรงชีพอยู่ ทั้งนี้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจากการหาของป่าเพื่อดำรงชีวิตในครอบครัว ทั้งนี้ที่ตั้งของบ้านคันท่าเกวียนติดกับภูเขาที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์จึงมีวิถีการเก็บหาของป่า ไม่ว่าจะเป็นการเก็บพืชผัก เห็ด ขุดหน่อไม้ เก็บสมุนไพร หรือการล่าสัตว์ แมง แมลงต่างๆ ซึ่งเป็นองค์ความรู้พื้นบ้านในการปรับใช้ประโยชน์เกิดเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นความคุ้นเคยของชาวบ้านจากการหาของป่า

การใช้ประโยชน์จากการเพาะปลูกการทำการเกษตรริมโขง และเชิงโขง ชาวบ้านชุมชน บ้านคันท่าเกวียนมักจะทำหลังจากน้ำลด เพราะผืนดินที่เคยถูกน้ำท่วมตอนฤดูน้ำหลากและเมื่อน้ำลดพื้นดินจะโผล่ขึ้นมา ทำให้บริเวณริมโขงจะกลายเป็นหาดและคัน เหมาะสมอย่างยิ่งในการทำเกษตร ริมโขง และเกษตรเชิงโขง ทำให้พื้นที่ปลูกเจริญเติบโตได้ดี เนื่องจากช่วงนี้ระดับน้ำในแม่น้ำโขงเริ่มลด มีพื้นที่ชายฝั่งเป็นแนวดินบริเวณกว้าง เหมาะแก่การเพาะปลูกส่วนใหญ่พืชที่ชาวบ้านนิยมปลูก จำนวน ๑๕ ชนิด ส่วนมากจะปลูกฝ้ายเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือ ถั่วดิน ถั่วดำ ถั่วฝักยาว ข้าวโพด แตงโม ถั่วลิสง มันเทศ ข้าวโพด และผักสวนครัวอื่นๆ เป็นต้น จะปลูกตามเนินฝั่งหรือริมฝั่งโขง ส่วนใหญ่จะไถกินเป็นหลักก่อน ที่เหลือก็จะเก็บเอาไปขาย ถือเป็นความมั่นคงทางอาหารและเศรษฐกิจของครอบครัว

การเกษตรอีกประเภทหนึ่งคือการปลูกพืชในบริเวณที่ถัดจากริมตลิ่งมาเป็นบริเวณที่ราบรอบบ้านหรือบริเวณที่ราบเชิงเขาในที่นี้ ผู้วิจัยใช้คำว่าเกษตรเชิงโขง ซึ่งมีการปลูกเพื่อเป็นพืชผักในการประกอบอาหารกินเองในครอบครัว รวมไปถึงพืชเศรษฐกิจของชุมชน แต่เป็นการปลูกผสมผสานทั้งพืชเศรษฐกิจและพืชเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นสำคัญ ซึ่งชาวบ้านมีการปลูกพืชไม่ยืนต้น พืชกินผล พืชสวนครัว พืชเศรษฐกิจ พืชสมุนไพร เป็นต้น ฯลฯ ชนิดของพืชที่ปลูกมีจำนวน ๒๗ ชนิด

การที่ชุมชนตั้งอยู่ติดกับภูเขา ทำให้สภาพพื้นที่มีความสมบูรณ์เหมาะแก่การหาของป่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเข้าป่าเพื่อหาอาหาร เช่น การหาเห็ด ซึ่งมีมากกว่า ๗ ชนิด และหน่อไม้ ชาวบ้านจะขึ้นบนภูเขาไปเก็บชาวบ้านมีการเก็บหน่อไม้ไถกินเองในครอบครัวประกอบอาหารและขาย และมีการเก็บหาพืชผักทั้งประเภทใบ ก้าน หน่อ มีมากกว่า ๑๐ ชนิด เช่น ผักเม็ก หวาย ผักสาบ สะเดา ผักหวานบ้าน ป่า ขี้เหล็ก ผักแพรว ผักส้มโอม่วง การเก็บเห็ด เห็ดระโงก เห็ดบด เห็ดปลวก เห็ดเผาะ เห็ดโคล เห็ดนางแหม่ เห็ดก่อ เป็นต้น แต่ที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนมากที่สุดคือการหาหน่อไม้ (โจด) ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติบริเวณแถวป่าชุมชน มาแปรรูปเป็นหน่อไม้ถนอมสร้างรายได้ให้กับครอบครัว

รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าโดยการเก็บหาสมุนไพร ที่พบบริเวณป่าและปลูกเองภายในบ้านเพื่อจะใช้ในการรักษาโรคในเบื้องต้นและยังเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่รู้จักพืชสมุนไพรเป็นยารักษาโรค เช่น ใบเป่า บอระเพ็ด ใบเสื่อหมอบ ขี้เหล็ก และอื่นๆ เป็นต้น มีจำนวนมากกว่า ๗ ชนิด

การเก็บของป่าล่าสัตว์ประเภทของสัตว์มีจำนวนมากกว่า ๒๕ ชนิด ทั้งสัตว์ปีก นกประเภทต่างๆ เช่น นกกต นกไถ่นา ไก่ เป็ด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม วัว ควาย สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ งู กบ ปู เขียด หอย แมงและแมลงอื่นๆ ตั๊กแตน จิหล่อ แมงมัน แมงข้าง แมงดา รวมไปถึงการใช้บริเวณที่ราบริมเขาเป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์และเป็นแหล่งอาหาร เช่น วัว ควาย หมู จำนวน ๒๑ ครัวเรือน

ทั้งนี้เนื่องจากบ้านคันท่าเกวียนเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากมีหุบเขาล้อมรอบมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้มีการใช้ประโยชน์จากการเก็บของป่าล่าสัตว์ ทั้งพืช สัตว์ สมุนไพร

เหล่านี้นมาเพื่อประกอบอาหารและถ้าเหลือจะนำมาขายในชุมชนหรือพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ ทำให้มีรายได้เกิดขึ้นภายในชุมชน

จากการสัมภาษณ์หลายครัวเรือนพบว่าแต่ละบ้านนั้นมีรายได้จากการทำการเกษตรและขายของป่า ได้แก่ ขายฝ้าย ๔,๐๐๐ – ๕,๐๐๐ บาท/ปี ขายมันเทศ ๑,๐๐๐– ๒,๐๐๐ บาท/ปี ขายเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ ๑๐,๐๐๐ บาท/ปี ขายหน่อไม้ฝรั่ง ๒๐,๐๐๐-๕๐,๐๐๐ บาท/ปี

ตารางที่ ๓.๙ ปฏิทินระบบเศรษฐกิจการทำมาหากิน ของชุมชนบ้านคันท่าเกวียนในรอบปี

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ประมง	←											→
ค้าขาย	←											→
รับจ้างทั่วไป	←											→
การทำนา								←				→
กลุ่มทอผ้า	←											→
เลี้ยงวัว	←											→
เกษตรริมโขง	←					→						
เก็บเก็บของป่า หน่อไม้ เก็บ เห็ด ลำสัตว์	←											→

ที่มา สัมภาษณ์นางทองใบ คันธิวัฒน์ อายุ ๖๕ ปี บ้านเลขที่ ๒๐ หมู่ ๓ บ้านคันท่าเกวียน
และนายวิเรศ ประโมทัย อายุ ๔๒ ปี บ้านเลขที่ ๖๗ หมู่ ๓ บ.คันท่าเกวียน

จากรูปแบบการใช้ประโยชน์จากเกษตรริมโขง เกษตรเชิงโขง และการหาของป่าของบ้านคันท่าเกวียนที่นอกจากการใช้ประโยชน์จากลำน้ำโขงในการประมงจับปลาแล้วนั้น บริเวณตลิ่งริมฝั่งโขงในช่วงน้ำลดระหว่างเดือนตุลาคม-มกราคมของทุกปี ยังเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในการเพาะปลูกพืชอายุสั้น เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ทำให้ครัวเรือนต่างๆ ไม่ต้องพึ่งพาตลาดในด้านอาหารพืชผัก ส่วนการปลูกพืชเชิงโขงและการเก็บของป่าลำสัตว์นั้น ชาวบ้านจะมีองค์ความรู้ที่ใช้ในการเพาะปลูก และใช้ในการจัดการพื้นที่ของชาวบ้านด้วยตนเอง ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากพ่อแม่และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

การปลูกพืชเป็นสิ่งที่ชาวบ้านเรียนรู้กันว่าจะเพาะปลูกอะไรก็ขึ้นอยู่กับสภาพของดินในพื้นที่ของตนเอง เจ้าของสวนจะรู้ว่าสภาพดินของตนจะเพาะปลูกอะไรที่ให้ผลผลิตที่ดีเป็นที่ต้องการของตลาด พื้นที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพืชชนิดใดนั้น จะขึ้นอยู่กับความสูงจากระดับน้ำโขงที่จะเป็นตัวชี้วัดว่าควรปลูกพืชชนิดใด ซึ่งสามารถจัดการระบบการเพาะปลูกในชุมชนได้ดังนี้ พื้นที่ส่วนที่ลุ่มสุดติดกับพื้นที่ริมโขง จะใช้ปลูกผักชนิดต่าง ๆ ที่เป็นพืชอายุสั้น ถั่ว ฝ้าย ผักสวนครัว สูงมาก็จะปลูกกล้วย ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง บรรดาไม้ผลต่าง ๆ มะขาม ลำไย มะม่วงหิมพานต์ สูงขึ้นมาจะปลูกไผ่ เป็นต้น

สวนเชิงโขงนี้ก็ยังคงกลายเป็นเสมือน “ตลาดสด” จากบรรดาพืชสวนครัวที่นำมาประกอบอาหารไม่ว่า ตะไคร้ ใบมะกรูด กระเทียม หอม สารแหน่ ชะอม มะนาว ผักนานาชนิด เป็นต้น ส่วนใหญ่พืชที่ปลูกจะเป็นบรรดาผักสวนครัวที่ใช้ในการประกอบอาหารในครัวเรือน ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีแปลงเกษตรริมโขงก็จะอาศัยแบ่งปันจากญาติพี่น้อง หรือซื้อจากคนในชุมชนแทน

ในส่วนของพื้นที่ริมโขงก็เช่นเดียวกัน พบว่าการจัดการพื้นที่ทั้งสองแห่งนี้เป็นไปตามระบบ “มุนมัง” หรือการสืบทอดมรดกต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูกขนาดเล็กๆ ของครอบครัวต่างๆ ในฤดูแล้งก็ล้วนเป็นมรดกที่จะถูกส่งต่อให้ลูกหลาน ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านค้นหาเกี่ยวโยงจึงสามารถอธิบายได้ว่า พื้นที่ในการเพาะปลูกของตนอยู่ในบริเวณใด โดยคนในชุมชนเคารพสิทธิในการใช้พื้นที่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้าใจเป็นสำคัญ ยังแม้จะไม่มีโฉนดที่ไม่มีลายลักษณ์อักษรแต่เป็นโฉนดที่คนในชุมชนยอมรับร่วมกัน ในกรณีที่เกิดกรณีพิพาทเรื่องพื้นที่ จะอาศัยกระบวนการสนทนากัน รวมทั้งใช้กระบวนการสืบทอดมรดกจากบรรพบุรุษที่เคารพและไว้วางใจระหว่างคนในชุมชนทั้งฝ่ายไทยและสปป.ลาว แม้ว่าการแข่งขันทางเศรษฐกิจจะมีมากขึ้น เข้มข้นกว่าในอดีต แต่การใช้ทรัพยากรและการจัดการพื้นที่ยังคงรูปแบบที่ตกทอดมาจากคนรุ่นก่อน โดยไม่ต้องอาศัยการบัญญัติกฎระเบียบระหว่างสมาชิกชุมชนแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงจากสภาพแวดล้อมในปัจจุบันมีผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนที่ไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่มีอาหารแต่ยังหมายถึงความมั่นคงในการพึ่งพาตนเองในชีวิตและสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มตน การสร้างเขื่อน หรือการระบุพื้นที่การจัดการในส่วนพื้นที่โขงที่มีการซ้อนทับกับพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติผาแต้ม ที่ประกาศเขตอุทยานเมื่อปี ๒๕๓๔ ส่งผลให้ในปัจจุบันสถานการณ์อาหารที่จากป่านนี้ปัจจุบันค่อยข้างที่จะหาได้น้อยลง เนื่องจากจาก การเพิ่มจำนวนของประชากร ความต้องการในการบริโภคมากขึ้นทำให้สัตว์ป่าที่เคยจับได้ง่ายก็ลดน้อยลง ส่วนใหญ่การบริโภคสัตว์ป่า เช่น กวาง หมูป่าจะหาซื้อได้จากฝั่งของสปป.ลาว ที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้พื้นที่ป่าบางส่วนก็ยังถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกพืชเพื่อการค้า

การแลกเปลี่ยนสินค้าข้ามฝั่งโขงของชุมชนบ้านคันท่าเกวียน

การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนริมฝั่งโขง จากความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์ปลาแม่น้ำโขงในอดีตนั้น ประกอบกับการที่ชุมชนริมฝั่งโขงซึ่งมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งติดภูเขา มีพลาญหิน พื้นที่ในการเกษตรเช่น การทำนาไม่เพียงพอ เพื่อการดำรงอยู่ จึงเกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนได้แก่ “วัฒนธรรมปลาแลกข้าว” ระหว่างชุมชนริมโขงกับชุมชนที่ดอน(โคก) ซึ่งการแลกเปลี่ยนเช่นนี้มีฐานมาจากการรู้จักกันมาก่อน นับถือกันเป็นเพื่อน เป็นฮัก-แพงกัน หรือนับถือกันเป็นญาติมิตรต่างหมู่บ้าน เมื่อถึงช่วงเก็บเกี่ยวข้าวแล้วฮัก-แพงจะนำข้าวมาแลกกับ “ปลาแดก” “ปลาร้า” หรือ

“ปลาแห้ง” เพื่อเก็บไว้กินในปีนั้น ๆ การรู้จักกันมักเกิดจากคนบ้านอื่นมาหาปลาที่แม่น้ำโขง เมื่อพบเจอชมชอบกันก็นับถือกันเป็นฮัก-แพง

วัฒนธรรมปลาแลกข้าวเช่นนี้จะมีลักษณะของการเอื้ออาทรกัน เช่น เมื่อหาปลาใหญ่มาได้ก็จะเอาปลาไปแปรรูปและนำไปแลกเปลี่ยนชาวบ้านโคก และจะนำเอาข้าวมาให้ แล้วเมื่อกลับมาถึงบ้านก็จะนำข้าวบางส่วนออกขาย นำเงินมาเก็บไว้เป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว การแลกเปลี่ยนปลาแลกข้าวเช่นนี้ต้องเป็นคนที่รู้จักกัน ฐานการแลกเปลี่ยนที่สำคัญ คือ ญาติ และฮัก-แพง และมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน

เช่น จากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ว่า “เมื่อเพื่อนอยู่บ้านเราก็ดูแลเขา เมื่อเราไปบ้านเขา เอาปลาไปหาเขาก็จะบอกให้ญาติที่โน่นมาซื้อ เอาข้าวมาแลก บางครั้งมีงานบุญก็มาบอกเรา เราก็มักบอกกับคนในหมู่บ้านที่รู้จักเขา เอาปลาไปร่วมงาน หรืองานบุญบ้านเราเขาก็มาร่วม เอาผัก เอาพริก เอาข้าวมาร่วมงาน” บางครั้งเมื่อไปหาปลาบริเวณหมู่บ้านอื่น ชาวบ้านจะติดต่อขอซื้อปลาเพื่อทำบุญ เมื่อเรารู้ว่ามีงานบุญก็จะนำเอาปลาที่ได้ไปร่วมทำบุญด้วย ชาวบ้านเห็นเราไปร่วมทำบุญก็จะเข้ามาพูดคุยด้วย เกิดรักชอบกันเป็นฮัก-แพง ดังนั้นทุกครั้งที่ไปจับปลาที่หมู่บ้านนี้ก็จะเอาปลาขึ้นไปฝาก ฮักแพงรู้ว่าเรามากก็เตรียมอาหารต้อนรับ บางทีกำลังหาปลาอยู่ก็เอาผัก พริก กระเทียมมาให้ บางครั้งก็แลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการหาปลา เมื่อเราได้ปลาให้เมียขึ้นไปขายในหมู่บ้าน ฮัก-แพงเมื่อเห็นก็จะเข้ามาซื้อ ช่วยบอกให้คนอื่นมาซื้อไปกิน ปลาที่ขายได้หมดไว การมีฮัก-แพง ทำให้การขึ้นไปขายปลาของเรามีความปลอดภัย เราต้องมีฮัก-แพงไว้ทุกบ้านที่เราไปหาปลา

นอกจากนี้ การรู้จักกันหรือการเป็นกลุ่มเพื่อนเป็นฐานสำคัญในการหาปลา ซึ่งพรานปลาต้องรู้จักเครื่องมือ รู้จักปลา รู้จักเกาะแก่งแม่น้ำ รู้จักเหี่ยว และต้องมีกลุ่มเพื่อนที่ต้องช่วยกันเพราะ การหาปลาในลำน้ำโขงนั้นมอันตรายอยู่ตลอดเวลา การรู้จักกันจะทำให้เมื่อเกิดอันตรายขึ้นจะได้ช่วยเหลือกันในอดีตนั้น คนหาปลาจะไปหาปลาเป็นกลุ่มอย่างน้อย ๒-๑๐ ลำ หาปลาแต่ละครั้ง ๕-๑๕ วัน กลุ่มที่ไปด้วยกันจะคอยช่วยเหลือกัน การหาปลานั้นจะรวมกันล่องเรือจับปลา บริเวณใด ลวงใดที่เป็นลวงสาธารณะหรือที่ไม่ได้หวงห้าม หรือที่ใดที่มีปลามากก็จะจับปลานาน ตรงไหนไม่ค่อยมีปลา ก็จะไปหาปลาลวงอื่น ดังนั้นการไปหาปลาถึงที่ไหนจะต้องมีฮัก-แพงที่นั่นด้วย เพราะหากมีอันตรายเกิดขึ้น ฮัก-แพงจะได้มาช่วยเหลือได้ทันทั่วทั้งที่

“การรู้จักกัน” เป็นเสมือน “เครือข่ายความสัมพันธ์” เพื่อการ “แลกเปลี่ยน” ปัจจัยในการดำรงชีวิต รวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ และช่วยเหลือกัน สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า ชุมชนไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หรือพึ่งตัวเองอย่างเบ็ดเสร็จ แต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ อีกทั้งเครือข่ายของความสัมพันธ์ชุดต่างๆ เหล่านี้ยังเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนคนหาปลา

การแลกเปลี่ยนลักษณะดังกล่าวยังรวมไปถึงการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนข้ามฝั่งไทยคือ ชาวบ้านคันทำเกวียน-ชาวบ้านคันธงชัย แขวงสาละวัน ฝั่งสปป.ลาวและชุมชนใกล้เคียง โดยมีการติดต่อข้ามพรมแดนเดินทางไปมาหาสู่โดยข้ามลำน้ำโขง มีความสัมพันธ์ทางสังคมจากการเป็น เครือญาติ ญาติพี่น้อง การอพยพข้ามฝั่งมาตั้งถิ่นฐานในไทยหรือจากการแต่งงาน ชุมชนสองฝั่งโขงจึงมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ในอดีตมีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันมาช้านาน โดยสินค้ามาแลกเปลี่ยนนั้นในทางฝั่งลาวจะเป็นการเก็บหาของป่าและล่าสัตว์มาแลกกับฝั่งไทย

จนถึงปัจจุบันการแลกเปลี่ยนลักษณะดังกล่าวจะเป็นการซื้อขายใช้เงินไทย การค้าขายข้ามฝั่งระหว่างไทย-ลาวนั้นจะเป็นการซื้อขายในระดับชุมชน โดยที่ชุมชนคันท่าเกวียนจะมีตลาดนัดทุกเช้าวันพฤหัสบดีบริเวณริมถนนหน้าสำนักสงฆ์พุทธจริวัฒน์ ชาวบ้านจะตั้งร้านค้าเรียงรายริมถนนบ้านคันท่าเกวียน ชาวบ้านฝั่งลาวจะนำเอาสินค้าพื้นบ้านมาขายฝั่งไทยเนื่องจากทรัพยากรป่าไม้ของฝั่งสปป.ลาวมีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นสินค้าที่มาขายฝั่งไทยจะเป็นสินค้าของป่า เช่น สัตว์ป่า หมูป่า ผลิตผลพื้นบ้านสมุนไพร มะขามแฉะเม็ด ขี้กระบอง (ไต) กล้วยไม้ เป็นต้น และจะมาซื้อสินค้าจากฝั่งไทยกลับไปบริโภคหรือนำไปขายในฝั่งสปป.ลาว สินค้าที่ซื้อขายจากฝั่งไทยจะเป็นสินค้าของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ข้าวของเครื่องใช้อุปโภค บริโภค อาหาร เนื้อหมู ผักต่าง ๆ เครื่องนุ่งห่ม เครื่องครัว เครื่องปรุงรส เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๔๒-๓ ชาวบ้านสองฝั่งโขงนั่งเรือข้ามฝั่งนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันที่ตลาดนัดฝั่งไทยทุกวันพฤหัสบดีที่ฝั่งไทยชุมชนบ้านคันท่าเกวียน

ภาพที่ ๓.๔๒ มะขามเปียกแฉะเม็ด สินค้าของชุมชนฝั่ง สปป.ลาว ที่นำมาขายฝั่งไทย

ภาพที่ ๓.๔๓ สินค้าที่มีการซื้อขายที่ตลาดนัดบ้านคันท่าเกวียน เช่น ปลา เนื้อหมู เสื้อผ้า เครื่องอุปโภคบริโภค

ภาพที่ ๓.๔๔ - ๔๗ บรรยากาศการซื้อขายสินค้าที่ตลาดนัดบ้านคันท่าเกวียน

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันจากการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์แวดล้อมทั้งในลำน้ำโขงและป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติลดน้อยลง ที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การทำลายทรัพยากรธรรมชาติจากการจับสัตว์ เครื่องมือที่หลากหลายขึ้น การบุกรุกป่า รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพของแม่น้ำโขง การขึ้นลงของน้ำที่ผิดธรรมชาติ การลดน้อยและการสูญพันธุ์ของปลา หรือการปลูกพืชผักริมโขงได้ผลน้อยลง ทำให้การแลกเปลี่ยนสินค้าแบบปลาแลกข้าว หรือของแลกของ ที่เป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมน้อยลงเปลี่ยนมาเป็นการซื้อขายแทน ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนริมฝั่งโขงมีน้อยลง

ชุมชนบ้านคันท่าเกวียนหมู่ที่ ๓ เป็นชุมชนที่ตั้งติดกับลำน้ำโขงทางด้านทิศตะวันออก ดังนั้น การดำรงชีพของคนในชุมชนจึงมีการพึ่งพาธรรมชาติจากลำน้ำโขงเป็นหลัก มีการทำการประมงพื้นบ้านมาตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชน โดยชาวบ้านมีการจัดการองค์ความรู้ในด้านธรรมชาติวิทยา พันธุ์ปลา ลักษณะภูมิประเทศทั้งในน้ำและบนบก เกษตรริมโขง เกษตรเชิงโขง การเก็บหาของป่าล่าสัตว์ ทั้งพืช สมุนไพรในการรักษาโรค เป็นต้น

จากลักษณะทางสภาพภาพติดแม่น้ำโขง ฉะนั้นทรัพยากรที่สำคัญในการหล่อเลี้ยงชีวิตชาวบ้านริมฝั่งโขงคือ ปลาในแม่น้ำโขง จากประสบการณ์อันยาวนานของชาวบ้านสั่งสมกันมาทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับชนิดของปลา พันธุ์ปลา ลักษณะการหากินของปลา วิธีการจับปลา การประดิษฐ์เครื่องมือหาปลา เขี่ยปลา รวมทั้งความเข้าใจลักษณะของลำน้ำ เกาะ แก่ง เวิน วัง ดอน หาด คอน ที่เป็นแหล่งอาศัยของปลารวมทั้งชนิดต่าง ๆ ถือว่า เป็นภูมิปัญญาของอยู่ที่หาอยู่หากินกับสายน้ำ อาจจะกล่าวว่า “แม่น้ำโขงคือชีวิตของชาวบ้าน”

การเป็นหมู่บ้านที่ติดกับแม่น้ำโขง ทำให้ชาวบ้านคันท่าเกวียนใช้ทรัพยากรแม่น้ำโขงทั้งปี เพื่อทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหาปลาซึ่งเป็นภูมิปัญญาโดยการปรับเปลี่ยนเครื่องมือและวิธีการหาปลาให้เป็นไปตามฤดูกาลมาของปลา แม้ว่าจะมีการทำนาในชุมชนแต่ก็เป็นจำนวนน้อยด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ ส่งผลให้การประมงในแม่น้ำโขงจึงเป็นอาหารและรายได้ให้กับครอบครัว

ลำน้ำโขงเปรียบเสมือนเส้นเลือดหลักของชุมชนในการเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ เป็นความมั่นคงของครอบครัว ซึ่งพรานปลาแต่ละคนจะมีการเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพของแม่น้ำโขงเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นลักษณะสายน้ำในแต่ละฤดูกาล สภาพแวดล้อมของแต่ละแหล่งของการหาปลา แก่ง เวิน วัง ดอน หาด บุง ลำห้วย เป็นต้น เพื่อที่จะประยุกต์ใช้เครื่องมือหาปลาในแต่ละพื้นที่ และประการสำคัญคือ ในบริเวณชุมชนแถบนี้จะมีการจัดแบ่งพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ในลำน้ำโขง หรือการจัดการทรัพยากรที่เรียกว่า “ลวงปลา”

“ลวงปลา” คือผืนน้ำที่มีการจับจองไว้ตั้งแต่บรรพบุรุษ ขอบเขตพื้นที่มีลักษณะคล้ายกับการจับจองที่ดิน เป็นที่รับรู้กันในหมู่ชาวบ้านว่าของบริเวณเว้านี้ใครเป็นเจ้าของ ลวงปลาจึงอาจเปรียบได้กับผืนนาในแม่น้ำโขงที่ชาวบ้านใช้ในการทำกิน มุมมองของชาวบ้านคันท่าเกวียน “ลวงปลา” คือการแบ่งพื้นที่บนผืนน้ำหรือเอนดที่ดินบนผืนน้ำที่มีการสืบทอดเป็นมรดกมาจากรุ่นสู่รุ่น

ภาพที่ ๔.๑ ลักษณะแม่น้ำโขงในช่วงน้ำลด ปรางค์เกาะ แก่ง ตลอดลำน้ำโขง
มีการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” กระจายอยู่ทั้งฝั่งไทยและลาว

ทั้งนี้ระดับน้ำในลุ่มแม่น้ำโขงจะเปลี่ยนแปลงตามสภาพภูมิอากาศ คือในช่วงหน้าแล้งและหน้าฝนในฤดูมรสุมซึ่งจะมีระดับน้ำแตกต่างกันมากระหว่างสองฤดูนี้ ระดับน้ำขึ้นสูงในแม่น้ำโขงจะเกิดระหว่างเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายน ระดับน้ำลดลงต่ำระหว่างเดือนกุมภาพันธ์และมีนาคม ฤดูน้ำหลากเริ่มจากเดือนมิถุนายนถึงธันวาคม ซึ่งเป็นช่วงที่มีน้ำร้อยละ ๘๐-๙๐ ของปริมาณน้ำทั้งหมดในรอบปี

พันธุ์ปลาในแม่น้ำโขงจะเป็นชนิดพันธุ์ปลาน้ำจืด มีลักษณะการอพยพตามฤดูกาล ในอดีตพันธุ์ปลาจะมีความอุดมสมบูรณ์เป็นมาก ดังคำบอกเล่าของพ่อใหญ่ดวง สุนนท์ อายุ ๗๕ ปี บ้านเลขที่ ๒๕ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖ เล่าถึงวิถีชาวประมงพื้นบ้านในอดีตไว้ว่า

“...ในอดีตชาวบ้านบ้านคันท่าเกวียนหาปลาได้เป็นลำเรือ หรือกะได้ว่าถ้าหากออกเรือไปหาปลา ฝ่ายเมียที่บ้านตั้งหม้อต้มน้ำรอได้เลย เพราะไม่นานก็จะมีปลาเพื่อกินกันในบ้าน...”^๑

อีกทั้งชนิดพันธุ์ปลาที่จับได้แต่ก่อนมีหลากหลายสายพันธุ์หลายขนาด ปลาที่จับมีขนาดใหญ่ แต่ในความคิดของชาวบ้านไม่ค่อยมีมูลค่าเพราะไม่มีคนซื้อ ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“...เวลาจะเอาปลาที่จับได้จากแม่น้ำโขงไปขายก็ต้องแบก ซึ่งจำได้ว่าตอนเป็นเด็กแบกไปต้องร้องไห้ไปเพราะหนักมาก...”^๒

อย่างไรก็ตาม ปลาในแม่น้ำโขงคือคลังความมั่งคั่งของครอบครัว และการหาปลาจะมีรูปแบบการแลกเปลี่ยนระหว่างกันชุมชนที่หาปลาและชุมชนที่ทำการเกษตร โดยจะนำปลาและการแปรรูปปลา เช่น ปลาร้า ปลาแห้ง เป็นการนำไปแลกข้าว แลกหอมกระเทียม พริกเกลือ เป็นต้น เพราะพื้นที่ชุมชนบ้านคันท่าเกวียนไม่มีที่ทำการเกษตรเนื่องจากติดกับที่ราบภูเขา แต่จะมีพื้นที่ราบริมแม่น้ำโขง

^๑ สัมภาษณ์พ่อใหญ่ดวง สุนนท์ อายุ ๗๕ ปี บ้านเลขที่ ๒๕ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

^๒ สัมภาษณ์นายเลิศ นาปง อายุ ๕๗ ปี บ้านเลขที่ ๑๕/๒ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

บริเวณดังกล่าวจะสามารถเพาะปลูกพืชสำคัญหลายชนิด เช่น มันเทศ ปอ ข้าวโพด ฝ้าย ผักสวนครัว
อื่นๆ ในฤดูแล้งน้ำลด และนำสิ่งของเหล่านี้ไปในการบริโภคและขาย อาจกล่าวได้ว่าทรัพยากรที่สำคัญ
ในแม่น้ำโขงคือ ปลาและสัตว์น้ำ จากสัมภาษณ์พยานปลาบ้านคันท่าเกวียนเมื่อ พ.ศ.๒๕๕๖ พบว่ามี
การจับปลาได้กว่าจำนวน ๗๗ ชนิด ทั้งปลาเกล็ด ปลาหนัง ขนาดใหญ่ กลาง และเล็ก ดังมี
รายละเอียดในตารางที่ ๔.๑ ต่อไปนี้

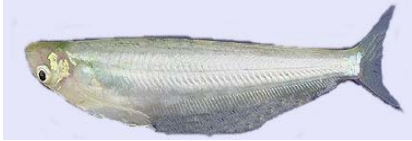
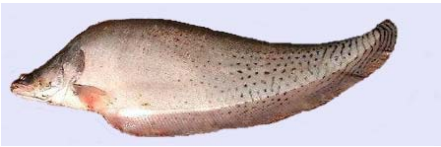
ตารางที่ ๔.๑ พันธุ์ปลาในแม่น้ำโขงบริเวณชุมชนบ้านคันท่าเกวียน

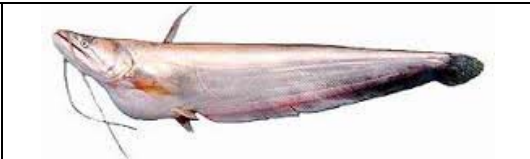
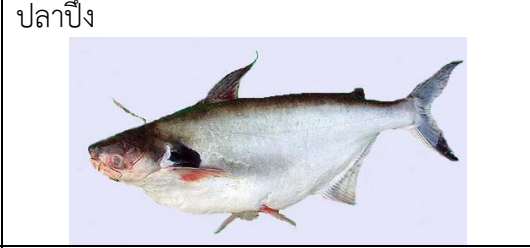
ลำดับ	รายชื่อพันธุ์ปลา	แหล่ง ที่จับ	ชนิด เครื่องมือ ที่ใช้จับ ปลา	ราคา (บาท) / กิโลกรัม	สถานการณ์ ของพันธุ์ ปลา
๑.	ปลาสร้อย(ส้อย) 	แก่ง - เวิน	ม อ ง ข น า ด ๒.๓ ซม.	๒๕	คงเดิม
๒.	ปลาบู่ 	เวิน-ลำ ห้วย	เบ็ด มอง	๕๐	คงเดิม
๓.	ปลาอีต 	ห้วย	อ ว น แห่ย์ง	๒๕	คงเดิม
๔.	ปลาอีตู๋ 	แก่งน้ำ ไหล	ข่าย ลอบ มอง ขนาด ๑๒-๒๐ ซ.ม	๑๐๐	คงเดิม
๕.	ปลาสะอี่	ห้วย	ข่าย แห มอง ขนาด ๕ ซ.ม	๑๐๐	ลดลง

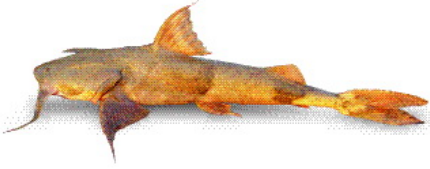
					
๖.	ปลาอีกร้า 	เวิน - แก่ง	มอง ขนาด ๑๐ ซม. เบ็ดราว	๘๐-๙๐	คงเดิม
๗.	ปลากะมัง 	เวิน	ม อ ง ขนาด ๔ ซ.ม	๑๐๐	คงเดิม
๘.	ปลาโต 	เวิน-ลำ ห้วย	เบ็ดอวน จั่น ลอบ	๗๐	ลดลง
๙.	ปลาซ้อ หรือปลาซ่อน 	เวิน-ลำ ห้วย	เบ็ด ลอบ มอง	๖๐	ลดลง
๑๐.	ปลาโจก 	ห้วย	ข่าย มอง เบ็ด มอง ขนาด ๘ ซ.ม	๑๔๐	ลดลง
๑๑.	ปลานาง 	เวิน	ม อ ง ขนาด ๖ ซ.ม เบ็ด ข่าย ลอบ ซ้อน	๒๑๐	คงเดิม
๑๒.	ปลาดุกมูน (หนู) 	ลวงน้ำ ใส แก่ง คัน ถ้ำ หิน	เบ็ดราว ข่าย ลอบ มอง ขนาด ๘ ซ.ม ซ้อน	๘๐	ลดลง
๑๓.	ปลากด	ล ว ง	ลอบ, จีบ,	๑๓๐	ลดลง

		ห้วย ปูน	มองจัน		
๑๔.	ปลาแขวัก 	เวิน	มอง ขนาด ๒.๕ ซม. ซ็อน ช่าย อวน	๑๐๐	คงเดิม
๑๕.	ปลาบัว 	ลี้ ำ ห้วย - เวิน	มอง ขนาด ๓ ซ.ม	๘๕	ลดลงมาก
๑๖.	ปลาเซื่อม 	เวิน	มอง ขนาด ๔ ซ.ม	๘๕	คงเดิม
๑๗.	ปลาปึกไก่ 	ห้วย	มอง ขนาด ๓ ซ.ม เบ็ด	๘๕	ลดลง
๑๘.	ปลานกเขา 	แก่ง	มอง ขนาด ๑๐ ซม. ลอบ	๕๐	ลดลงมาก
๑๙.	ปลาขบ 	เวิน	มอง ขนาด ๗ ซ.ม เบ็ด ลอบ ซ็อน	๑๘๐	คงเดิม
๒๐.	ปลาเค็ง 	เวิน-ป่า ทึบ	เบ็ด มอง ขนาด ๒๐ ซม. ช่าย ลอบ	๒๒๐	ลดลง
๒๑.	ปลากดก่ำ(ดำ)	ริมฝั่ง	เบ็ด ขนาด	๑๓๐	คงเดิม

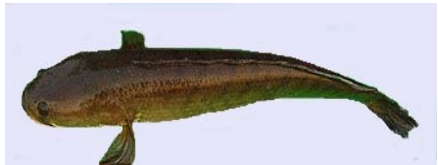
			๑๖ ซม. ข่าย ลอบ		
๒๒.	ปลากดเหลือง 	ริมฝั่ง	เปิด ขนาด ๑๖ ซม. ข่าย ลอบ อวน	๑๓๐	คงเดิม
๒๓.	ปลาซิวแก้ว 	แ ก่ ง เวิน วัง ชุม น้ำ	มอง แห ลาน ช้อน ลอบ	๘๐ และ ใช้ทำ เหยื่อ	ลดลง
๒๔.	ปลาหลด (กะทิงลาย) 	ห้วย	เปิด	๑๐๐	คงเดิม
๒๕.	ปลาไหล (เอียน) 	ริมฝั่ง	เปิด ตุ่ม	๖๐	คงเดิม
๒๖.	ปลาไน 	ริม ฝั่ง โขง วัง ห้ ว ย เวิน	มอง เปิด ตุ้ม ลอบ	๑ ๐ ๐ - ๒๐๐	ลดลง
๒๗.	ปลาอีสบ 	เวิน	ม อ ง ข น ำ ด ๒ ๐ -๓ ๐ ซ.ม	๑๒๐	คงเดิม
๒๘.	ปลาเลิม 	เวิน	ม อ ง ข น ำ ด ๒ ๐ -๓ ๐ ซ.ม เปิด	๑๐๐	ลดลงมาก
๒๙.	ปลาจอก (ตะกาน)	ห้วย	ม อ ง	๕๕	พบน้อย

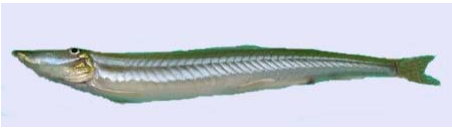
			ขนาด ๔ ซม.		
๓๐.	ปลาโจก (ตะโกก) 	เวิน	ม อ ง ข น ำ ด ๑๖ ซม.	๑๐๕	พบน้อย
๓๑.	ปลาหมากผาง 	เวิน	เบ็ด	๓๐	คงเดิม
๓๒.	ปลาชวย 	เวิน	ม อ ง ข น ำ ด ๑๖ ซม.	๑๐๕	คงเดิม
๓๓.	ปลาปาก'(ปาก) 	เวิน-ริม ฝั่ง	ม อ ง ข น ำ ด ๑๓ ซม.	๑๑๕	พบน้อย
๓๔.	ปลาตอกบัว 	แก่ง วัง	เบ็ดซีก เบ็ดคัน เบ็ดราว มอง ขนาด ๓ ซ.ม	๔ ๐ บาท กินเอง (ไว้ทำ ปลาต้ม)	คงเดิม
๓๕.	ปลาตองลาย 	ลำห้วย เวิน แก่ง คัน	มอง เบ็ด ราว	๑๐๐	คงเดิม
๓๖.	ปลาเค้า	ลำห้วย	เบ็ด	๑๕๐	คงเดิม

					
๓๗.	ปลากทราย 	เวิน	จัน เบ็ด	๗๐	คงเดิม
๓๘.	ปลาเนื้ออ่อน 	เวิน - แก่ง	มอง เบ็ด	๑๕๐ - ๒๕๐	พบน้อย
๓๙.	ปลาเอิ้น 	คก วัง	ม อ ง ขนาด ๓ ซ.ม ลอบ ข่าย	๑๓๐ - ๒๐๐	ลดลง
๔๐.	ปลาเสือ 	แก่ง - เวิน	เบ็ด มอง ขนาด ๕ ซ.ม ลอบ อวน	๑๐๐	ลดลง
๔๑.	ปลาเผาะ 	แก่ง วัง	เบ็ด ราว ข่าย ลอบ ซ้อน	๘๐	คงเดิม
๔๒.	ปลาปิ้ง 	แก่ง ถ้ำ หิน	มอง เบ็ด ราว ข่าย	๑๐๐	ลดลง
๔๓.	ปลาปึก 	ขุมน้ำ	สวิง ลวง ซ้อน	๑๕๐ - ๒๐๐	ใกล้สูญพันธุ์

					
๔๔.	ปลาคุณ (เค้าดำ) 	คก ว่าง บริเวณ น้ำลึก	มอง ลอบ เปิด จัน	๑ ๘ ๐ - ๒๐๐	ลดลง
๔๕.	ปลาแซ่เหลือง 	ริม ฝั่ง ว่าง น้ำ ลึก	มอง เปิด แห	๑๕๐	ลดลง
๔๖.	ปลาแซ่ดำ 	ห ำ ด หิน ผา คก	มอง เปิด แห	๘ ๐ - ๑๐๐	ลดลง
๔๗.	ปลาแตบควาย 	บู่ ง ห ำ ด ช่วงฤดู แล้ว	มอง ซ่อน	กองละ ๑ ๐ บาท	คงเดิม
๔๘.	ปลาเปียน 	ถ้าหิน	มอง เปิด แห	๒๐ บาท กิน เอง (ทำ ปลา แตก)	คงเดิม
๔๙.	ปลาฆาขาว	หาดใน ฤดูแล้ง ริมฝั่ง โขง บู่	มองตาถี่ ไซ ตุ่ม	กินเอง	คงเดิม

					
๕๐.	ปลาสะแกง 	วัง บุ่ง	มอง ลอบ	๗๐-๘๐	ลดลง
๕๑.	ปลาคุยลาม 	วัง	มอง ตุ่ม	๗๐-๘๐	คงเดิม
๕๒.	ปลาชวย 	แก่ง ถ้ำ หิน	มอง เบ็ด ราว แห	๕๐-๗๐	ลดลงมาก
๕๓.	ปลาหาง 	วัง บริเวณ น้ำลึก	มอง เบ็ดเบอร์ ๑๘	๘๐- ๑๒๐	ลดลง
๕๔.	ปลาแกง 	วัง	มอง ตุ่ม	๘๐- ๑๐๐	คงเดิม
๕๕.	ปลาแขยงเหลืออง 	ริม แม่น้ำ โขง	เบ็ด มอง	๑๐๐- ๑๒๐	ลดลง
๕๖.	ปลาโต (ชะโด)	คก วัง บุ่ง	มอง ลอบ จัน เบ็ด	ไม่นิยม ขาย	ลดลง

					
๕๗.	ปลาดุก 	คก รีม ฝัງโขง ลำห้วย	เบ็ด มอง	๑๐๐- ๑๒๐	ลดลง
๕๘.	ปลาข้อ (ปลาช่อน) 	ลำห้วย	เบ็ด แห จั่น ลอบ	๘๐- ๑๐๐ กินเอง หรือ นำมา ตากแห้ง	ลดลง
๕๙.	ปลาบู่ 	แก่ง คัน วัง เวิน ชุม	เบ็ด ลอบ แห ข่าย	๘๐- ๑๐๐	ลดลง
๖๐.	ปลาสะงัว 	วัง และ บริเวณ ทั่วไป ของ แม่น้ำ โขง	มอง เบ็ด	๑๕๐- ๒๐๐	ลดลง
๖๑.	ปลากวาง 	วัง ชุม น้ำ	ลอบ มอง เบ็ด	๔๐	ลดลง
๖๒.	ปลาจิ้น 	ริมน้ำ โขง วัง	มอง เบ็ด ตุ้ม ลอบ	๗๐- ๑๐๐	ลดลง

๖๓.	ปลาพอน 	ชุมน้ำ วัง	เบ็ดราว มอง ข่าย แห	๔๐	ลดลง
๖๔.	ปลาหว่า 	วัง	มอง เบ็ด	๗๐- ๑๐๐	คงเดิม
๖๕.	ปลายอน 	น้ำไหล เชี่ยว หาด ทราย ตื้นๆ	เบ็ด มอง	๑๐๐- ๑๕๐	คงเดิม
๖๖.	ปลารากกล้วย 	แก่ง วัง เวิน	แห ข้อน มอง	๒๕๐	ลดลง
๖๗.	ปลาขี้เหี้ย (แขยงธง) 	แก่ง ถ้ำหิน	เบ็ด มอง	๕๐ กินเอง ร้อยเป็น พวงขาย รวมกับ ปลา ชนิดอื่น	ลดลง
๖๘.	ปลาป่าน (ใบไม้) 	วัง	มอง สวิง ข้อน	๔๐	ลดลง
๖๙.	ปลากะมัน (กะโห้) 	ชุมน้ำ	มอง	๑๐๐	ลดลง

					
๗๐.	ปลาสุด(สุบซิด) 	บู่	มอง ต่าง แห ลอบ	กองละ ๑๐ บาท	ลดลง
๗๑.	ปลาคับของ 	วัง	มอง เบ็ด ลานน้อย	กินเอง (นำมา ปิ้งกิน)	ลดลง
๗๒.	ปลาหม่อง (เสือพ่นน้ำ) 	ริมฝั่ง บู่	กลางซ้อน	กินเอง (ทำปลา แตก ตากแห้ง)	ลดลง
๗๓.	ปลาปากโมง 	ริมฝั่ง โขง	ตุ้ม สวิง	ไม่นิยม ขาย	ลดลง
๗๔.	ปลาฉลาม (กระเบนน้ำโขง) 	น้ำลึก	เบ็ดราว มอง	๑๐๐- ๑๕๐	สูญพันธุ์
๗๕.	ปลาโพง	วัง	มอง	๗๐-	ลดลง

				๑๐๐	
๗๖.	ปลาอีไท 	บู่	แห มอ	รื้อยพวง ขาย ทำ ปลา แตก	ลดลง
๗๗.	กุ้งฝอย 	ริมฝั่ง โขง	ซ้อนดัก กุ้ง	๑๐๐ กิโล	ลดลง

ที่มา จากการสัมภาษณ์พ่อใหญ่สังข์ รักเนตร และกลุ่มพรานปลาบ้านคันท่าเกวียน วันที่ ๙-๑๑
กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖ และการค้นคว้าจากฐานข้อมูลพันธุ์ปลาจากงานวิจัยไต้หวัน สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต
(Living River Siam Association) สืบค้นเมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖
http://www.livingriversiam.org/fishintheriver_info_serin.php?status=resultsearch

จากที่นำเสนอไปข้างต้นนั้น จะพบว่าพันธุ์ปลาที่พบในแม่น้ำโขงมีความหลากหลาย ทั้งปลา
หนังและปลาเกล็ด เช่น ปลาเค็ง ปลาตด ปลาแซ่ ปลาโจก ปลาหมากปาน ปลากระมัน ปลาชวยหนู
ปลายาง ปลาเผาะ ปลาเอน ปลาตุ้มมูล ปลานาง ปลาตุน ปลาปีกไก่ ปลาเลิม ปลาปาก ปลาเปลี่ยน
ปลาแกง ปลาสะอี ปลาตอง ปลาคันแยง ปลาแซ้วไก่ ปลาควัว ปลาสะทง ปลารากกล้วย ปลาแตบ
ปลาคับของ ปลาชี้เหยย ปลาเวียนไฟ ปลาโน ปลานิล ปลากวง ปลาพอน ปลาช่อน ปลาตุ้ม ปลาโด
ปลากำหน้ำหัก ปลาสะงัว ปลาสร้อย ปลาคุ้ยลาม ปลาหมากบาน ปลาหมากบาง ปลาเสือ ปลาหม่อง
ปลากระมัน ปลาหลด ปลาหลด ปลากวง ปลาปาน ปลากุ่ม ปลาอีไท ปลาชี้กะเพา ปลาข้างลาย
ปลาชีว ปลาหมู ปลาเข็ง ปลาขม ปลาบู่ ปลาบาบบัว ปลาแก้ว ปลายอนดอกบัว ปลายอนหัวเขียว
ปลายอนชี้ไก่ ปลานกเขา ปลาสุต ปลาคับของ ปลาชอยหน้าแว ปลาอีกำ ปลาบาบบาน ปลาหางฟ้า
ปลาเป้า ปลาขบในแดง ปลาเกาะ ปลาบึก และที่สูญพันธุ์ไปแล้วคือปลาผาไล เป็นต้น

วิธีการหาปลาถือว่าเป็นวิถีชีวิตของพรานปลาลุ่มน้ำโขง จะมีวิธีการโดยวางเครื่องมือหาปลา
ไปวางดักปลาในตอนเย็น เช่น มอ เบ็ด เข้าวันถัดมาก็จะไปกู้เครื่องมือที่ดักไว้ หากมีปลาก็จะเก็บขึ้น
มาแล้วนำเครื่องมือวางดักปลาไว้ต่ออีกจะเก็บกู้ในช่วงเย็นอีกรอบหนึ่ง เมื่อว่างจากหาปลาก็จะ

พักผ่อนและเข้าป่าหรือทำเกษตรเชิงโง่ หลังจากทำงานอย่างอื่นก็จะลงไปดูเครื่องมือจับปลาหรือเปลี่ยนเหยื่ออีกรอบหนึ่ง หมุนเวียนเช่นนี้ไปทุกวัน ปริมาณปลาที่ได้จับได้ในแต่ละวัน ซึ่งจากการเก็บข้อมูลสนามพบว่า ในอดีตจำนวนปลาและพันธุ์มากมีจำนวนมากมาย อุดมสมบูรณ์ ปลาเป็นหลายร้อยชนิด แต่ปัจจุบันมีจำนวนลดหลดมาก เหลือเพียงกว่า ๗๐ ชนิด พรานปลาเห็นว่าจำนวนปลาลดลง ปลาบางอย่างสูญพันธุ์ไปแล้ว เช่น ปลาผาไล และเริ่มสูญพันธุ์เช่น ปลาบึก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของแม่น้ำโขงและการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่บนลำน้ำโขง

ฤดูกาลในการจับปลา จะสัมพันธ์กับช่วงเวลาในการอพยพของปลา และการเลือกใช้เครื่องมือจะสัมพันธ์กับชนิดปลาที่อพยพมา คนหาปลาจะแบ่งฤดูกาลการอพยพโยกย้ายของปลาออกเป็น ๓ ฤดูกาล กล่าวคือ ฤดูปลาขึ้น ซึ่งจะตรงกับช่วงเดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนกันยายน ฤดูปลาล่องตรงกับเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม ฤดูปลาค้าง ช่วงที่น้ำหลากเต็มตลิ่ง เครื่องมือเกือบทุกชนิดไม่สามารถใช้ในลำน้ำโขงได้ เนื่องจากพื้นที่ในการจับปลาถูกน้ำท่วมหายไปหมด คนหาปลาจะไปทำเกษตรเชิงโง่ หรือหาเข้าป่าล่าสัตว์ หาหน่อไม้แทน

การจับปลาของพรานปลาลุ่มน้ำโขง จะหาปลากันมากในช่วงเวลาน้ำลดคือในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงที่ปลาเกล็ดและปลาหนังขนาดเล็กอพยพขึ้นมาวางไข่เป็นฝูงใหญ่ พรานปลาจะออกหาปลากันมาก มีการนำปลามาขายสดเป็นตัวและนำมาแปรรูปทำปลาร้าปลาแห้ง เป็นต้น และอีกช่วงหนึ่งคือในช่วงน้ำหลาก คือ ช่วงเดือนพฤษภาคมซึ่งเริ่มเข้าสู่ฤดูฝนน้ำเริ่มขึ้น และมีสีขุ่นที่เอื้อให้ปลาที่มีขนาดใหญ่ทั้งปลาเกล็ดและปลาหนังที่อพยพขึ้นมาวางไข่ในลำน้ำสาขา โดยน้ำจะเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อยๆ จนเต็มฝั่งตามพื้นที่ลวงของตนเอง ราวเดือนสิงหาคมหรือกันยายน ส่วนในช่วงเดือนอื่นๆ ชาวบ้านจะหาปลากันตามปกติ

เมื่อพรานปลาจับปลาได้แล้ว หากได้น้อยก็เก็บไว้เป็นอาหารในครัวเรือนเพื่อนำมาประกอบอาหาร หากหาปลาเป็นจำนวนมากก็จะนำไปขาย เป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว โดยจะมีร้านค้ารับซื้อปลาภายในชุมชน คือ นายบัวลา แสนทวีสุข นายสายันต์ รักเนตร และนางบุญเรือน ใต้โพธิ์ สำหรับนางบุญเรือน อายุ ๕๒ ปี ยึดอาชีพแม่ค้าปลามาแล้วกว่า ๒๐ ปี ส่วนใหญ่จะรับซื้อปลาแม่น้ำโขงภายในหมู่บ้าน สำหรับผู้ที่มาซื้อต่อนั้น ส่วนใหญ่ก็เป็นแม่ค้ามาจากตัวอำเภอโขงเจียม ซึ่งรายได้ต่อวันก็ได้ไม่น้อยกว่า ๒๐๐-๑,๕๐๐ บาท ขึ้นอยู่กับฤดูกาล ยิ่งเป็นช่วงที่ปลาขึ้นมาก ก็จะมีพ่อค้าแม่ค้าทั้งจากตลาดอำเภอโขงเจียม หรือจากตลาดเทศบาลเมืองวารินชำราบ ตลาดวารินเจริญศรี มารับซื้อไปขายอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้พ่อค้าแม่ค้าเหล่านั้นมักจะเป็นเจ้าที่รับซื้อกันเป็นประจำ โดยจะมีการโทรศัพท์ติดต่อกันว่ามีปลาขายหรือไม่ ชนิดใด ส่วนราคาของปลาจะขึ้นอยู่กับชนิด เช่น ปลาเอน ปลาเนื้ออ่อน ปลาขบ ปลาควาย ปลาเก็ด ปลาปาก ปลาเลิม ปลานาง ปลาเค็ง และปลาเผา ปลาปิ้ง เป็นต้น ซึ่งเป็นปลาที่เป็นที่นิยมบริโภคก็จะมีราคากิโลกรัมละ ๑๒๐-๒๕๐ บาท และขนาดของปลาจะอยู่ที่ ๓-๕ กิโลกรัม หรือมีขนาดใหญ่กว่า ๑๐ กิโลกรัม (จะขายได้กิโลกรัมละ ๒๐๐ บาท) หากไม่ได้ขายก็จะมีมีการแปรรูปสินค้าคือ อาจจะทำปลาแห้ง ทำปลาร้า ปลาสาม ปลาแดก เป็นต้น

ภาพที่ ๔.๔๘ กักตังซังปลาที่รับซื้อ ก่อนนำไปแช่ในถังแช่ปลา

ภาพที่ ๔.๔๘ นายครบครอง จันทรพิรักษ์ (สามีของผู้ใหญ่บ้าน) กับปลาที่จับจากแม่น้ำโขง

ภาพที่ ๔.๔๙ นายเลิศ นาง (พรานปลา) จับปลาสะแกง (มอขาว) และปลาปากบาน (เมื่อซ้าย)

จะขึ้นอยู่กับจำนวนปลาและชนิดที่จับได้ประจำลวงปลานั้น ๆ ในขณะที่ลวงปลาสาธารณะชาวบ้านทั้งในชุมชนฝั่งไทยและฝั่งลาว สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในการจับปลาได้เช่นกัน

ลวงปลา จึงเปรียบเหมือนที่ดิน หรือผืนนา ไร่ สวน บนผืนน้ำก็ได้ แต่ที่แตกต่างกันก็คือ ลวงปลาอยู่ในน้ำ ส่วนผืนนา ผืนไร่ สวนอยู่บนพื้นดิน และสามารถครอบครองเป็นเจ้าของได้ตามกฎหมายถ้าหากไม่ใช่พื้นที่ที่เป็นเขตสงวนหรือเขตหวงห้าม ส่วนการถือกรรมสิทธิ์ตามความหมายของ “ลวงปลา” จะแตกต่างออกไป เพราะในผืนน้ำที่เรียกว่า “ลวงปลา” นั้นไม่สามารถถือสิทธิ์ครอบครองได้ตามกฎหมาย แต่เป็นที่รับรู้กันในหมู่ของพรานปลาและชาวบ้านในพื้นที่บริเวณนั้นว่า ผืนน้ำบริเวณใดเป็นลวงปลาสาธารณะใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ ผืนน้ำตรงไหนเป็นลวงปลาที่มีเจ้าของใช้ประโยชน์ไม่ได้

นิยามความหมายของ “ลวง” ดังกล่าวนั้น สอดคล้องกับการนิยามของชาวบ้านริมฝั่งโขงในจังหวัดนครพนมของไทยและแขวงคำม่วนของ สปป.ลาว ที่ สพลันต์ เพชรคำ (๒๕๕๐) ได้ทำการศึกษาไว้ กล่าวคือจากนิยามการสร้างความหมายหรือค่านิยมของการใช้พื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) ในลุ่มน้ำโขง ด้วยการกระทำผ่านวิถีการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ “ลวง” ของชุมชนสองฝั่งโขง ชาวบ้านต่างได้ให้ความหมายและค่านิยมของคำว่า “ลวง” แตกต่างกันไปแต่มีนัยสำคัญเพื่อการควบคุมการใช้พื้นที่ “ลวง” เช่นกัน ดังนั้นรูปแบบการจัดการลวงปลาที่อยู่ในพื้นที่ระหว่างกลางลำน้ำมีการแบ่งพื้นที่กึ่งกลางลำน้ำโขงไทยลาวส่วนบริเวณฝั่งไทยได้มีการจัดการอาณาเขตด้านลวงปลาโดยให้สิทธิครอบครองแก่บุคคลที่ทำการหาปลาหรือครอบครองมาตั้งแต่อดีต ส่วนพื้นที่ลวงปลาที่เป็นพื้นที่สาธารณะ มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างฝั่ง ไทย-ลาว

ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของชาวน้ำโขงที่ตระหนักถึงความมั่นคงและความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรของคนในชุมชน และการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และสามัคคีกันเป็นหลักโดยมีกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรแต่ได้รับการสืบทอดปฏิบัติเสมอมา ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญให้เกิดความสามัคคีขึ้นมาในชุมชน บริเวณ “ลวงปลา” จะกระจายในลำน้ำโขง ตามเวิน วัง บุ่ง คัน ถ้ำ เป็นต้น มีลักษณะเฉพาะในแต่ละสภาพของลำน้ำ การเรียกชื่อลวงปลาจะเรียกตามลวงปลาจะมีการตั้งชื่อ ตามประวัติของพื้นที่นั้นๆ และตามลักษณะทางภูมิศาสตร์และตามชนิดของเครื่องมือจับปลาในบริเวณชุมชนบ้านคันท่าเกวียนมีจำนวนลวงปลามากกว่า ๒๐ แห่ง (ดังแผนที่แสดงที่ตั้งของลวงปลา)

ความแตกต่างดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้ผู้คนเหล่านั้นปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมจนเกิดระบบ “นิเวศวัฒนธรรม” (Cultural Ecology) ด้วยการปลูกข้าว หาปลา เก็บของป่า เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้คนแถบนี้ดำรงชีวิตอยู่ได้จากแม่น้ำโขง กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำโขงจึงมีความหลากหลายและไม่ได้ทำนาปลูกข้าวแต่เพียงอย่างเดียว หากมีการจับปลานานาพันธุ์ในลุ่มน้ำโขงและเก็บผลผลิตจากป่า การแลกเปลี่ยนสินค้าล้วนเป็นฐานสำคัญ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมภายในกลุ่มหรือระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์

วิถีชีวิตของชุมชนในเขตสะสมบริเวณลุ่มน้ำโขงและแม่น้ำสาขาสำคัญ เช่น แม่น้ำมูนและแม่น้ำสงครามต่างมีระบบนิเวศใกล้เคียงกัน มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจสำคัญประการหนึ่ง คือ การจับปลาตามบริเวณ “ลวง” ลุ่มแม่น้ำ คนทั่วไปนิยามความหมายลวง คือ “พื้นที่” จับปลาที่กระจายอยู่ทั่วไปตลอดลำน้ำโขง ในลุ่มแม่น้ำมูนคำว่า “ลวง” หมายถึง แหล่งจับปลา แหล่งรวมของปลาและ

แหล่งปลามักเดินทางผ่าน เป็นพื้นที่ที่มีปลาชุกชุมและการจัดการลวงมีกระจายอยู่ในลำน้ำมูน นอกจากนี้ลวงบางแห่งเป็นทรัพยากรส่วนรวม (Common Property) ท้องถิ่นสามารถใช้ครอบครอง และเข้าถึงได้ด้วยการจัดการภายใต้การยอมรับตามจารีตการปฏิบัติร่วมกัน ลวงจึงมีความหมายต่อการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนมาแต่อดีต^๓

ส่วนพื้นที่ “ลวง” ในลุ่มแม่น้ำสงครามส่วนใหญ่ถือเป็นเอกสิทธิ์ส่วนบุคคลของชาวบ้าน (Private Property) หากใครจับจองหรือวางเครื่องมือจับปลาไว้ก่อนคนอื่น จึงได้รับเอกสิทธิ์เป็นเจ้าของลวง ลวงในลุ่มแม่น้ำสงครามจึงสามารถเช่าซื้อ แบ่งขายสิทธิ์ หรือให้ยืมกันได้ตามแต่ตกลงกัน^๔ แต่มีลวงบางประเภทที่ผู้อื่นสามารถลงไปจับปลาร่วมกับเจ้าของลวงได้ หรือลวงบางแห่งเป็นของชุมชนหาปลาร่วมกัน เช่น ลวงอวนและลวงกัด เป็นต้น^๕

พื้นที่ “ลวง” สำหรับการจับปลาในลุ่มน้ำโขง ในบางครั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะภูมิฐานหรือ “พื้นที่ทางกายภาพ” (Physical Space) ไปตามแต่ละฤดูกาลในลุ่มน้ำโขงทำให้ในช่วงฤดูแล้งพื้นที่ลวงหลายแห่งอาจเลื่อนไหลไปตามระดับปริมาณน้ำที่ลดลงไม่เท่ากันในแต่ละปี หรือบางปีอาจมีดินตะกอนน้ำพัดพามาทับถมในพื้นที่ลวงจนกลายเป็น “หาด” “สันดอน” หรือ “เกาะ” กลางลำน้ำโขงจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เหมาะสมในการหาปลาเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกแทน (ทำสวนริมโขง) ดินบริเวณนี้มีคุณภาพดี จึงทำให้เป็นแหล่งเพาะปลูกพืชผัก

พื้นที่ “ลวง” ลุ่มน้ำโขงมีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีระบบความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับธรรมชาติ” จนทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ เกิดเป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง “คนกับคน” ในระบบครอบครัวและเครือญาติของชุมชนในสองฝั่งลุ่มน้ำโขง ที่มีความต่อเนื่องและยาวนานมาแต่ในอดีต บริเวณนี้จึงเป็น “พื้นที่ทางสังคม” (Social Space) ที่ถูกสร้างขึ้น เห็นได้จากการมีปฏิสัมพันธ์อื่นๆ ระหว่าง “คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ” ที่ชุมชนร่วมกันสร้างกันขึ้นมาจากจารีตประเพณีและระบบความเชื่อดั้งเดิม เช่น การนับถือพญานาค การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในน้ำ การไหลเรือไฟ ลอยกระทง เป็นต้น

การหาปลาของชาวบ้านจะได้ตลอดทั้งปี บริเวณที่จับปลาส่วนใหญ่พรานปลาจะนิยมหาปลาตามลวงปลาของตน หรือตามแหล่งหาปลาของชาวบ้านที่ใช้หากันเป็นประจำ เนื่องจากมีปลาอาศัยอยู่มากนั้น แต่ละหุ่มบ้านก็จะมีลวงปลาในเขตหุ่มบ้านของตนแต่ในบางครั้งก็จะมีออกไปหาปลาในเขตของหุ่มบ้านอื่น เช่น บริเวณลวงปลาของบ้านทุ่งนาเมือง เนื่องจากอยู่ใกล้กับบ้านคันท่าเกวียน

ลำน้ำโขงในเขตบ้านคันท่าเกวียน เป็นทั้งพรมแดนทางธรรมชาติและพรมแดนทางรัฐชาติ โดยอีกฝั่งจะเป็นที่ตั้งของบ้านคำต้อ และบ้านคันทุ่งไชย เมืองคงเซโดน แขวงสาละวัน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ฉะนั้น ลวงปลาจำนวนไม่น้อยที่เป็นแหล่งหาปลาทั้งชาวประมงไทยและชาวประมงลาว

^๓ คณะนักวิจัยไทบ้านสมัชชาคนจนกรณีเขื่อนปากมูน และเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้, ๒๕๔๕

: ๓๖.

^๔ สฟสันต์ เพชรคำ, ๒๕๔๐ : ๔๕.

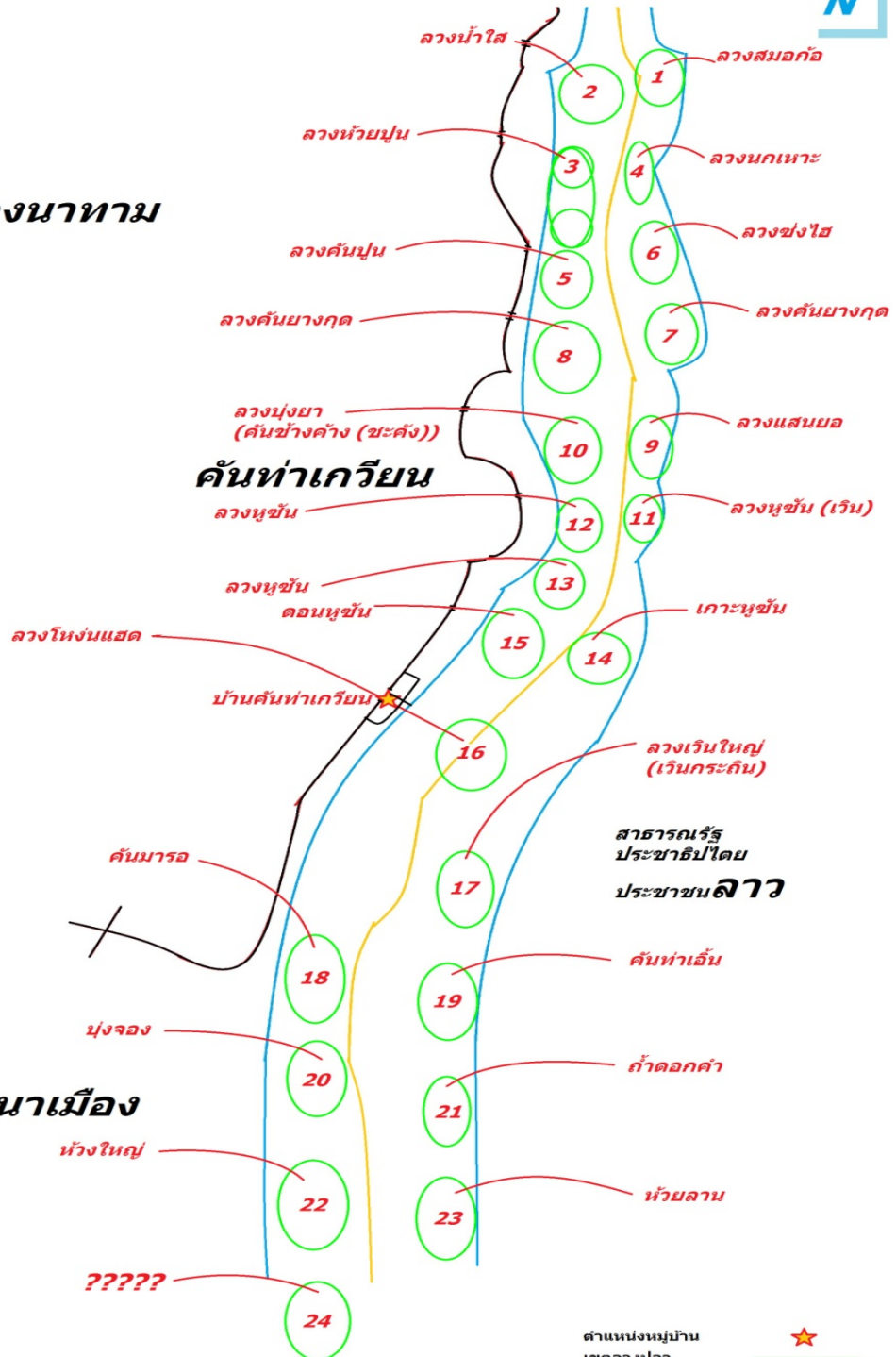
^๕ เครือข่ายนักวิจัยไทบ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง, ๒๕๔๘ : ๘๓-๘๔.

จากที่ได้จัดเวทีสนทนากลุ่มกับพรานปลาบ้านคันท่าเกวียน พบว่า พรานปลาของชุมชนบ้านคันท่าเกวียนมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร“ลวงปลา”ในแม่น้ำโขงระหว่างไทย-สปป.ลาว จำนวนถึง ๒๓ แห่ง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ตำแหน่งลวงปลา ของหมู่บ้านคันท่าเกรียน

ป่าดงนาทาม

ทุ่งนาเมือง

๑. ลวงสมอแก้ว เป็นลวงปลาอยู่บริเวณตติริมฝั่ง สปป.ลาว ติดกับบ้านแสนพัน มีลักษณะระบบนิเวศเป็นเนินและน้ำวน ฝาน้ำลึก ๓๐ วา น้ำไหลแรงและเป็นน้ำวน ขนาดกว้าง ๑๐๐ ยาว ๕๐ เมตร มีนายดวง สุนนท์คนไทย เป็นเจ้าของลวงตั้งแต่วุ่นปู่ย่าเป็นมุนมัง (มรดก) สำหรับเลี้ยงชีพครอบครัว มีมูลค่า ๓๐,๐๐๐ บาท อุปกรณ์ที่ใช้ในการจับปลาในลวงนี้คือใส่ข่ายขนาด ๑๘ เซนติเมตร ปลาที่จับได้ ปลาปาก ปลาเยือก ปลาหมู ช่วงเดือนพฤศจิกายน – เมษายน ช่วงระยะเวลาที่จับปลาเดือนเดือน พ.ย.-ก.ค./ก.ค.-มี.ค.-เม.ย ปลาที่พบก็จะมีปลาปาก ปลาหมู ปลาเยือก ปลาอีตุ้ม ปลาหนู เป็นต้น

๒. ลวงน้ำใส อยู่บริเวณริมฝั่งไทยตรงกันข้ามกับบ้านแสนพัน สปป.ลาว เป็นลวงมรดกของนายเกษียณ บุคตา ต่อมาขายต่อให้กับนายดวง สุนนท์ ในราคา ๓๐,๐๐๐ บาท ขนาดกว้าง ๕๐ ยาว ๑๐๐ เมตรอุปกรณ์ที่ใช้ในการจับเป็นมอง ขนาด ๔-๕ เซนติเมตร ลวงนี้เจ้าของก็ไว้เป็นลวงสาธารณะทั่วไปด้วย หากถึงเวลาที่เจ้าของลวงปลาจะมาใช้ จะมีการบอกกล่าวล่วงหน้า แต่หากทำผิดก็จะมี การบอกกล่าวและอนุโลมกัน การจับปลาจะจับในช่วงเดือน พ.ค.-มิ.ย อุปกรณ์ในการจับคือใช้มองขนาด ๔-๕ เซนติเมตร ปลาที่จับได้ในลวงน้ำใส คือ ปลาอีตุ้ม ปลาว่า ปลาหนู ปลาอิสบ(เยือก) ปลาปาก ปลาชวย ปลาค้อ ปลาแซ่ ปลาปากบาน ปลาเค็ง เป็นต้น

๓. ลวงห้วยปูน (ลวงแหง) มีลักษณะเป็นปากห้วยปูน ขนาดกว้าง ๕๐ ยาว ๒๐๐ เมตร ลึก ๑๐ เมตร อุปกรณ์ที่ใช้ แหง ใช้ผ้าเขียวมาเย็บคล้ายกับยวน จับ ขนาดใหญ่กว่าปลาที่พบปลาขนาดเล็ก อุปกรณ์ที่ใช้ใส่ลวงนี้คือ ใช้แหง (ผ้าเขียวมาเย็บคล้ายกับยวนจับปลาได้ขนาดใหญ่กว่าและปริมาณมากกว่า) มีลักษณะคล้ายกับยวนและกิบ ปลาที่พบคือ ปลาน้อย ปลาแก้ว ปลาารากกล้วย ปลาชีควาย ปลาปาก ปลาอุย ปลาเปี้ย จับปลาทั้งขนาดเล็กและใหญ่ นอกจากนี้ ยังมีการใช้มองและยวน

๔. ลวงคั่นนกเหาะ เป็นลวงในเขตฝั่งประเทศ สปป.ลาว เป็นของนายเลิศ นาบ่ง ซึ่งซื้อต่อจากนายลอยเมื่อ ๔ ปีที่แล้ว ลักษณะของลวงเป็นเกาะยื่นออกมาเป็นโหง่นหินที่ยื่นขึ้นสูง และมีนกมาเกาะเพื่อรอกินปลา ขนาดพื้นที่ลวงคั่นนกเหาะขนาดกว้าง ๕๐ ยาว ๑๐๐ เมตร อุปกรณ์ที่ใช้ในการจับปลาบริเวณลวงนี้คือใช้มองขนาด ๓ เซนติเมตร ระยะช่วงเวลาที่จับปลาประมาณเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกรกฎาคม (เดือน ๕-๗ เป็นฤดูจับปลา)

๕. ลวงคั่นปูน (ฝั่งไทย) มีอาณาเขตติดกับปากห้วยปูน ลวงนี้เป็นกรรมสิทธิ์ของนายบุญมา ซื้อต่อจากนายจอน ในราคา ๕,๐๐๐ บาท มีลักษณะหินปูนยาวถึงฝั่งลาวมีโขดหินร่องปูน จึงเรียกว่าลวงปูน ขนาดกว้าง ๕๐ ยาว ๒๐๐ เมตร ปลาที่จับได้เป็นปลาขนาดใหญ่ ปลาโจก ช่วงเวลาจับ ตามฤดูกาลน้ำขึ้นลง

๖. ลวงซ่งไฮ เป็นลวงติดเขตประเทศ สปป.ลาว เป็นอ่าวกว้างน้ำนิ่งเป็นเนินขนาดกว้าง หรือเรียกว่าแจ กว้าง ๑๐๐ เมตร ยาว ๒๐๐ เมตร เป็นอ่าวที่ตรงกับบ้านแสนพัน สปป.ลาว เครื่องมือที่ใช้คือ การใส่มอง เจ้าของลวงคือนายเลิศ นาบ่ง ที่มีการจับจองมาแต่อดีตสมัยปู่ย่าตายาย

๗. ลวงคั่นยางกุด (ฝั่งลาว) เป็นลวงติดเขตประเทศ สปป.ลาว มีขนาดกว้าง ๕๐ เมตร ยาว ๒๐๐ เมตร อาณาเขตที่อยู่ฝั่งไทยจะมีลักษณะเป็นคัน แต่ในเขตฝั่งลาวจะเป็นกุดสอบลึกเข้าไปในฝั่ง มีเรื่องเล่าว่าแต่ก่อนบริเวณดังกล่าวมีเรือเงินเรือคำอยู่ใต้พื้นน้ำ มีคนจะไปเอาเรือขึ้นจากน้ำ โดยใช้วิชาอาคม ใช้สายสัญญาณผูกต้นยางเอาไว้แล้วเสกต้น(กก)ยางลงไปผูกที่เรือ แต่ถากกยางเกิดขาด

เสียก่อน และเกิดมีเถาวัลย์ไม้มาพันกับกกยางจนขาด จึงเรียกว่ายางกุด ในปัจจุบันนี้เหลือแต่ชั้นเงิน ปัจจุบันบริเวณนี้เป็นลวงของนายเตรียม รักเนตร (คนไทย) ลักษณะเครื่องมือและปลาที่จับได้จะคล้ายๆกันกับลวงที่กล่าวมาข้างต้น

๘. ลวงคันยางกุด (ฝ่งไทย) อีกเป็นลวงคันยางกุดที่อยู่ในฝ่งไทยมีชื่อเรียกเหมือนกันกับฝ่งลาวแต่มีลักษณะเป็นคันมีขนาดกว้าง ๕๐ เมตร ยาว ๒๐๐ เมตร มีนายใบคนไทยเป็นเจ้าของลวง

๙. ลวงแสนยอ เป็นภาษาลาว ภาษาไทยเรียกว่าบุงยา เป็นลวงที่อยู่ในเขตสปป.ลาว มีขนาดกว้าง ๕๐ เมตร ยาว ๑๐๐ เมตร โดยประมาณ มีนายสมศักดิ์เป็นเจ้าของ ใช้มือ เป็นเครื่องมือ

๑๐. ลวงบุงยา (คันข้างค่าง (ชะคัง)) เป็นลวงในเขตฝ่งไทย มีเรื่องเล่าขานกันว่า มีช้างตายไหลมาค้ำบริเวณนี้ในสมัยอดีต

๑๑. ลวงหูชั้น ๑ (เวิน) ฝ่งลาว มีการตั้งชื่อตามลักษณะที่ตั้งคือมีเป็นหินคล้ายใบหูตั้งอยู่และเมื่อยามหน้าน้ำไหลเชี่ยวมากจนพรวนปลาพายเรือจนเหนื่อยอ่อน (หูตั้งขึ้น) จึงได้เรียกขานกันว่าลวงหูชั้น เป็นลวงในเขตประเทศลาว กว้าง ๕๐ เมตร ยาว ๑๐๐ เมตร นายลีเป็นเจ้าของ

๑๒. ลวงหูชั้น ๒ (เวินหูชั้น) ฝ่งไทย อยู่บริเวณตรงข้ามกับลวงหูชั้นฝ่งลาว ขนาดกว้าง ๕๐ เมตร ยาว ๒๐๐ เมตร มีนายเกษียณ บุคตาเป็นเจ้าของลวง

๑๓. ลวงหูชั้น ๓ ถัดมาจากลวงหูชั้นในฝ่งไทย มีนายสมบัติเป็นเจ้าของ ที่ใส่ลวงมองเอาไว้ ลวงหูชั้นทั้งสามแห่ง มีตำนานเล่าถึง ชาวเรือพายเรือในกระแสน้ำแรงพายเรือจนหูตั้งขึ้น (หูชั้นจี้หลี่) บ้างก็ว่า พายเรือจนมีปีกติดที่หู กล่าวคือ ใช้แรงพายมากเพื่อต้านกระแสน้ำบริเวณนั้น

๑๔. ลวงเกาะหูชั้น (ดอน) ยามน้ำขึ้นจะเป็นเกาะกลางน้ำ หัวเกาะยื่นไปทางฝ่งสปป.ลาว กว้าง ๓๐ เมตร ๕๐ เมตร เป็นลวงของนายบุญ ชาวบ้านเรียกอีกชื่อหนึ่งคือ สิบพันโบก

๑๕. ลวงดอนหูชั้น เป็นลวงปลาในฝ่งไทย กว้าง ๑๐๐ เมตร ยาว ๒๐๐ เมตร เป็นลวงของนายเพียร

๑๖. ลวงโหล่นแฮด (แรด) เป็นร่องน้ำลึกอยู่กลางแม่น้ำโขงบริเวณชุมชนบ้านคันท่าเกวียน และมีลักษณะเด่นคือ โขดหินกลางน้ำเป็นเกาะคล้ายเสือหมอบและมีโหล่นใหญ่เหมือนนอแรด ในฤดูน้ำลดโหล่นจะปรากฏชัดขึ้น บริเวณนี้เป็นที่ใส่ลวงมองของนายนิคม

๑๗. ลวงเวินใหญ่ (เวินกระถิน) ที่ตั้งของลวงถัดจากลวงโหล่นแฮดอยู่ในเขตประเทศลาว สมัยก่อนจะเรียกว่า เวินกระถิน มีขนาดกว้าง ๕๐๐ เมตร ยาว ๓๐๐ เมตร นายสมแพงเป็นเจ้าของ และบริเวณตรงข้ามกับลวงเวินใหญ่ในฝ่งไทย บริเวณนี้จะเป็นพื้นที่ลวงสาธารณะที่พรวนปลาบ้านทั้งฝ่งไทยและลาวสามารถใช้เครื่องมือจับปลาได้

๑๘. ลวงคันमारอ (ฝ่งไทย) ตามคำบอกเล่าว่าเป็นบริเวณที่มาจอดเรือรอกันของพรวนปลา

๑๙. ลวงคันท่าเอ็น (ฝ่งลาว) เป็นโขดหิน แท่นหิน และเวินหิน มีขนาดกว้าง ๓๐๐ เมตร ยาว ๓๐๐ เมตร มีเรื่องเล่าว่ามีผู้ได้ยินเสียงพระพุทธรูปเจ้าเรียกเลยข้ามไปหา สมัยก่อนบริเวณนี้เป็นบริเวณที่ชาวไทยและลาวติดต่อกัน การจับปลาลวงคันท่าเอ็นจะใช้อุปกรณ์จับปลาประเภทมอง

๒๐. บุงจวง อยู่ในฝ่งไทย

๒๑. เวินถ้ำดอกคำ อยู่ในฝ่งลาว

๒๒. ห้วยใหญ่ อยู่ในฝ่งไทย

๒๓. ห้วยลาน อยู่ในฝ่งลาว

ทั้งนี้อาณาบริเวณการใช้ประโยชน์จากลวงปลาของชุมชนจะกินพื้นที่ไปถึงบ้านทุ่งนาเมือง ที่อยู่ทางทิศใต้ด้วย ซึ่งพรานปลาบ้านคันท่าเกวียนสามารถเข้าใช้พื้นที่ในการจับปลาได้เช่นกัน โดยเฉพาะลวงปลาสาธารณะ เช่น ลวงบุงยา คันทาว ลวงหูซัน ที่สามารถใช้ร่วมกันได้ทั้งคนไทยและลาวที่พรานปลาจะมีอุปกรณ์การจับปลาเรียกว่า “มองไหล”

ภาพที่ ๔.๔๖ ลำน้ำโขงมีระบบการจัดการแบบ “ลวงปลา”

ตารางที่ ๔.๕ แสดงรายชื่อลวงปลาในแม่น้ำโขงของบ้านคันท่าเกวียน

ลำดับ	รายชื่อลวงปลาในแม่น้ำโขงและ (สปป.ลาว)	ขนาด (กว้างX ยาว) เมตร	กรรมสิทธิ์ของลวงปลาและเจ้าของลวง	ช่วงระยะที่จับปลา (เดือน)	ชนิด/พันธุ์ปลาที่พบ	ชนิดเครื่องมือหาปลาที่ใช้
๑	ลวงสมอแก้ว	๑๐๐x๕๐	(บริเวณฝั่งลาว) นายดวง สุนนท์	พ.ค.-ก.ค.	ปลาปาก ปลาหมู ปลาอีสง	ข่าย
๒	ลวงนกเหาะ	๕๐x๑๐๐	(บริเวณฝั่งลาว) นายเลิศ นาม่ง	พ.ค.-ก.ค.	ปลาเค็ง ปลาเกด ปลาแก้วและปลาที่มีขนาดเล็ก	มอง
๓	ลวงซ่งไฮ	๑๐๐x ๒๐๐	(บริเวณฝั่งลาว) นายเลิศ นาม่ง	พ.ค.-ก.ค.	ปลาอีตุ้ ปลาอีก้า ปลาซ่อน ปลาสร้อย ฯลฯ	มอง
๔	ลวงคันทายกุด	๕๐x๒๐๐	(บริเวณฝั่งลาว) นายเตรียม รักเนตร	พ.ค.-ก.ค.	ปลาเกด, ปลาสร้อย, ปลาซิวแก้ว ฯลฯ	มอง

๕	ลวงแสนยอ	๕๐x๑๐๐	(บริเวณฝั่งลาว) นายสมศักดิ์	พ.ค.-ก.ค.	ปลากทราย,ปลา ทอง,ปลากด,ปลา เค็ง ฯลฯ	มอง
๖	ลวงหุซัน	๕๐x๒๐๐	(บริเวณฝั่งลาว) นายเกษียณ บุตรดา	พ.ค.-ก.ค.	ปลาปาก,ปลา ยี่สก,ปลาอีตุ๋,ปลา ไหล ฯลฯ	มอง
๗	เกาะหุซัน	๕๐x๒๐๐	(บริเวณฝั่งลาว) นายนายบุญ (บริเวณฝั่งไทย) นายเพียร	พ.ค.-ก.ค.	ปลาเค็ง,ปลากด, ปลากทราย,ปลา ไหล ฯลฯ	มอง
๘	ลวงเงินใหญ่ (เวินกระถิน)	๕๐๐x ๓๐๐	ทุ่งนาเมือง	พ.ค.-ก.ค.	ปลาปาก,ปลาโจก ใหม่,ปลาทอง ,ปลาตะเพียน ฯลฯ	มอง,ซ้าย
๙	คันท่าเอิ้น	๓๐๐x ๓๐๐	สาธารณะ ลาว,ไทย	พ.ค.-ก.ค.	ปลากทราย,ปลากด ,ปลาตะเพียน ฯลฯ	มอง,เหนือ แห่หาง,
๑๐	ห้วยลาน	ไม่สามารถ ระบุได้	ทุ่งนาเมือง	พ.ค.-ก.ค.	ปลาหมู,ปลา กราย,ปลาเค็ง, ปลาทอง ฯลฯ	มอง

ที่มา: จากการสัมภาษณ์นายเลิศ นาม่ง อายุ ๕๗ ปี บ้านเลขที่ ๑๕/๒ นายดวง สุนนท์ อายุ ๖๙ ปี บ้านเลขที่ ๒๕ นายสังข์ รักเนตร อายุ ๕๖ ปี บ้านเลขที่ ๓๐ นายเกษียณ บุตรดา อายุ ๗๙ ปี และ นายคำบ่อ รักเนตร อายุ ๗๑ ปี

ภาพที่ ๔.๔๗ การสนทนากลุ่มย่อยพรวนปลาบ้านคันท่าเวียนเกี่ยวกับพื้นที่ลวงปลาในลำน้ำโขง

รูปแบบการจัดการลวงปลาที่อยู่ในพื้นที่ระหว่างกลางลำน้ำโขง

การแบ่งบริเวณลวงปลา ชาวบ้านจะแบ่งตามแม่น้ำโขงเป็นหลักว่าฝั่งไหนเป็นลาว-ไทย การแบ่งเขตจะแบ่งมาตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว โดยไม่มีการมาหากินลวงของคนอื่น จะหากินแต่ลวงของตนเอง ยกเว้นในช่วงน้ำขึ้นจะมาหากินของคนอื่นและร่วมกันได้เพราะจะมองไม่เห็นว่าเป็นลวงของใครก็เลยมาหากินร่วมกันได้ ถือว่าเป็นลวงสาธารณะคือแม่น้ำโขงจะมีการหาปลาร่วมกันเพราะเป็นของสาธารณะเลยไม่มีการผิดกฎหมายของชุมชน

ทั้งนี้หากต้องการใช้สิทธิ์ในการจับปลาในเขตลวงปลาของผู้อื่น จะต้องมีการบอกกล่าว ขออนุญาตกันก่อนว่าต้องการจะหาปลาบริเวณนั้น จะใส่อุปกรณ์อะไร ถ้าเจ้าของพื้นที่อนุญาต จึงจะสามารถทำได้ หากมีการใช้พื้นที่โดยไม่มีการบอกกล่าว ถ้าเจ้าของพื้นที่พบเห็น ก็จะดำเนินการไล่เกลี้ย ขอให้ถอนเครื่องมือขึ้นมาเสีย เป็นการขอความร่วมมือที่ชาวบ้านเคารพสิทธิของกันและกัน จะไม่มีเหตุวิวาทกัน และจะมีผู้ใหญ่บ้าน รวมไปถึงพรานปลาด้วยกัน เป็นพยานว่าพื้นที่นั้นเป็นของใคร และตกลงกัน จนสามารถยอมความกันได้ กฎนี้ทั้งชาวไทยและชาวลาวจะให้ความเคารพ

ฉะนั้นเวลาเข้าใช้ลวงปลา พรานปลาจะมีการสอบถามกันว่าพื้นที่นี้สิทธิ์เป็นของใคร หากยังไม่มีใครเป็นเจ้าของ ก็ถือว่าเป็นลวงสาธารณะ

ตารางที่ ๔.๓ การครอบครองลวงปลาของชาวบ้านคันท่าเกวียนและชาวบ้านฝั่งลาว

ชื่อพรานปลา	พื้นที่ลวงปลา
นายเลิศ นาป่ง	ลวงคันนกเหาะ ลวงซ่งไฮ
นายสังข์ รักเนตร	ลวงสาธารณะ
นายคำบ่อ รักเนตร	ลวงสาธารณะ
นายดวง สุนนท์	ลวงสมอแก้ว ลวงน้ำใส
นายเกษียร บุตดา	ลวงหูชั้น
นายบุญมา	ลวงคันปูน
นายเตรียม	ลวงคันยางกุด(ลาว)
นายใบ	ลวงคันยางกุด(ไทย)
นายสมศักดิ์	ลวงแสนยอ
นายลี (สปป.ลาว)	ลวงเวินหูชั้น
นายสมบัติ	ลวงหูชั้น(ถัดลงมา)
นายบุญ	ลวงเกาะหูชั้น(ลาว)
นายเพียร	ลวงเกาะหูชั้น(ไทย)
นายนิคม	ลวงโพนแอต
นายสมแพง (สปป.ลาว)	ลวงเวินใหญ่

ที่มา : เวทีสนทนากลุ่มย่อยกับพรานปลาพื้นบ้าน (นายเลิศ นาป่ง นายสังข์ รักเนตร นายคำบ่อ รักเนตร นายดวง สุนนท์ นายเกษียร บุตดา นายดี คงทน) บ้านคันท่าเกวียน หมู่ ๓ ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

ขณะที่ “ลวง” ในแม่น้ำมูลและห้วยสาขาชาวบ้านถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ของส่วนรวม ดังนั้นไม่ว่าคนริมมูล คนริมห้วย หรือคนบ้านโคกก็มีสิทธิ์หาปลาในลำน้ำมูลและห้วยสาขา ลวงขนาดใหญ่ที่ชุกชุมด้วยปลาและเหมาะสำหรับการไหลมอง เช่น ลวงวังสะแบง ลวงชุมบก ชาวบ้านจะร่วมกัน “สาวลวง” หรือทำความสะอาดลวงโดยนำเศษไม้ต่อไม้ออกมาไม่ให้กีดขวางมองซึ่งทำให้มองเสียหาย การสาวลวงนี้เป็นการร่วมมือของคนหาปลาในชุมชนในการจัดการทรัพยากร ที่คล้ายคลึงกับชาวนาในภาคเหนือที่ร่วมกันจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย

ลวงสำหรับเครื่องมือหาปลาบางชนิดมีเจ้าของ เพราะคนหาปลาซึ่งเป็นเจ้าของลวงค้นพบ มีการจับจองก่อน และจำเป็นต้องมีการลงทุนลงแรงสาวลวงหรือเตรียมให้เหมาะกับเครื่องมือจับปลา เช่น ลวงจั่น ลวงลอบ ลวงเบ็ด แต่แท้จริงแล้วกรรมสิทธิ์ในลวงก็ไม่ได้เป็นของคนนั้นตายตัวหากว่าเจ้าของลวงไม่ใช้ในปีแรกๆ คนหาปลาคนอื่นก็สามารถขอไปใช้ได้ หรือหากไม่ใช้ติดต่อกันสองหรือสามปี ลวงนั้นก็จะเป็นของส่วนรวมที่คนอื่นมีสิทธิ์เข้ามาใช้วางเครื่องมือต่อไป

การใช้ลวงปลาสาธารณะนั้นทั้งฝั่งไทยและลาว ชาวบ้านจะผลัดเวียนกันจับปลาเป็นคิว เมื่อชาวบ้านคนใดคนหนึ่งสามารถจับปลาได้แล้ว ก็จะเปลี่ยนผลัดกันขึ้นมา แล้วให้คนอื่นไปจับปลาต่อ เว้นแต่ถ้า ถ้าพรานปลาหยุดการจับปลาโดยที่ไม่ได้ปลาจะต้องขึ้นจากน้ำมา เพราะเป็นการให้โอกาสชาวบ้านคนอื่นลงไปหาปลาด้วย ป้องกันความขัดแย้งกันในชุมชน นอกจากนี้พรานปลาจะถือปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์สัตว์น้ำร่วมกันคือ ไม่ใช้อุปกรณ์อันตรายที่จะทำให้ลายระบบนิเวศ เช่น เครื่องช็อตไฟฟ้า ยาเบื่อปลา ระเบิด เป็นต้น เพราะจะทำให้ลายวงจรการขยายพันธุ์ปลา อีกทั้งระยะเวลาของการใช้เครื่องมือจะสัมพันธ์กับฤดูในการหาปลา ถ้าเครื่องมือชนิดไหน ไม่เหมาะสมกับฤดูกาล ก็ต้องมีการถอนออก ยกเว้นอุปกรณ์ที่สามารถใส่ไว้ได้ตลอดปี

การซื้อขายแลกเปลี่ยนลวงปลา

ลวงปลา จัดเป็นมรดกของครอบครัว ที่บรรพบุรุษในสมัยปู่ ย่า ตา ยาย ได้จับจองเอาไว้เป็นสิทธิความเป็นเจ้าของพื้นที่ทำมาหากินในลำน้ำโขง สิ่งเหล่านี้ย่อมมีมูลค่า สามารถมีการเปลี่ยนมือได้ มีการโอนกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของได้อย่างชอบธรรม หากผู้ใดต้องการที่จะใช้พื้นที่ลวงปลามากขึ้น นอกเหนือจากการขอใช้ชั่วคราวแล้ว ยังสามารถทำการซื้อขายได้อีกด้วย เช่น การให้เช่า หรือขายปีต่อปี ทั้งนี้การซื้อขายลวงปลาจะทำได้เฉพาะกรณีเป็นลวงส่วนบุคคลเท่านั้น

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อขายลวงปลาของพรานปลานั้น พบว่ามีปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้วยกัน ๒ ทาง คือ ปัจจัยของผู้ที่ต้องการซื้อ และปัจจัยของผู้ที่ต้องการขาย มีดังนี้^๖

ปัจจัยของผู้ที่ต้องการซื้อ เป็นผลมาจากพรานปลาต้องการจำนวนแหล่งหาปลา เพื่อที่จะสามารถจับปลาได้มากขึ้น ต้องการให้มีพื้นที่ ที่สามารถติดตั้งเครื่องมือหาปลาได้หลากหลายตามระบบนิเวศของลวงปลา เพื่อการจับปลาได้หลายชนิด เพื่อให้มีพื้นที่ทำกินให้กับลูกหลานในอนาคต และพรานปลาต้องการเปลี่ยนแหล่งหาปลาใหม่ ไปเป็นแหล่งหาปลาที่มีปลาอาศัยอยู่มากขึ้น

ปัจจัยของผู้ที่ต้องการขาย พรานปลาต้องการที่จะขายลวงปลาของตนเนื่องจากต้องการเงินจำนวนมากไปใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น ต้องการที่จะเปลี่ยนพื้นที่ในการหาปลาที่ใหม่ ต้องการที่จะย้ายถิ่น

^๖ ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน

ฐานอย่างถาวร ต้องการที่จะให้ผู้อื่นมาดูแลพื้นที่ลวงปลาแทน และต้องการที่จะเปลี่ยนรูปแบบการทำมาหากินโดยสิ้นเชิง

จากปัจจัยที่กล่าวมานี้ ถ้ามีปัจจัยที่สัมพันธ์กันทั้งสองฝ่าย ก็จะเกิดการซื้อขายลวงปลาขึ้น สำหรับการกำหนดราคาของลวงปลานั้น พบว่าราคาของลวงปลาจะมีความแตกต่างกัน โดยเกณฑ์การกำหนดราคา จะทำการกำหนดจากเกณฑ์ดังนี้

๑. ขนาดของลวงปลา ว่ามีขนาดกว้างเท่าไร ยาวเท่าไร ลึกเท่าไร ยังมีขนาดมากกราคายิ่งมากขึ้น

๒. ระบบนิเวศ เป็นระบบนิเวศที่เป็นเงิน ร่อง หรือเป็นระบบนิเวศที่สามารถหาปลาได้ดีหรือไม่ ถ้าหาปลาได้ดี ก็จะได้ราคาที่ดี

๓. จำนวนปลาที่พบในขณะนั้น ว่ามีจำนวนมากหรือน้อย เหมาะแก่การซื้อขายหรือไม่ ซื้อมาแล้วสามารถจับปลาได้มากขึ้นหรือไม่

๔. เงินเพื่อ กาลเวลาทำให้เศรษฐกิจเปลี่ยนไป ลวงปลามีมูลค่าเท่าเดิม แต่ค่าเงิน มีแนวโน้มว่าจะลดลงตลอด ตัวอย่างเช่น วันนี้มีการซื้อลวงปลาที่ราคา ๓,๐๐๐ บาท อีกสามปีหลังจากนี้ ลวงปลาลงเดิม ก็ย่อมจะมีมูลค่าสูงขึ้นนั่นเอง

ทั้งนี้รูปแบบการซื้อขายลวงปลานั้น จะเป็นการซื้อขาย ซื้อแล้วสามารถเป็นเจ้าของได้ตลอดไป ใครก็ตามที่จะหาปลาในลวงปลาแห่งนั้นจะต้องมีการขออนุญาตกับเจ้าของลวงปลาคนใหม่ นอกจากนี้ หากไม่ซื้อขายลวงกัน ชาวบ้านก็ยังใช้วิธีแลกเปลี่ยนลวงกันอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ การอ้างอิงสิทธิความเป็นเจ้าของลวงปลา จึงต้องกระทำการอย่างระมัดระวัง เนื่องจากพื้นที่ลวงปลาของชาวบ้านนั้น เป็นพื้นที่ทำกินที่รวมไปถึงพื้นที่ในเขตฝั่งประเทศลาว อาจเกิดการอ้างถึงการทับซ้อนของพรมแดนไทย-ลาว ขึ้นมาได้เพราะฉะนั้น การตรวจสอบกรรมสิทธิ์การใช้ประโยชน์จากลวงปลา ควรจะมีการตรวจสอบให้แน่ชัดเสียก่อน ที่จะสามารถออกเอกสารสิทธิขึ้นมาได้ (ถ้ามีการทำเอกสารสิทธิขึ้นมาในอนาคต) เพื่อปกป้องผลประโยชน์ส่วนรวมและวิถีชีวิตของชุมชน

สิทธิต่าง ๆ ในการใช้ลวงปลาของชาวบ้านจะเกิดความขัดแย้งกันและใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างแท้จริง ต้องมาจากความรักความสามัคคี และความไว้วางใจในชุมชนด้วยกันเอง โดยอยู่บนขอบเขตของกติกาที่กำหนดขึ้นในชุมชน และใช้ร่วมกัน สืบทอดต่อกันเป็นประเพณีอันดีงาม เป็นสิ่งที่คงความดีงาม เท่าเทียมกัน ทำให้ชุมชนมีระเบียบวินัย และช่วยอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่เป็นแหล่งอาหารของชุมชนให้ยั่งยืนยาวนาน สิ่งเหล่านี้เรียกว่า “พันธะสัญญาทางจารีต”

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับลวงปลา: รูปแบบ วิธีการและเครื่องมือหาปลา

ชุมชนบ้านคันท่าเกวียนเป็นชุมชนที่พึ่งทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักด้วยลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ติดกับพื้นที่ที่เป็นแม่น้ำและพื้นที่ป่า แม่น้ำโขงเป็นสายน้ำหลัก ปลาเป็นแหล่งอาหารและอาชีพที่สำคัญของชาวบ้าน ดังนั้นคนในชุมชนมีทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับอาชีพการจับปลา รวมทั้งการเก็บหาของป่าล่าสัตว์ในบริเวณพื้นที่สูงริมเขาติดแม่น้ำโขง

ลักษณะองค์ความรู้ รูปแบบ และวิธีการเครื่องมือหาปลาของพรานปลาในชุมชนบ้านคันท่าเกวียนเป็นเรื่องของวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้และความสัมพันธ์หลายชุดอย่างเชื่อมโยง เครื่องมือหาปลาได้สะท้อนความรู้ที่หลากหลายและซับซ้อนเกี่ยวกับการทำเครื่องมือ หยื่อปลา ลวง

ปลา เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งทำให้ความรู้ันั้นถูกควบคุมด้วยศีลธรรมและจริยธรรม ก่อให้เกิดความช่วยเหลือกันและกัน เอื้อเพื่อต่อกันและกัน และสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นใน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนและคน ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตมิใช่เพียงอาชีพประมง

การจับปลาในลำน้ำโขงของพรานปลาเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เป็นการเรียนรู้ จากวิถีชีวิตประจำวัน จากการเห็น การลงมือปฏิบัติจริง คนที่อยู่อาศัยริมฝั่งแม่น้ำโขงทั้งเด็กและ ผู้ใหญ่จะมีความชำนาญเป็นอย่างดี เพราะเป็นความอยู่รอดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สร้างประสบการณ์และความชำนาญในหมู่พรานปลา ตั้งแต่วิธีการจับปลา การสร้างเครื่องมือหาปลาที่มีความหลากหลาย เนื่องจากพื้นที่หาปลาในลำน้ำโขงมีระบบนิเวศที่แตกต่างกัน รวมทั้งฤดูกาลที่ เปลี่ยนไปพรานปลาก็จะเปลี่ยนเครื่องมือหาปลาตามไปด้วย ความเชี่ยวชาญในการใช้เครื่องมือจึงเกิด จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาโดยตลอด ดังเช่น วิธีการหาปลาในอดีตนั้นพรานปลาประดิษฐ์เครื่องมือ จับปลาหรือดักจับสัตว์น้ำเพื่อใช้เองจากทรัพยากรที่อยู่รอบชุมชน เช่น ไม้ไผ่ เชือกปอ เป็นต้น ทำเป็น เครื่องมือจับปลาหลายชนิดเช่น เบ็ด มอง ลาน ลอบ แห จั่น สวิง โซ เป็นต้น พรานปลาจะสร้าง เครื่องมือแต่ละชนิดตามความถนัดของแต่ละคน ซึ่งการเลือกใช้เครื่องมือหาปลาแต่ละอย่างต้อง เหมาะกับสภาพพื้นที่ ขนาดและชนิดของปลา ปัจจุบันเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้ในการจับปลาจะเป็นการ ซื้อหรือใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัยมากขึ้น เช่น ใช้พลาสติก เส้นเอ็น ใช้มอเตอร์ไฟฟ้า การประดิษฐ์ เครื่องมือที่หลากหลายมากขึ้น เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับเครื่องมือจับปลา พรานปลาบ้านคันท่าเกวียนได้อธิบายถึง เครื่องมือหาปลาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน มอง เบ็ด สวิง แ่ง ลอบดักกุ้ง แห ลอบดักปลา ลาน เรือ ซึ่งมี มากกว่า ๙ ชนิด ซึ่งแยกตามชนิดของเครื่องมือ เหยื่อที่ใช้ ขนาดของเครื่อง ปลาที่จับได้ วิธีการจับ ปลา ดังมีรายละเอียดในตารางที่ ๔.๒ ต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๕๑-๕๒ แสดงเครื่องมือหาปลา ได้แก่ ลอบ แห

ตารางที่ ๔.๑๑ รูปแบบวิธีการและเครื่องมือหาปลา

ชนิดเครื่องมือ	เหยื่อที่ใช้	ขนาด	ปลาที่จับได้	วิธีการจับปลา
ประเภทมอง มี ๓ ชนิด ได้แก่	ไม่ได้ใช้เหยื่อ	มีหลายขนาด ตั้งแต่กว้าง ๕-๘ ม. ยาวประมาณ ๑ ม. มองปู ใช้ไม้ค้ำแขนเป็น แนวยาวบนผิวน้ำ ใส่มอง ไม้ไกลจากฝั่งเท่าไร ใช้ ในช่วงเดือนเมษายน- มิถุนายน ตามแก่ง เวน และลำห้วย มองไหล ใช้ตักทางขวาง ตามกระแสน้ำแล้วปล่อย ให้ไหลบริเวณที่น้ำไม่ ไหลแรง ใช้ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์-พฤษภาคม ตามเวิ่น มองที่ผูกติดฝั่งทั้ง โคลนช่องนอกปล่อยให้ จมลงพื้นถึงพื้นดิน ใช้ได้ ทุกฤดูกาล ตามเวิ่นและ ลำห้วย	ปลาอีไท ปลา ตะเพียน ปลาก่า ปลาสูด ปลาเพี้ย ปลากด ปลาหลด และปลาแขยง	ใช้มองดักในแม่น้ำหรือ ริมแม่น้ำใน บางครั้งแล้วใช้ไม้ไล่ตี น้ำแถวนั้นปลาจะว่าย ไปติดเอง
ประเภทเบ็ด -เบ็ดเผือก	ไส้เดือน ปู ขนาดเล็ก หอยที่มีกลิ่น เหม็น	เบ็ดเบอร์ ๑๒ คันยาว ๑ เมตร และด้ายที่ผูกยาว ๑๘๐-๒๐๐ เมตร	ปลาขบ ปลาช่อน ปลาปิ้ง ปลาชวย ปลากด ปลากด ปลาบู่ ปลาขาว ปลาอีไท ปลาดุก	เกี่ยวเหยื่อเข้ากบตะขอ เบ็ดแล้วชิงเบ็ดเป็น แนวยาวให้เหยื่อลงไป ในแม่น้ำลึก พอประมาณ
- เบ็ดขีด	รำ ไส้เดือน	เบ็ดเบอร์ ๑๒ คันยาว ๒-๔ ม. เ็นยาว ๓ ม.	ปลาสร้อย ปลาตะเพียน ปลากุ่ม	ทำจากไม้ไผ่เหลาผูกติด กับ คัน เบ็ด พร้อมที่ ฟองน้ำผูกติดกับเชือก ใช้เหยื่อเสียบติดเบ็ดแล้ว จุ่มน้ำไว้โดยผูกฟองน้ำ จะมีฟองลอยอยู่เมื่อปลา กินฟองจะกระตุกใช้ได้ทุก

				ฤดูกาล ตามน้ำไหล เว้น และลำห้วย
-เบ็ดคัน	ไส้เดือน ปู หอย กุ้ง	เบ็ดเบอร์ ๒๐ ใช้ไม้ไผ่ทำ คัน ๖๐-๗๐ ม. เบ็ด เอ็น ยาว ๗๐ ซม.	ปลาช่อน ปลาดุก ปลากด	เสียบคันมีลักษณะผูก เอ็นติดกับเบ็ดแล้วผูก ติดกับไม้ที่ทำเป็นคัน เบ็ด ใช้เหยื่อเสียบติด กับเบ็ดแล้วเสียบคัน เบ็ดบนดินโดยให้สาย เบ็ดกับเหยื่อจมลงใน น้ำ ใช้ได้ทุกฤดูกาล ตามริมน้ำ ทั่วไป
-เบ็ดล่อ	ไส้เดือน เหยื่อปลอม	เบ็ดเบอร์ ๑๒ คันไม้ไผ่ ยาว ๓-๔ ม. เอ็นยาว ๒-๓ ม.	ปลาช่อน	เกี่ยวเหยื่อไว้ตะขอเบ็ด แล้วเสียบคันไว้ริมน้ำ ให้แน่น เมื่อปลากิน เอ็นจะกระตุก
-เบ็ดปลาโต	ใช้เหยื่อสด ปลาดุก ปลา หมอ ปลาเล็ก	เบ็ดเบอร์ ๖	ปลาชะโด	เอาเหยื่อสดๆเกี่ยว ตะขอเบ็ดแล้วหย่อนลง น้ำลึกๆ แล้วเสียบคัน ไว้บนฝั่ง
-เบ็ดปลาตอง	กุ้ง ปลาชิว เหยื่อปลอม	ใช้เบ็ดเบอร์ ๑๐, ๑๒ คันเบ็ดยาว ๕-๘ ฟุต	ปลาตอง	ระวังอย่าให้เหยื่อสด ตาย แล้วหย่อนลงน้ำ อย่าให้ลึกมาก
-เบ็ดราว	กุ้ง ปลาชิว เหยื่อปลอม		ปลาขนาดใหญ่	เบ็ดราว ทำเชือกผูกติด กับสายเบ็ดโดยมีหินผูก ติดกับเชือกเป็นระยะ ใช้ เหยื่อเสียบติดเบ็ดแล้ว ทิ้งลงน้ำริมโขงทางขวา งออกไปนอกตามสมควร โดยไม่ไหลเบาเกินไป ใช้ได้ทุกฤดูกาล ใน แม่น้ำทั่วไป

ประเภทซ้อน	ไม่ได้ใช้เหยื่อ	มีลักษณะเป็นทรงสามเหลี่ยมเป็นถุงยางประมาณ ๒.๕๐ เมตร ใช้ข่ามาเย็บติดกับไม้ทำให้เป็นทรงสามเหลี่ยม มีไม้แนบให้เป็นค้ำยันใช้ข่ามาเย็บติดกับไม้	กึ่ง ปลา สัตว์น้ำตัวเล็กๆ	ใช้ตักตามน้ำเป็นหู ตักตามกระแสน้ำ แล้วยกขึ้นไปมา ตามน้ำ ใช้ช่วงเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม ตามหู และแก้ง
ประเภทลาน -ลานขนาดใหญ่	รำนั่ง	มีลักษณะเป็นไม้ไผ่สานทรงกลมมีตีนติด พร้อมฝาเปิดแล้วมีช่องตรงขอบติดลานเป็นทางเข้าของปลาใช้ถ่วงลงน้ำลงประมาณ ๔๐ ซม. แล้วผูกปมไว้เพื่อเป็นเครื่องหมาย ลานขนาดใหญ่จะกว้างประมาณ ๖๐ ซม. สูงประมาณ ๑ ม.	ปลาอีโท ปลาแตบ	ใช้ช่วงเดือนมิถุนาคม-พฤศจิกายน ตามริมน้ำตามฝั่ง และลำห้วย ใช้คู่กับเยาะ ใส่รำนั่งในลานแล้วผูกกับไม้ไผ่ให้ลานแช่ในน้ำ ปลาในเยาะก็จะไปกิน
-ลานขนาดเล็ก	รำนั่ง	กว้าง ๓๐ ซม.สูง ๕๐ ซม.	ปลาขาว ปลาชีว ปลากุ่ม	ใช้คู่กับเยาะใส่รำนั่งในลานแล้วผูกกับไม้ไผ่ให้ลานแช่ในน้ำ ปลาในเยาะก็จะเข้าไปกิน
ประเภทลอบ -ลอบตั้ง	ไม่ใช่เหยื่อ	กว้างประมาณ ๓๐ ซม. ยาวประมาณ ๒ ม.	ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหมอ ปลาบู่	วางฝาเหยือกไว้สองข้างลอบ ปลาจะว่ายเลาะเรียบฝาเหยือก ไปเข้าลอบเอง
-ลอบนอน	ไม่ใช่เหยื่อ	กว้างประมาณ ๓๐ ซม. ยาวประมาณ ๑.๒๐ ม.	ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหมอ ปลาบู่	วางฝาเหยือกไว้สองข้างลอบ ปลาจะว่ายเลาะเรียบฝาเหยือก ไปเข้าลอบเอง
-ลอบดักกุ้ง	ไม่ใช่เหยื่อ	มีลักษณะเป็นทรงกลม ยาวประมาณ ๒ เมตร โดยใช้ฝักแยงเขี้ยวล้อมรอบ	กึ่ง	หันปากลอบลงตามน้ำไหลขัดทางตันติดกับหิน ใช้ในช่วงเดือนเมษายน-กรกฎาคม ตามน้ำไหล

				ริมฝั่ง
-ลอบดักปลา	ไม่ใช่เหยื่อ	มีลักษณะเป็นทรงกลม ยาวประมาณ ๒ เมตร นำเครื่องมาทำเป็น วงกลม โดยนำตาข่าย ล้อมรอบ	ปลาในแม่น้ำโขง หรือลำห้วย	ใช้เชือกมัดท้ายผูกหิน ติดใช้เชือกมัดติดต้นไม้ มัดบมติดหันปากลง ตามน้ำไหลแล้วทิ้งลง ใต้น้ำ ใช้ได้ทุกฤดูกาล ในน้ำทั่วไป
ประเภทแห -แหด้าย	ไม่ใช่เหยื่อ	มีลักษณะเป็นพื้นทรง กลมติดลูกตะกั่วที่ตีนแห แล้วผูกสูงขึ้นประมาณ ๕๐ ซม. ให้เป็นคล้ายถุง มีความยาวยาวตั้งแต่ ๖-๑๒ ศอก ตาแหกว้าง ตั้งแต่ ๑.๕-๔ ซม.	ปลาสะแกง ปลา ช่อน ปลาบู่ ปลา หมอ และอีกหลาย ชนิด	คนยืนอยู่บนเรือหรือลง น้ำครึ่งขาหรือครึ่งตัว และพับแหขึ้นแล้วขัด คอกขึ้นมาแล้วใช้มือ สองข้างหว่านแหครอบ จุดที่คิดว่ามีปลา เหวี่ยงแหออกไป ใช้ได้ ทุกฤดูกาล ในน้ำทั่วไป
-แหเอ็น	ไม่ใช่เหยื่อ	มีความยาวตั้งแต่ ๖-๑๒ ศอก ตาแหกว้างตั้งแต่ ๑.๕-๔ ซม.	ปลาสะแกง ปลา ช่อน ปลาบู่ ปลา หมอ และอีกหลาย ชนิด	คนยืนอยู่บนเรือหรือลง น้ำครึ่งขาหรือครึ่งตัว และหว่านแหครอบจุด ที่คิดว่ามีปลา
ประเภทจั่น	ไม่ใช่เหยื่อ	แผ่นไม้ ๗-๘ นิ้ว หนา ๑ นิ้ว ประกอบเป็นกล่อง ยาว ๑๒-๑๔ สูง ๑๐ นิ้ว	ปลาช่อน ปลาดุก ปลาไหล บางครั้งก็ มีงูเข้า	นำไปวางตรงตลิ่ง น้ำ ไม่ลึก เปิดฝาจั่นแล้ว เกี่ยวเชือกไว้ ถ้าปลา เข้าประตูจะปิดทันที
ประเภทสวิง	ไม่ใช่เหยื่อ	มีลักษณะเป็นทรงกลม เส้นผ่านศูนย์กลางมี หลายขนาดตั้งแต่ ประมาณ ๕๐ ซม. ถึง ๒๐ ซม.	หอย กุ้ง, ปลาเล็กๆ	ใช้สวิงช้อนตามหนอง น้ำ ลำห้วยดักแกว่งไป มาหมุนรอบตัวเอง ร่อนไปตามน้ำแล้วปลา เล็กๆก็จะติดเอง ใช้ได้ ทุกฤดูกาล ในน้ำทั่วไป
ประเภทไซ	ไม่มีเหยื่อ	มีความยาวตั้งแต่ ๓ ม. ขึ้นไป	ส่วนใหญ่ได้ปลา ช่อน ปลาดุก	ใส่ไซไว้ตรงกลาง
ประเภทแย่ง	ไม่มีเหยื่อ	มีความยาวตั้งแต่ ๒ ม. ขึ้นไป		มีลักษณะเป็นผืนตา ข่ายเล็กๆมีไม้จับ ๒ ข้าง มีลูกผูกติดด้านล่าง ใช้ ช้อนตามหนองน้ำ โดย

				จับไม้ ๒ ข้าง ข้างละ ๑ คน เดินทวนกระแสน้ำ หรือตามน้ำ ใช้ได้ทุกฤดูกาล ในน้ำทั่วไป
ประเภทเรือ -เรือพาย	ยานพาหนะ	เป็นไม้ที่นำมาประกอบกันร่องกลางสามารถนั่งได้ ยาวประมาณ ๔ เมตร หัวท้ายจะคล้ายกัน ใช้นั่งพายหาปลา หรือสัญจรไปตามน้ำ		ใช้ได้ทุกฤดูกาล ในน้ำ
-เรือหางยาว	ยานพาหนะ	เป็นไม้นำมาประกอบกันเป็นร่องกลางยาว ประมาณ ๘ เมตร หัวจะแหลมส่วนท้ายเรือมีแนวกับร่องและมีท้องยื่นออกเล็กน้อย ใช้เครื่องยนต์ติดท้ายเป็นแรงในน้ำพาหรือพายได้		ใช้ได้ทุกฤดูกาล ในน้ำ

กล่าวได้ว่าพรานปลาชุมชนบ้านคันท่าเกวียนมีวิธีการจับปลาหลากหลายวิธี เช่น การใช้เรือทอดแห ใส่จัน ใส่เบ็ด ใส่มอง ใส่ตุ้ม ใส่ลอบ ใช้สวิงซ้อน ใส่แหยิง ใส่ไซดัก และใช้มือจับ เครื่องมือที่ใช้ในการหาปลา เช่น เบ็ด มอง ลาน ลอบ แห จัน ไซ สวิง จากอดีตคนในชุมชนจะทำขึ้นเอง โดยใช้วัสดุจากทรัพยากรธรรมชาติ แต่ปัจจุบันพรานปลานิยมซื้อแบบสำเร็จมากกว่าทำขึ้นเอง ให้เหมาะกับชนิดของปลา ด้วยการเรียนรู้พฤติกรรมของปลาแต่ละชนิด ตามฤดูกาลของปลา เครื่องมือในการหาปลาจะสัมพันธ์กับชนิดของปลาและเหยื่อของปลาแต่ละชนิด

เหยื่อที่พรานปลาใช้ในการหาปลามียู่สองประเภทคือ เหยื่อตามธรรมชาติเป็นเหยื่อที่ชาวบ้านสามารถหาได้เองตามธรรมชาติ เป็นเหยื่อมีชีวิต เช่น เหยื่อที่เป็นแมลงหรือแมง ได้แก่ จี๋หล่อ จี๋โป่ม ปลวก เหยื่อประเภทสัตว์ ไล่เดือน ลูกกุ้ง ลูกอ๊อด ปลาเล็ก เขียด อึ่งอ่าง งู (นำมาสับเป็นชิ้นเล็กๆ) หรือเหยื่อที่เป็นพืช เช่น เหยื่อที่ป่นรำข้าว ทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว พรานปลาทำขึ้นเองโดยอาศัยการสังเกตพฤติกรรมของปลาแต่ละชนิด รวมทั้งเครื่องมือที่ไม่ได้ใช้เหยื่อเช่น แห ไซ สวิง เป็นต้น

ตารางที่ ๔.๑๓ เหยื่อที่ใช้จับสัตว์น้ำ

ชื่อเหยื่อ/พืช (ต้นไม้ม)	ใช้ล่อจับสัตว์น้ำ ชนิดใด	ใช้กับ เครื่องมือ	วิธีการทำเหยื่อ
๑. ไล่เตียน	ทุกชนิด	เบ็ด	ไม่ได้ทำ หาจากแหล่งธรรมชาติ ตามดิน
๒. ปลา	ทุกชนิด	เบ็ด	หาจากแหล่งธรรมชาติ
๓. มะเดื่อ	ปลายาง	เบ็ด	หาจากแหล่งธรรมชาติ
๔. หมากกุ่ม	ปลายาง	เบ็ด	หาจากแหล่งธรรมชาติ
๕. หมากขี้นก	ปลายาง	เบ็ด	หาจากแหล่งธรรมชาติ
๖. แมลงเม่า	ทุกชนิด	เบ็ด	เวลาที่มีแมลงเม่าออกมาตามไฟ
๗. หมากผักบ่วง	ปลายาง	เบ็ด	หาจากแหล่งธรรมชาติ
๘. แม่เบ้ง	ทุกชนิด	เบ็ด	หาจากแหล่งธรรมชาติ
๙. จี๋หล่อ	ปลาแซ่	เบ็ด	จากริมฝั่งโขง หาชุดตามรูที่เป็นรูจื่อล่อ
๑๐. หอยเชลล์	ปลาเค็ง	เบ็ด	หาจากแหล่งธรรมชาติ
๑๑. หอยเตี๋ย	ปลาเค็ง	เบ็ด	หาจากแหล่งธรรมชาติ

ที่มา: จากการสัมภาษณ์พ่อใหญ่ดวง สุนนท์ อายุ ๗๕ ปี บ้านเลขที่ ๒๕ ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

อย่างไรก็ตาม การที่พรานปลาใช้เครื่องมือหาปลาและเหยื่อที่ดีก็ไม่ได้หมายความว่าหาปลาได้จำนวนมาก ฉะนั้นพรานปลาต้องแสวงหาปลาลง (บริเวณพื้นที่ในการหาปลา) ที่ดีสำหรับการวางเครื่องมือ เพราะการได้ปลาลงดีหมายถึงการรับรองว่าจะได้ปลาอย่างแน่นอน การเรียกปลาลงก็จะเรียกตามเครื่องมือหาปลาที่สามารถจับปลาได้คราวละหลายๆ เช่น "ลงจั่น" คนหาปลาจะไม่วางจั่นไปเรื่อยๆ โดยไม่เลือกพื้นที่ จะต้องวางบริเวณที่มีรากไม้ ตอไม้ หรือ ต้นไม้อยู่ เพราะปลาใหญ่โดยเฉพาะปลาเค็งชอบหากินบริเวณนั้น หากรู้เส้นทางของปลาแล้วก็จะหาบริเวณที่วางจั่นปลาเพื่อตักปลา ตรงนั้นคือลงจั่น

ดังนั้นความรู้หรือภูมิปัญญาที่พรานปลาบ้านคันทำเกวียนจำเป็นต้องใช้ในการปลาจะสัมพันธ์กับองค์ความรู้หลาย ๆ ด้าน เช่น ความรู้เรื่องพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับปลาลงที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศในพื้นที่ ในความหมายของระบบนิเวศของแม่น้ำโขง เช่น แก่ง คัน วัง เวิน เช่น จิบ ลงงที่ตักจะอยู่บริเวณแก่ง ความรู้เกี่ยวกับปลา ต้องรู้จักถึงพฤติกรรมของปลา ฤดูกาลอพยพของปลา แหล่งที่อยู่ของปลา อาหารของปลา รู้ว่าปลากินเหยื่ออะไรบ้าง ชอบอยู่บริเวณที่ใดตามผิวน้ำ อยู่กลางน้ำ หรือใต้ท้องน้ำ ในรอบวันหนึ่งๆ ปลาออกหากินเมื่อไร จึงจะสามารถจับปลานั้นได้ ปลาแต่ละชนิดมีลักษณะนิสัย พฤติกรรมที่แตกต่างกัน สิ่งเหล่านี้ทำให้ "เครื่องมือ" ที่ใช้จับปลามีความหลากหลายแตกต่างกันไป และเครื่องมือถูกสร้างขึ้นมาให้มีความเฉพาะเจาะจงในการจับปลาแต่ละชนิด

จากการสัมภาษณ์พรานปลาในชุมชนบ้านคันทำเกวียน จะมีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือที่หลากหลายรูปแบบตามลักษณะการใช้ ระยะเวลาที่ใช้ เหยื่อ ปลาที่จับและวิธีการจับปลา เพราะ

สภาพแหล่งน้ำแต่ละลวงที่แตกต่างกัน พฤติกรรมการหาอาหารของปลาแต่ละชนิดต่างกัน จำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ที่เหมาะสมและตามฤดูกาลของปลาแต่ละชนิด ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๔ เครื่องมือและเหยื่อที่ใช้ในการหาปลา

เครื่องมือ	ลักษณะการใช้	ระยะเวลาที่ใช้	เหยื่อ	ปลาที่จับ	วิธีการจับปลา
เบ็ดขำม	ใช้ในบริเวณที่น้ำนิ่ง	ช่วงน้ำลด พฤศจิกายน- พฤษภาคม (๗เดือน)	ตัวด้วง ไส้เดือน แมงจอน แมงเม่า	ปลากด ปลากดคัง ปลาแกด ปลาสวาด ปลาแซ้ ปลาหวาน	ส่วนมากจะใช้ช่วงที่น้ำแ่บ ถ้า น้ำกว้างก็ใช้วิธีผูกมะจำทิ้งใน แม่น้ำ คนหาปลาจะใช้เชือกเส้น ใหญ่ผูกกับหลักหินอีกฝั่งน้ำแล้ว พายเรือข้ามไปผูกติดกับอีกฝั่งหนึ่ง ในลักษณะขวางแม่น้ำไว้
เบ็ดล่ำม	ใช้บริเวณตามเกาะหรือแก่ง	ใช้ได้ตลอดทั้งปี	ไส้เดือน	ปลากดคัง ปลาแซ้ ปลากด ปลาฝา (ปลากระเบน)	เป็นเบ็ดที่ใส่ตามแก่งหินบริเวณที่ น้ำเชี่ยวไหลแรง เกาะแก่งในแม่น้ำ โขง เชือกเบ็ดล่ำมผูกกับตัวเบ็ดและ เชือกอีกด้านผูกกับหลักที่ตอกบน แก่งหิน เชือกเบ็ดล่ำมมีความยาว ตั้งแต่ ๒๐ ถึง ๕๐ เมตร ขึ้นอยู่กับ ความเหมาะสมบริเวณที่ใส่เบ็ดล่ำม
เบ็ดแขวนหรือเบ็ดธง	ใช้บริเวณตามริมฝั่งเกาะ แก่ง ดอน หลังโขดหิน	ตุลาคม- พฤษภาคม (ช่วงน้ำลด)	ลูกปลาหรือเหยื่ออื่นที่มีขนาดเล็ก	ปลาคว่ำ ปลากดคัง ปลากด	ปักเบ็ดแขวนหรือเบ็ดธงตามข้าง ตลิ่ง ริมฝั่ง เกาะ แก่ง ดอน หลัง โขดหิน หรือที่น้ำไหลแรงมาก ปัก ทิ้งไว้รอดักปลามากินเหยื่อ แล้ว ค่อยมา “ไ้เบ็ด” ที่หลัง
จำหรือยอ	ใช้บริเวณที่น้ำไม่ลึกมากนัก อยู่ตามตลิ่งและบริเวณปากแม่น้ำ	ฤดูกาลอพยพของปลา ระหว่างเดือนตุลาคมถึงประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์	-	ปลาขนาดเล็ก กุ้ง	เป็นเครื่องมือหาปลาที่ผู้หญิงและเด็กใช้ในการหาปลามากกว่าเครื่องมือหาปลาชนิดอื่น ๆ บริเวณที่ตกจำน้ำจะไม่ลึกมากนัก อยู่ตามตลิ่งและบริเวณปากแม่น้ำที่น้ำสาขาไหลลงแม่น้ำโขงบริเวณปากแม่น้ำมีปลาชุกชุม เนื่องจากช่วงปลาอพยพขึ้นไปวางไข่ทางตอนเหนือของแม่น้ำสาขาช่วงเวลานี้น้ำลดลงปลาก็จะอพยพกลับสู่แม่น้ำโขงบริเวณปาก

					แม่น้ำจึงเป็นทางผ่านของปลาให้จำหรือยอตกลงในน้ำแล้วค่อยยกขึ้นมาเพื่อดูว่าได้ปลา ชาวบ้านเรียกว่า “ตกจำ”
แหถี่ แหห่าง	ใช้บริเวณตามข้างตลิ่งตามหาดหิน แต่บางครั้งต้องใช้เรือออกไปทอดตามเกาะ แก่ง หรือหาดหินที่ลึกออกไป	ตลอดทั้งปี	-	ปลาทั่วไปแล้วแต่ขนาดตาของแหและสถานที่ที่ไปทอดแห	การทอดแหหรือการเหวี่ยงแห ได้วงกว้างก็จะมีโอกาสได้ปลามาก และบริเวณที่ทอดแห ก็เป็นการคาดเดาว่า มีปลาอาศัยอยู่ การทอดแหอาจใช้วิธีเดินตามข้างตลิ่งตามหาดหิน แต่บางครั้งต้องใช้เรือออกไปทอดตามเกาะ แก่ง หรือหาดหินที่ลึกออกไป สามารถทอดแหได้ทั้งกลางวันและกลางคืน การทอดแหตอนกลางคืนเป็นช่วงที่แม่น้ำโขงไม่มีสิ่งที่รบกวนเหมือนช่วงเวลากลางวัน ตอนกลางคืนปลาจะเข้าใกล้ตลิ่งและหาดที่ตื้น การทอดแหกลางคืนจึงจับปลาได้มากกว่าตอนกลางวัน
ต๋วง	ริมตลิ่งเกาะ แก่ง ที่น้ำไหลวน	พฤศจิกายน-พฤษภาคม ช่วงน้ำลด	-	ปลาขนาดเล็กทั่วไป	วางต๋วงเพื่อตกปลาไว้ตามโขดหิน ริมตลิ่ง เกาะ แก่ง ที่น้ำไหลวน ในช่วงปลาอพยพ โดยมีฝือกไม้ไผ่กั้นก่อนถึงต๋วง ฝือกไม้ไผ่นี้จะตกปลาที่ว่ายมา ปลาเมื่อโดนฝือกจะสะดุ้ง และกระโดดข้ามฝือก เรียกว่า “เต็นขึ้น” เข้าไปติดในต๋วง คนที่ใส่ต๋วงก็จะทำเพิงผ้าคอยเก็บปลาที่มาติดต๋วง
สอด	ใช้หาปลาที่ลอยตามผิวน้ำ	ฤดูกาลอพยพของปลาระหว่าง	-	ปลาขนาดเล็ก ปลาสร้อย ปลา	เรียกว่า “ตกสอด” ใช้ตกปลาที่ลอยตามผิวน้ำโดยคนที่ถือสอดจะอยู่หัว เรือซึ่งต้องมีอีกคนพายเรือ

		เดือนตุลาคม ถึงประมาณ กลางเดือน กุมภาพันธ์		ชีว	ให้แต่บางครั้งอาจอยู่แก่งหิน ที่น้ำ ไหลผ่านก็จะวางสอดักปลา โดย ไม่ต้อง ใช้เรือ
มอง	ทิ้งไว้ตาม ชายฝั่งที่ น้ำตื้น	ตลอดทั้งปี	-	ปลาเกือบ ทุกชนิด ขึ้นอยู่กับ ช่วงเวลาที่ใช้	เรียกว่า “ไหลมอง” คือการปล่อย หรือทิ้งมองลงในแม่น้ำบางครั้งก็ทิ้ง มอง จากบนเรือขวางแม่น้ำไว้ ดัก ปลาตรงที่มีปลาอาศัยอยู่ เช่น ไกล่ แก่ง บ้างก็ไม่ต้องใช้เรือแต่ปล่อย มองทิ้งไว้ตามชายฝั่งที่น้ำตื้น ทั้ง ระยะเวลาสักพักแล้วค่อยมาดูผลว่า ได้ปลาหรือไม่
ขว้างมาบ , แกว่งมาบ	ใช้ได้ทั่วทุก บ ริ เว ณ ของแม่น้ำ โขง	ฤดูกาลน้ำ ลด	เหยื่อเทียม โดยใช้ซอน สแตนเลส ทุบให้แบน	ปลาขบ ปลา ที่กินปลา ด้วยกันเป็น อาหาร	ทุบซอนให้แบนเพื่อเป็นเหยื่อ ขว้าง สายเบ็ดที่มีเหยื่อล่อลงในน้ำ แสง สะท้อนจากซอนจะทำให้ปลาที่กิน ปลาด้วยกันหลงกลซุบเหยื่อ
เบ็ดฟาด	ใช้ได้ทั่วทุก บ ริ เว ณ ของแม่น้ำ โขง	ฤดูกาลน้ำ ลด	ปลาตัวเล็ก หรือลูก ปลา	ปลาขบ ปลา ที่กินปลา ด้วยกันเป็น อาหาร	เบ็ดฟาดนี้คือการเลียนเสียงแมลง ตกน้ำ โดยฟาดสายเบ็ดที่มีเหยื่อติด ลงในน้ำ ทำลักษณะให้เหมือน แมลงตกน้ำ ล่อปลามาซุบเหยื่อ
ไซลั่น	ริมตลิ่ง หรือริม แก่ง	ฤดูกาลน้ำ ลด , น้ำ หลาก	-	ปลาแซ่ ปลากัง ปลาเพี้ย	ตั้งไว้ริมตลิ่ง หรือริมแก่ง ช่วงปลา อพยพเดินทางขึ้น ปลาจะลัดเลาะ ตามตลิ่งหรือเกาะแก่งไซลั่นทำเป็น ช่องดักปลา เวลาปลาหลงเข้าไปในไซ จะโดนกับ สายใย ซึ่งเป็นกลไกทำ ให้ประตูไซปิด ดักปลาไว้ได้ คนหา ปลาจะใส่ไซลั่นทิ้งไว้ แล้วค่อยมา “ใจ” ที่หลัง
มองยัง	ตามหลัง โขดหิน หรือน้ำนิ่ง	ฤดูกาลน้ำ ลด	-	ปลากด ปลา กว้าง ปลา แซ่ ขึ้นอยู่ กับขนาด และฤดูกาล	ใส่มองตามหลังโขดหินหรือน้ำนิ่ง น้ำไหลไม่แรง คก หลง ใช้เชือกของ มองผูกกับหลัก ใช้ปลายเชือกอีก ด้านของมองลากตามลักษณะ กระแสน้ำหรือ ลักษณะน้ำบริเวณ นั้น มีหุ่นผูกอยู่ ใส่ทิ้งไว้แล้วค่อยมา

					ดู (ยาม)
เบ็ดน้ำเต้า	ใช้ลอยไว้ในน้ำที่มีน้ำนิ่ง	ฤดูกาลน้ำลด	ลูกเต๋อสุก	ปลากินพืช เช่น ปลามง และปลาเลิม ที่กินทั้งพืช และซากสัตว์	ใช้ผลบวบตากแห้งเป็นเครื่องมือ เพื่อให้หุ่นลอย มีเชือกผูกข้างใต้ ผูกตะขอ ใช้เหยื่อคือลูกเต๋อสุก แล้วเอาลูกเต๋อหาที่ผลน้ำเต้า เพื่อให้ส่งกลิ้งล่อปลา เอาไปลอยไว้ในน้ำที่มีน้ำนิ่ง เช่น กก ลูกเต๋อจะล่อปลามากินเหยื่อ
เบ็ดโก	ใช้บริเวณแก่ง	ฤดูกาลน้ำลด	โก	ปลามง ปลาเลิม(กินพืช และซากสัตว์) ปลาแก่ง	ใช้โกเป็นเหยื่อล่อปลา คนหาปลาต้องกระตุกสายเบ็ดตลอดเพื่อให้เบ็ด ที่ติดโกเคลื่อนไหว ปลาจะหลงกลมากินเหยื่อการใส่เบ็ดโกมักใส่ในบริเวณใกล้ที่โกขึ้น เช่น ตามแก่ง เป็นต้น
แช่กึ่ง	ริมเกาะแก่ง ดอน	ฤดูกาลน้ำลด	-	กึ่ง	นำกิ่งไม้ใบไม้สดมามัดรวมกันขนาดพอดี ผูกเชือกร้อยเข้ากับไม้ ปักไม้ไว้ที่ตลิ่ง หรือริมเกาะ แก่ง ดอน ให้กิ่งไม้แช่ในน้ำ กึ่งจะเข้ามาติด แช่ทิ้งไว้แล้วค่อยมา “ใจ” ที่หลัง
ลากวอด	ใช้ตามแอ่ง หลง ที่น้ำไม่ลึกและน้ำนิ่ง	หลังฤดูกาล ปลาอพยพ น้ำลด	-	ปลาเล็กทั่วไป ที่หลงอยู่ในน้ำ ไม่ได้อพยพกลับ บ้างก็อยู่ในน้ำนิ่ง หรือหลงอยู่ในแอ่งน้ำ เรียกว่า “ปลาเข็นน้ำ”	นำกิ่งไม้ใบไม้สดมามัดรวมกันขนาดพอดี ผูกเชือกร้อยเข้ากับไม้ ปักไม้ไว้ที่ตลิ่ง หรือริมเกาะ แก่ง ดอน ให้กิ่งไม้แช่ในน้ำ กึ่งจะเข้ามาติด แช่ทิ้งไว้แล้วค่อยมา “ใจ” ที่หลัง
ชะชะ	ตามท้องน้ำตาม หลง ที่น้ำไม่ลึก	ฤดูกาลน้ำลด	-	ปลาขนาดเล็ก ปลาชีว ปลาสร้อย กุ้ง หอย	ใช้ชะชะไปตามท้องน้ำตามหลง ที่น้ำไม่ลึก
มองปลาบึก	ใช้ได้ทั่ว	ฤดูน้ำลดคือ	-	ปลาบึก	ปล่อยให้ไหลไปตามน้ำโดยผูก

	ตามน้ำโขง	ช่วงวันที่ ๒๐ เมษายน จนถึงปลาย เดือน พฤษภาคม ของทุกปี		ขนาดกลาง จนถึงขาด ใหญ่ซึ่ง ขึ้นอยู่กับ ความห่าง ความถี่ของ ตา	ปลายข้างหนึ่งด้วยถังน้ำเพื่อให้ มองเห็น แล้วค่อยๆ ให้มองไหลไป เหมือนการไหลมองทั่วไป ที่บริเวณ ดินมองจะใส่ตะกั่วเพื่อเป็นเครื่อง ถ่วงเพื่อให้ มองมีน้ำหนัก
--	-----------	---	--	---	---

ที่มา จากการสัมภาษณ์พ่อใหญ่เลิศ นามป์ อายุ ๕๘ ปี บ้านเลขที่ ๑๕/๒ ตำบลนาโพธิ์กลาง

อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการลวงปลากลางแม่น้ำโขง

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรลวงปลาในลำน้ำโขงนับแต่อดีตจวบจนปัจจุบันนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของเศรษฐกิจการเมืองของภูมิภาค และการเปลี่ยนแปลงทางด้านระบบนิเวศของแม่น้ำโขง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรลวงปลาแตกต่างกันไปดังนี้

ปฏิบัติการของรัฐชาติกับผลกระทบต่องบรูปแบบการจัดการทรัพยากรลวงปลา

รูปแบบการจัดการทรัพยากรลวงปลาในลำน้ำโขงในยุคก่อนรัฐชาติ (pre-nation state) นั้น มีความแตกต่างไปจากยุครัฐชาติมากทีเดียว นับแต่การปรากฏตัวของลัทธิอาณานิคมในภูมิภาคนี้ ดังที่ สฟสันดี (๒๕๔๐) ได้นำเสนอไว้ว่า การรุกคืบเข้ามาของฝรั่งเศสทางดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงสร้างความขัดแย้งกับราชอาณาจักรสยามเป็นอย่างมาก กำลังทหารทั้งสองฝ่ายเกิดปะทะกันนานกว่า ๖ เดือน แต่ไม่สามารถขับไล่ทหารสยามออกจากฝั่งซ้ายได้ทั้งหมด ฝรั่งเศสจึงหันมาใช้นโยบายเรือปืน (Gun boat) ปิดปากอ่าวสยาม แล้วบังคับให้รัฐบาลสยามลงนามในสนธิสัญญาและอนุสัญญากับประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นผลให้แม่น้ำโขงกลายเป็น “เส้นแบ่งพรมแดน” (Borderline) โดยเฉพาะพื้นที่ลวงถูกกำหนดเส้นแบ่งพรมแดนของ “รัฐชาติสมัยใหม่” ชิดพาดทับซ้อนลงไป และแบ่งแยกออกเป็น “พวกเขา” กับ “พวกเรา” พื้นที่ “ลวง” ที่เคยเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนสองฝั่งกลายเป็น “พื้นที่พรมแดน” (Boundary Space) ใน “แผนที่” (Map) ของประเทศลาวที่ปรากฏตัวขึ้นมาครั้งแรกในยุคอาณานิคมฝรั่งเศส

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากโครงสร้างของรัฐชาติ และสถาบันองค์กรเครือข่ายต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ส่งผลทำให้เกิด “อำนาจรัฐ” ทับซ้อนกับ “อำนาจชุมชน” ในพื้นที่ “ลวง” ด้วยเหตุนี้ พื้นที่ลวงลุ่มน้ำโขงบริเวณ พรมแดนไทย-ลาวไม่ได้มีสถานะเป็น “พื้นที่ทางกายภาพ” (Physical Space) สำหรับหาปลาในบริเวณแม่น้ำโขง แต่เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ในสถานะ “พื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคม” (Socio-Economic Space) ที่ถูกสร้างขึ้น เป็นพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นและเลื่อนไหลบนพรมแดน (Boundary) ระหว่างรัฐชาติไทยกับลาว รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ถูกช่วงชิง (Contested Space) จากอำนาจรัฐ นายทุนและชุมชนในท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการกำหนดเส้นแบ่ง พรมแดนที่เกิดขึ้นพร้อมกับ “แผนที่” จากความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ในช่วงอาณานิคมฝรั่งเศสเข้าปกครองลาว อย่างไรก็ตามชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงก็ได้ยอมจำนนต่ออำนาจรัฐที่ทับซ้อนลงบนพื้นที่ของชุมชนเสมอไป แต่มี

“ปฏิบัติการ” เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ให้ “อำนาจของชุมชน” กลับลงทับซ้อนกับพื้นที่ของอำนาจรัฐได้อีกเช่นกันพื้นที่ลุ่มน้ำโขงบริเวณ พรมแดนไทย-ลาวไม่ได้มีสถานะเป็น “พื้นที่ทางกายภาพ” (Physical Space) สำหรับหาปลาในบริเวณแม่น้ำโขง แต่เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ในสถานะ “พื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคม” (Socio-Economic Space) ที่ถูกสร้างขึ้น เป็นพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นและเส้นไหลบนพรมแดน (Boundary) ระหว่างรัฐชาติไทยกับลาว รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ถูกช่วงชิง (Contested Space) จากอำนาจรัฐ นายทุนและชุมชนในท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการกำหนดเส้นแบ่งพรมแดนที่เกิดขึ้นพร้อมกับ “แผนที่” จากความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ในช่วงอาณานิคมฝรั่งเศสเข้าปกครองลาว อย่างไรก็ตามชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงก็มีได้ยอมจำนนต่ออำนาจรัฐที่ทับซ้อนลงบนพื้นที่ของชุมชนเสมอไป แต่มี “ปฏิบัติการ” เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ให้ “อำนาจของชุมชน” กลับลงทับซ้อนกับพื้นที่ของอำนาจรัฐได้อีกเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่กระทบต่อ “วัฒนธรรมลวงปลา”

ปัจจุบันนี้ พรานปลาสองฝั่งแม่น้ำโขงต่างยอมรับว่าการทำการประมงในแม่น้ำโขงเป็นไปได้ยากขึ้นเนื่องจาก เกิดจากการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงสภาพนิเวศและความยั่งยืนมากมาย เช่น การระเบิดแก่ง ทำทางเดินเรือ การสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง ทำให้ระดับน้ำขึ้นลงผิดปกติ คือ เมื่อคนต้นเขื่อนต้องการเดินเรือ แต่ไม่มีน้ำ เขื่อนจะปล่อยน้ำมา กระแสน้ำโขงจะไหลมาแรง จนทำให้พัดพาพันธุ์ปลาออกไปจนเหลือน้อย ทำให้พันธุ์ปลาลดน้อยลง ปลาจึงจับได้ยากขึ้น ชาวบ้านจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการหาปลาตลอดเวลาเพื่อที่จะจับปลาได้ ปลาที่มีจำนวนน้อยอยู่แล้ว ยังจับได้ยากขึ้น ชาวบ้านจึงประสบกับปัญหาการขาดแคลนปลาสำหรับการขายและการบริโภค

ผลกระทบดังกล่าว สอดคล้องกับงานศึกษาของ พีระพจน์ รัตนมาลี (๒๕๔๙: ๗-๘) ที่ระบุว่าผลกระทบจากการสร้างเขื่อนของจีนสามารถแยกออกได้ ๒ ประการใหญ่ดังนี้^๗

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงวงจรน้ำขึ้น-น้ำลงของแม่น้ำโขงและตะกอนในลุ่มแม่น้ำโขงส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและการขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำ เนื่องจากวงจรอาหารตามธรรมชาติถูกตัดขาด ซึ่งแม่น้ำโขงในจีนที่ให้อาหารแก่แม่น้ำโขงกว่าครึ่งถูกกักไว้ในเขื่อน เหตุการณ์นี้นอกจากจะส่งผลกระทบต่อประมงโดยตรงแล้วยังส่งผลกระทบต่อเกษตรกรรมริมฝั่งโขงด้วย

ประการที่สอง การพังทลายของตลิ่งแม่น้ำโขง การกัดเซาะพังทลายของชายฝั่งแม่น้ำโขงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นทุกปี แต่ในปัจจุบันตลิ่งแม่น้ำโขงมีการพังทลายอย่างรุนแรง ซึ่งมาจากเหตุผลหลายประการ เช่น การสร้างท่าเทียบเรือทำให้กระแสน้ำเปลี่ยนทิศ การเปิดให้มีการเดินเรือขนาดใหญ่ การระเบิดเกาะแก่งหินและสันดอนทราย เป็นต้น

ผลกระทบดังกล่าวเป็นการที่ชาวบ้าน ชุมชน คนหาปลาต้องสูญเสียทรัพยากรที่เคยพึ่งพิงทั้งในมิติทางความมั่นคงทางอาหาร สุขภาวะและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะกับ “คนหาปลาในแม่น้ำโขง”

^๗ อังโน ธีรภัท ชัยพิพัฒน์ “ไม่ลง-ล้ง-ลวง: อัตลักษณ์คนหาปลาในแม่น้ำโขงและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายหลังการสร้างเขื่อนของจีน ศึกษาบริเวณพรมแดนไทยลาวตอนบน” (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาเขตลำปาง, ๒๕๕๑: ๘-๙) อ้างอิงจากเว็บไซต์ CISLAMPANG.COM เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๕

นอกจากนี้ ชาวประมงในหมู่บ้านยังระบุว่า มีชาวบ้านจากต่างถิ่นที่เห็นแก่ตัว มาทำการจับปลาโดยใช้วิธีการอันตรายเช่น ใช้ไฟฟ้าช็อตปลาให้ตาย การใช้วิธีการนี้นอกจากจะเป็นการทำลายระบบนิเวศแล้ว ยังทำให้ปลาใหญ่ ปลาน้อย ปลาวางไข่ และไข่ปลา ตายลงไป เป็นการทำลายพันธุ์ปลา อีกทั้งยังมีการใช้วิธีวางยาเบื่อปลา ที่จะแผ่แมงมากับเรือ โดยอยู่ใต้ท้องเรือ ปล่อยาสารเคมีทำให้ปลาตายแล้วใช้ตาข่ายซ้อนขึ้น จนได้ปลาจำนวนมาก แต่ก็ทำลายพันธุ์ปลาจำนวนมากเช่นกัน แม้ว่าการกระทำดังที่กล่าวไว้ จะเป็นการทำผิดกฎหมายในการหาปลา เพราะมีทั้งโทษจำคุกและปรับไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท แต่พวกคนกลุ่มนั้นก็ไม่ได้สนใจ เพราะส่วนใหญ่กระทำการเป็นขบวนการโดยผู้ที่มีอิทธิพล

ความเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศดังกล่าว ย่อมมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อการสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับลวงปลา เพราะชาวบ้านค้นท่าเกวียน มีวิธีการสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับลวงปลา โดยการให้ลูกหลานออกเรือ ตามไปหาปลาด้วยกัน ให้ไปดูวิธีการใช้เครื่องมือ พันธุ์ปลาแม่น้ำโขง ลูกหลานจะถามด้วยความอยากรู้ เมื่อลูกหลานเติบโตพอที่จะหาปลาได้ ก็จะนำความรู้มาปฏิบัติเอง เป็นระบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ลูกหลานจะได้รับความรู้จากสิ่งที่ผ่านเข้ามา เช่น จับปลาสะแกงได้ ก็จะมีรูปร่างปลาสะแกงเป็นอย่างไร ใช้ลวงนามจับปลา ก็จะมีรูปร่างลวงนามทำจากอะไร ใช้อย่างไร ชาวประมงจะมีความจำดี สามารถจำได้ว่า ปลาชนิดไหน จับอย่างไร ทำให้พวกเขาจำใช้สมองจดจำเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี เป็นกุศโลบาย ที่ทำให้ชาวประมงมีความจำดี

แต่เมื่อระบบนิเวศมีการเปลี่ยนแปลง การใช้ชีวิตกับแม่น้ำโขงจะเปลี่ยนไป และถ้าชาวบ้านไม่หาปลา หรือหาปลาไม่ได้อีก จะมีการถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลานน้อยลง อาจถึงขั้น สูญเสียองค์ความรู้ไป เท่ากับสูญเสียวัฒนธรรม การสูญเสียวัฒนธรรมทั้งด้านวัตถุและจิตใจเท่ากับการสูญเสียภูมิปัญญาของท้องถิ่นหรือของบรรพบุรุษนั่นเอง

ในด้านผลกระทบต่อพรานปลานั้น พรานปลาคือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในการทำอาชีพประมง อาชีพพรานปลาเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ที่มีบทบาททั้งในด้านความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชน และความมั่นคงทางจิตใจของชุมชน พรานปลาในชุมชนค้นท่าเกวียน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย เนื่องจากว่าการหาปลาถือว่าเป็นอาชีพที่ต้องใช้กำลังร่างกายมาก มีความอันตรายสูง เพราะลำน้ำโขงจะเชี่ยวกรากยามหน้าน้ำ และลำน้ำโขงมีความกว้างใหญ่ อาจต้องเผชิญกับอุบัติเหตุ รวมทั้งพรานปลาจึงต้องอาศัยความสามารถในการสังเกต อดทน และการเอาตัวรอดในธรรมชาติในระดับสูง

ทักษะของพรานปลา ถือว่าเป็นทักษะที่มีอยู่ในสายเลือดของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการว่ายน้ำ พายเรือ เป็นกิจวัตรประจำวันของครอบครัวในฐานะที่เป็นผู้หาปลา การถ่ายทอดองค์ความรู้แบบหาอยู่หากินไปยังลูกหลานในวันที่ว่างเว้นจากการเรียน ก็จะลงเรือไปกับพ่อ ลุง ปู่ ตา หรือญาติที่เป็นพรานปลา ลงไปเห็น ไปสังเกต ลงมือทำจริง ให้เห็นถึงวิถีชีวิตของการหาปลา ได้รู้จักพันธุ์ปลา เห็นวิธีการใช้เครื่องมือในการจับปลา การใส่เหยื่อที่สามารถหาได้จากธรรมชาติ ทำให้เกิดการซึมซับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น เป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดกันเป็นเวลายาวนาน โดยการฝึกเด็กอาจเป็นลูกมือช่วยในช่วงแรก เมื่อโตก็จะทำได้เอง

ภาพที่ ๔.๔๐ การล่องเรือไปกู้เครื่องมือหาปลาของพรานปลา

ตารางที่ ๔.๔ พรานปลาบ้านคันทาเกวียน

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	บ้านเลขที่
๑	นายดวง สุนนท์	๗๕	๒๕
๒	นายเลิศ นาน่ง	๕๗	๑๕/๒
๓	นายสังข์ รักเนตร	๕๖	๓๐
๔	นายเกษียณ บุคดา	๗๙	-
๕	นายคำบ่อ รักเนตร	๗๑	-
๖	นายแสน วงศ์บุญ	๖๙	๑๔
๗	นายพลอย จอมแสง	๖๖	๒๘
๘	นายสมบัติ คงทน	๓๖	๑๖
๙	นายอำพร นนทะเวช	๓๑	๔๘
๑๐	นายเพียร คงทน	๕๔	-
๑๑	นายเตรียม รักเนตร	๖๖	-
๑๒	นายเด่น หัสโก	๖๐	-
๑๓	นายนิคม สุนนท์	๕๖	-
๑๔	นาย สมาน นาน่ง	๕๔	-
๑๕	นายสายัณต์ รักเนตร	๕๕	๗๙
๑๖	นายขุนแผน จอมแสง	๓๙	-
๑๗	นายดี คงทน	๗๑	๑๖
๑๘	นายประมวล สุนนท์	๖๘	-

จากความเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศดังกล่าว ชาวบ้านริมโขงจึงต้องหาวิธีในการปรับตัว บางคนต้องใช้วิธีการเลี้ยงปลาในกระชังแทน และบางคนก็ต้องเปลี่ยนอาชีพไปทำงานอื่นนอกชุมชน โดยเฉพาะการรับจ้าง ทำให้ชุมชนเกิดปัญหาตั้งแต่เด็กและผู้สูงอายุ ซึ่งจะลำบากในการใช้ชีวิต นำมาซึ่งปัญหาอื่นอีกมากมาย

นอกจากนี้ ยังกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมฝั่งโขงอีกด้วย เพราะ “วัฒนธรรมลงปลา” ได้ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติระหว่างชุมชนบ้านคันท่าเกวียนกับชุมชนฝั่งลาว ทั้งในรูปแบบของ “เสี้ยว” และความสัมพันธ์กันในเชิงเศรษฐกิจ ที่มีการค้าขายปลากันระหว่างฝั่งไทยและฝั่งลาว ที่พัฒนาไปสู่ความสัมพันธ์ที่สนิทสนมแนบแน่นในระบบเครือญาติ เป็นทุนทางวัฒนธรรมในการร่วมมือและแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างสันติวิธี

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” ในพื้นที่ระหว่างกลางแม่น้ำโขงระหว่างไทย-ลาว กรณีศึกษาหมู่บ้านริมฝั่งโขง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษารูปแบบและกลไกในการจัดการลวงปลากลางแม่น้ำโขงของชาวประมงพื้นบ้านไทยและลาวในบริเวณพื้นที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี และเพื่อศึกษาเงื่อนไข และปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการลวงปลากลางแม่น้ำโขงของชาวประมงพื้นบ้านไทยและลาวในบริเวณพื้นที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากผลการศึกษามีข้อค้นพบที่สำคัญ และข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑. ข้อค้นพบที่สำคัญ

๕.๑.๑. รูปแบบและกลไกในการจัดการลวงปลากลางแม่น้ำโขงของชาวประมงพื้นบ้านไทยและลาว

จากการวิจัยพบว่า “ลวงปลา” คือผืนน้ำที่มีการจับจองไว้ตั้งแต่บรรพบุรุษ ขอบเขตพื้นที่มีลักษณะคล้ายกับการจับจองที่ดิน เป็นที่รับรู้กันในหมู่ชาวบ้านว่าของบริเวณเว้งน้ำนี้ใครเป็นเจ้าของ ลวงปลาจึงอาจเปรียบได้กับผืนนาในแม่น้ำโขงที่ชาวบ้านใช้ในการทำกิน มุมมองของชาวบ้านค้นท่าเกวียน “ลวงปลา” คือ การแบ่งพื้นที่บนผืนน้ำหรือเอนดที่ดินบนผืนน้ำที่มีการสืบทอดเป็นมรดกมาจากรุ่นสู่รุ่น

สำหรับ “ลวงปลา” ในความหมายของชาวบ้านนั้น มีความหมายทั้งในแง่ที่เป็น “สถานที่” หรือ “แหล่งจับปลา” หรือ “แหล่งที่มีปลาอาศัยอยู่อย่างชุกชุม” และยังแฝงไปด้วยนัยของเครื่องมือและภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ดังกล่าวด้วย ดังนั้น “ลวงปลา” จึงมีหลากหลายประเภทตามระบบนิเวศของแม่น้ำโขงรวมทั้งฤดูกาล

ในมุมมองของชาวบ้านค้นท่าเกวียน “ลวงปลา” คือ การแบ่งพื้นที่บนผืนน้ำหรือเอนดที่ดินบนผืนน้ำสืบทอดได้ หากินได้ พื้นที่ลวงปลา จะเป็นลักษณะระบบนิเวศแบบเวิน เป็นระบบนิเวศที่มีกระแสน้ำตื้น ทำให้มีกระแสน้ำวนเวียนอยู่บริเวณนั้น ทำให้ปลาแต่ละชนิดไปอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

การครอบครองลวงปลาในแม่น้ำโขงนั้น เป็นระบบกรรมสิทธิ์ (rights) ซึ่งมีทั้งกรรมสิทธิ์ส่วนตัว – ลวงส่วนตัว (private rights) และกรรมสิทธิ์ร่วม – ลวงสาธารณะ (common rights) กล่าวคือ กรณีที่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว – ลวงส่วนตัว ผู้ที่ครอบครองหรือเป็นเจ้าของลวงปลาจะได้รับการตกทอดมาจากบรรพบุรุษหรือที่เรียกในภาษาชาวบ้านว่า “มุนมั่ง” (มรดก) ทำให้ระบบการจัดการลวงปลาเป็นที่รับรู้กันในชุมชนว่าลวงต่างๆ เหล่านั้นเจ้าของเป็นใครและอยู่ที่ใดบ้าง ขณะที่กรรมสิทธิ์ร่วม – ลวงสาธารณะ จะเป็น “พื้นที่เปิด” หรือ “ลวงเปิด” ที่ชาวประมงทุกคนสามารถเข้าไปจับปลาในบริเวณนั้นได้ แต่ทั้งนี้ “ลวงเปิด” นี้ก็มีลักษณะของกรรมสิทธิ์ “เชิงซ้อน” (complexity rights) อยู่ด้วย กล่าวคือ ถ้าหากมีพรานปลารายใดได้เข้าไปใช้ประโยชน์จาก “ลวงเปิด” ก่อนแล้ว พรานปลาคนอื่นๆ ก็ต้องเคารพสิทธิ์การใช้ของพรานปลาที่กำลังหาปลาอยู่ก่อน เพราะถือว่า “ลวงปิด” นั้น ได้เปลี่ยนกรรมสิทธิ์ชั่วคราวเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว – ลวงส่วนตัว ของพรานปลาที่กำลังหาปลาอยู่ โดยถ้าพรานปลาคนอื่นๆ ต้องการจะหาปลาบริเวณดังกล่าว ก็จะต้องรอจนกว่าพรานปลาที่หาปลาอยู่บริเวณดังกล่าวยุติการหาปลา หรืออนุญาตให้เข้าร่วมหาปลาบริเวณดังกล่าวด้วยกัน

ดังนั้น การถือครองในการใช้ประโยชน์จาก “ลวงปลา” จะไม่มีเอกสารในการอ้างสิทธิ์ใดๆ แต่ชาวบ้านจะรู้กันเอง ทั้งนี้สิทธิในการใช้ลวงปลาของชาวบ้านจะมีการสืบทอดกันตามสายตระกูลของชุมชนคนในตระกูลเดียวกันสามารถใช้ลวงปลาร่วมกันได้ หรือถ้าเป็นคนอื่นหรือชาวบ้านต้องการใช้ประโยชน์จากบริเวณลวงปลานั้นจะต้องซื้อกรรมสิทธิ์ในการใช้พื้นที่ลวงปลาจากเจ้าของลวงเดิม ราคาจะขึ้นอยู่กับจำนวนปลาและชนิดที่จับได้ประจำลวงปลานั้น ๆ ในขณะที่ลวงปลาสาธารณะชาวบ้านทั้งในชุมชนฝั่งไทยและฝั่งลาว สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในการจับปลาได้เช่นกัน

ลวงปลา จึงเปรียบเหมือนที่ดิน หรือผืนนา ไร่ สวน บนผืนน้ำก็ว่าได้ แต่ที่แตกต่างกันก็คือ ลวงปลาอยู่ในน้ำ ส่วนผืนนา ผืนไร่ สวนอยู่บนพื้นดิน และสามารถครอบครองเป็นเจ้าของได้ตามกฎหมายถ้าหากไม่ใช่พื้นที่ที่เป็นเขตสงวนหรือเขตหวงห้าม ส่วนการถือกรรมสิทธิ์ตามความหมายของ “ลวงปลา” จะแตกต่างออกไป เพราะในผืนน้ำที่เรียกว่า “ลวงปลา” นั้นไม่สามารถถือสิทธิ์ครอบครองได้ตามกฎหมาย แต่เป็นที่รับรู้กันในหมู่ของพรานบ้านและชาวบ้านในพื้นที่บริเวณนั้นว่า ผืนน้ำบริเวณใดเป็นลวงปลาสาธารณะใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ ผืนน้ำตรงไหนเป็นลวงปลาที่มีเจ้าของใช้ประโยชน์ไม่ได้

พื้นที่ “ลวง” สำหรับการจับปลาในลุ่มน้ำโขง ในบางครั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะภูมิฐานหรือ “พื้นที่ทางกายภาพ” (Physical Space) ไปตามแต่ละฤดูกาลในลุ่มน้ำโขงทำให้ในช่วงฤดูแล้งพื้นที่ลวงหลายแห่งอาจเลื่อนไหลไปตามระดับปริมาณน้ำที่ลดลงไม่เท่ากันในแต่ละปี หรือบางปีอาจมีดินตะกอนน้ำพัดพามาทับถมในพื้นที่ลวงจนกลายเป็น “หาด” “สันดอน” หรือ “เกาะ” กลางลำน้ำโขงจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เหมาะสมในการหาปลามาเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกแทน (ทำสวนริมโขง) ดินบริเวณนี้มีคุณภาพดี จึงทำให้เป็นแหล่งเพาะปลูกพืชผัก

พื้นที่ “ลวง” ลุ่มน้ำโขงมีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีระบบความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับธรรมชาติ” จนทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ เกิดเป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง “คนกับคน” ในระบบครอบครัวและเครือญาติของชุมชนในสองฝั่งลุ่มน้ำโขง ที่มีความต่อเนื่องและยาวนานมาแต่ในอดีต บริเวณนี้จึงเป็น “พื้นที่ทางสังคม” (Social Space) ที่ถูกสร้างขึ้น เห็นได้จากการมีปฏิสัมพันธ์อื่นๆ ระหว่าง “คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ” ที่ชุมชนร่วมกันสร้างกันขึ้นมาจากจารีตประเพณีและระบบความเชื่อดั้งเดิม เช่น การนับถือพญานาค การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในน้ำ การไหลเรือไฟลอยกระทง เป็นต้น

การหาปลาของชาวบ้านจะได้ตลอดทั้งปี บริเวณที่จับปลาส่วนใหญ่พรานปลาจะนิยมหาปลาตามลวงปลาของตน หรือตามแหล่งหาปลาของชาวบ้านที่ใช้หากันเป็นประจำ เนื่องจากมีปลาอาศัยอยู่มากนั้น แต่ละหมู่บ้านก็จะมีลวงปลาในเขตหมู่บ้านของตนแต่ในบางครั้งก็จะมีการออกไปหาปลาในเขตของหมู่บ้านอื่น เช่น บริเวณลวงปลาของบ้านทุ่งนาเมือง เนื่องจากอยู่ใกล้กับบ้านคันท่าเกวียน

ลำน้ำโขงในเขตบ้านคันท่าเกวียน เป็นทั้งพรมแดนทางธรรมชาติและพรมแดนทางรัฐชาติ โดยอีกฝากฝั่งจะเป็นที่ตั้งของบ้านคำต้อ และบ้านคันทุ่งไชย เมืองคงเซโดน แขวงสาละวัน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ฉะนั้น ลวงปลาจำนวนไม่น้อยที่เป็นแหล่งหาปลาทั้งชาวประมงไทยและชาวประมงลาว

กล่าวโดยสรุป “ลวงปลา” จัดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรผ่านระบบกรรมสิทธิ์นั่นเอง

๕.๑.๒. เจือนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการลวงปลากลางแม่น้ำโขง

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรลวงปลาในลำน้ำโขงนับแต่อดีตจวบจนปัจจุบันนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของเศรษฐกิจการเมืองของภูมิภาค และการเปลี่ยนแปลงทางด้าน

ระบบนิเวศของแม่น้ำโขง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรลงปลาแตกต่างกันไปดังนี้

ปฏิบัติการของรัฐชาติกับผลกระทบต่องบแบบการจัดการทรัพยากรลงปลา

รูปแบบการจัดการทรัพยากรลงปลาในลำน้ำโขงในยุคก่อนรัฐชาติ (pre-nation state) นั้น มีความแตกต่างไปจากยุครัฐชาติมากทีเดียว นับแต่การปรากฏตัวของลัทธิอาณานิคมในภูมิภาคนี้ ดังที่ สฟสันต์ (๒๕๔๐) ได้นำเสนอไว้ว่า การรุกคืบเข้ามาของฝรั่งเศสทางดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงสร้างความขัดแย้งกับราชอาณาจักรสยามเป็นอย่างมาก กำลังทหารทั้งสองฝ่ายเกิดปะทะกันนานกว่า ๖ เดือน แต่ไม่สามารถขับไล่ทหารสยามออกจากฝั่งซ้ายได้ทั้งหมด ฝรั่งเศสจึงหันมาใช้นโยบายเรือปืน (Gun boat) ปิดปากอ่าวสยาม แล้วบังคับให้รัฐบาลสยามลงนามในสนธิสัญญาและอนุสัญญากับประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นผลให้แม่น้ำโขงกลายเป็น “เส้นแบ่งพรมแดน” (Borderline) โดยเฉพาะพื้นที่ลวงถูกกำหนดเส้นแบ่งพรมแดนของ “รัฐชาติสมัยใหม่” ชิดพาดทับซ้อนลงไป และแบ่งแยกออกเป็น “พวกเขา” กับ “พวกเรา” พื้นที่ “ลวง” ที่เคยเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนสองฝั่งกลายเป็น “พื้นที่พรมแดน” (Boundary Space) ใน “แผนที่” (Map) ของประเทศลาวที่ปรากฏตัวขึ้นมาครั้งแรกในยุคอาณานิคมฝรั่งเศส

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากโครงสร้างของรัฐชาติ และสถาบันองค์กรเครือข่ายต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ส่งผลทำให้เกิด “อำนาจรัฐ” ทับซ้อนกับ “อำนาจชุมชน” ในพื้นที่ “ลวง” ด้วยเหตุนี้ พื้นที่ลวงลุ่มน้ำโขงบริเวณ พรมแดนไทย-ลาวไม่ได้มีสถานะเป็น “พื้นที่ทางกายภาพ” (Physical Space) สำหรับหาปลาในบริเวณแม่น้ำโขง แต่เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ในสถานะ “พื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคม” (Socio-Economic Space) ที่ถูกสร้างขึ้น เป็นพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นและลื่นไหลบนพรมแดน (Boundary) ระหว่างรัฐชาติไทยกับลาว รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ถูกช่วงชิง (Contested Space) จากอำนาจรัฐ นายทุนและชุมชนในท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการกำหนดเส้นแบ่ง พรมแดนที่เกิดขึ้นพร้อมกับ “แผนที่” จากความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ในช่วงอาณานิคมฝรั่งเศสเข้าปกครองลาว อย่างไรก็ตามชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงก็มิได้ยอมจำนนต่ออำนาจรัฐที่ทับซ้อนลงบนพื้นที่ของชุมชนเสมอไป แต่มี “ปฏิบัติการ” เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ให้ “อำนาจของชุมชน” กลับมาทับซ้อนกับพื้นที่ของอำนาจรัฐได้อีกเช่นกันพื้นที่ลวงลุ่มน้ำโขงบริเวณ พรมแดนไทย-ลาวไม่ได้มีสถานะเป็น “พื้นที่ทางกายภาพ” (Physical Space) สำหรับหาปลาในบริเวณแม่น้ำโขง แต่เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ในสถานะ “พื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคม” (Socio-Economic Space) ที่ถูกสร้างขึ้น เป็นพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นและลื่นไหลบนพรมแดน (Boundary) ระหว่างรัฐชาติไทยกับลาว รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ถูกช่วงชิง (Contested Space) จากอำนาจรัฐ นายทุนและชุมชนในท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการกำหนดเส้นแบ่ง พรมแดนที่เกิดขึ้นพร้อมกับ “แผนที่” จากความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ในช่วงอาณานิคมฝรั่งเศสเข้าปกครองลาว อย่างไรก็ตามชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงก็มิได้ยอมจำนนต่ออำนาจรัฐที่ทับซ้อนลงบนพื้นที่ของชุมชนเสมอไป แต่มี “ปฏิบัติการ” เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ให้ “อำนาจของชุมชน” กลับมาทับซ้อนกับพื้นที่ของอำนาจรัฐได้อีกเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่กระทบต่อ “วัฒนธรรมลงปลา”

ปัจจุบันนี้ พรานปลาสองฝั่งแม่น้ำโขงต่างยอมรับว่าการทำการประมงในแม่น้ำโขงเป็นไปได้ยากขึ้นเนื่องจาก เกิดจากการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงสภาพนิเวศและความยั่งยืนมากมาย เช่น การระเบิดแก่ง ทำทางเดินเรือ การสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง ทำให้ระดับน้ำขึ้นลงผิดปกติ คือ เมื่อคนต้นเขื่อนต้องการเดินเรือ แต่ไม่มีน้ำ เขื่อนจะปล่อยน้ำมา กระแสน้ำโขงจะไหลมาแรง จนทำให้พัดพาพันธุ์ปลาลงไปจน

เหลือน้อย ทำให้พันธุ์ปลาลดน้อยลง ปลาจึงจับได้ยากขึ้น ชาวบ้านจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการหาปลา ตลอดเวลาเพื่อที่จะจับปลาได้ ปลาที่มีจำนวนน้อยอยู่แล้ว ยังจับได้ยากขึ้น ชาวบ้านจึงประสบกับปัญหาการขาดแคลนปลาสำหรับการขายและการบริโภค

นอกจากนี้ ชาวประมงในหมู่บ้านยังระบุว่า มีชาวบ้านจากต่างถิ่นที่เห็นแก่ตัว มาทำการจับปลา โดยใช้วิธีการอันตรายเช่น ใช้ไฟฟ้าช็อตปลาให้ตาย การใช้วิธีการนี้นอกจากจะเป็นการทำลายระบบนิเวศแล้ว ยังทำให้ปลาใหญ่ ปลาน้อย ปลาวางไข่ และไข่ปลา ตายลงไป เป็นการทำลายพันธุ์ปลา อีกทั้งยังมีการใช้วิธีวางยาเบื่อปลา ที่จะแผ่มากับเรือ โดยอยู่ใต้ท้องเรือ ปล่อยาสารเคมีทำให้ปลาตายแล้วใช้ตาข่ายช้อนขึ้น จนได้ปลาจำนวนมาก แต่ก็ทำลายพันธุ์ปลามากเช่นกัน แม้ว่าการกระทำดังที่กล่าวไว้ จะเป็นการทำผิดกฎหมายในการหาปลา เพราะมีทั้งโทษจำคุกและปรับไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท แต่พวกคนกลุ่มนั้นก็ไม่ได้นึกใจ เพราะส่วนใหญ่กระทำการเป็นขบวนการโดยผู้ที่มีอิทธิพล

ความเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศที่ส่งผลต่อปริมาณปลาดังกล่าว ย่อมมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อการสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับลวงปลา เพราะชาวบ้านค้นคว้าเกวียน มีวิธีการสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับลวงปลา โดยการให้ลูกหลานออกเรือ ตามไปหาปลาด้วยกัน ให้ไปดูวิธีการใช้เครื่องมือ พันธุ์ปลา แม่น้ำโขง ลูกหลานจะถามด้วยความอยากรู้ เมื่อลูกหลานเติบโตพอที่จะหาปลาได้ ก็จะนำความรู้มาปฏิบัติเอง เป็นระบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ลูกหลานจะได้รับความรู้จากสิ่งที่ผ่านเข้ามา เช่น จับปลาสะแกงได้ ก็จรรู้ว่าปลาสะแกงเป็นอย่างไร ใช้ลวงนามจับปลา ก็จรรู้ว่าลวงนามทำจากอะไร ใช้อย่างไร ชาวประมงจะมีความจำดี สามารถจำได้ว่า ปลาชนิดไหน จับอย่างไร ทำให้พวกเขารู้จักใช้สมองจดจำเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี เป็นกุศโลบาย ที่ทำให้ชาวประมงมีความจำดี แต่เมื่อระบบนิเวศมีการเปลี่ยนแปลง การใช้ชีวิตกับแม่น้ำโขงจะเปลี่ยนไป และถ้าชาวบ้านไม่หาปลา หรือหาปลาไม่ได้อีก จะมีการถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลานน้อยลง อาจถึงขั้น สูญเสียองค์ความรู้ไป เท่ากับสูญเสียวัฒนธรรม การสูญเสียวัฒนธรรมทั้งด้านวัตถุและจิตใจเท่ากับการสูญเสียภูมิปัญญาของท้องถิ่นหรือของบรรพบุรุษนั่นเอง

ในด้านผลกระทบต่อพรานปลานั้น พรานปลาคือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในการทำอาชีพประมง อาชีพพรานปลาเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ที่มีบทบาททั้งในด้านความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชน และความมั่นคงทางจิตใจของชุมชน พรานปลาในชุมชนค้นคว้าเกวียน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย เนื่องจากว่าการหาปลาถือว่าเป็นอาชีพที่ต้องใช้กำลังร่างกายมาก มีความอันตรายสูง เพราะลำน้ำโขงจะเชี่ยวกรากยามหน้าน้ำ และลำน้ำโขงมีความกว้างใหญ่ อาจต้องเผชิญกับอุบัติเหตุ รวมทั้งพรานปลาจึงต้องอาศัยความสามารถในการสังเกต อดทน และการเอาตัวรอดในธรรมชาติในระดับสูง

ดังนั้น ทักษะของพรานปลา ถือว่าเป็นทักษะที่มีอยู่ในสายเลือดของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการว่ายน้ำ พายเรือ เป็นกิจวัตรประจำวันของครอบครัวในฐานะที่เป็นผู้หาปลา การถ่ายทอดองค์ความรู้แบบหาอยู่หากินไปยังลูกหลานในวันที่ว่างเว้นจากการเรียน ก็จะลงเรือไปกับพ่อ ลุง ปู่ ตา หรือญาติที่เป็นพรานปลา ลงไปเห็น ไปสังเกต ลงมือทำจริง ให้เห็นถึงวิถีชีวิตของการหาปลา ได้รู้จักพันธุ์ปลา เห็นวิธีการใช้เครื่องมือในการจับปลา การใส่เหยื่อที่สามารถหาได้จากธรรมชาติ ทำให้เกิดการซึมซับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น เป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดกันเป็นเวลายาวนาน โดยการฝึกเด็กอาจเป็นลูกมือช่วยในช่วงแรก เมื่อโตก็จะทำได้เอง

๕.๒. ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบของงานวิจัย สะท้อนอย่างชัดเจนว่า “วัฒนธรรมลวงปลา” ได้นำมาซึ่งเครือข่ายความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของผู้คนสองฝั่งโขงนับแต่ยุคก่อนรัฐชาติจวบจนปัจจุบัน

ดังนั้น ท่ามความสลับซับซ้อนของรัฐบาลในปัจจุบัน ดูจะเป็นอุปสรรคมากกว่าหากว่ารัฐยังคงอาศัยมุมมองเชิงความมั่นคงมาใช้ในการจัดการพื้นที่ชายแดน ฉะนั้น การยอมรับและการนำเอารูปแบบการจัดการทรัพยากร “ลวงปลา” กลางลำน้ำโขง มาปรับใช้กับการจัดการพื้นที่ชายแดน น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ไม่เพียงจะลดความขัดแย้งระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน หากแต่ยังช่วยกระชับความสัมพันธ์กันระหว่างประชาชนในพื้นที่ชายแดนของรัฐบาลทั้งสองฝั่งอีกด้วย

ขณะเดียวกัน รัฐควรยอมรับความหลากหลายของรูปแบบการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น รวมทั้งเปิดโอกาสหรือให้ความสำคัญกับลักษณะของการจัดการทรัพยากรเชิงซ้อน ด้วยการเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ที่ชุมชนดำเนินมา อันจะเป็นการเปิดพื้นที่ให้กลุ่มชนต่างๆ ในสังคมมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน

๕.๒.๒. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ควรมีการศึกษาถึงแนวทางการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของพรานปลาในลุ่มน้ำโขง เพื่อที่จะเป็นพลังในพื้นที่ฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรประมงในลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน

(๒) ควรมีการศึกษาและจัดทำแนวทาง การจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโขงโดยการประยุกต์ใช้แนวคิดเกี่ยวกับ “วัฒนธรรมลวงปลา” ที่ผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ ในการสร้างแนวคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรร่วม (co-management) ของผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่สองฝั่งโขง

(๓) ควรมีการจัดทำชุดความรู้เกี่ยวกับ “ลวงปลา” สำหรับเผยแพร่แก่เครือข่าย นักเรียน นักศึกษา และสาธารณชน เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำโขง

ภาษาไทย

<http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=19&chap=8&page=t19-8-infodetail01.html> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๕ เมษายน ๒๕๕๕

IUCN ประเทศไทย และองค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต (๒๕๕๕), บัณฑิต ๖ ชั้น การทำวิจัยไต้หวัน. โครงการสานเสวนาเรื่องการจัดการน้ำของประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง สิ่งพิมพ์หมายเลข ๔. กรุงเทพฯ, ประเทศไทย

กนกวรรณ มะโนรมย์. รายงานการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมเพื่อการและฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๕๗.

คณะนักวิจัยไต้หวันสัมภาษณ์คนจนกรณีปากมูล และเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, แม่ มุน การกลับมาของคนหาปลา. กรุงเทพฯ: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ๒๕๕๕.

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. แม่น้ำโขง: แม่น้ำแห่งชีวิตและวัฒนธรรม. เชียงใหม่: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ๒๕๕๗.

ทรงฤทธิ์ โพนเงิน. เชื้อกับความสัมพันธ์ของสายน้ำโขง, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๒

ธีรภัท ชัยพิพัฒน์ “มอง-สิ่ง-ลวง: อัตลักษณ์คนหาปลาในแม่น้ำโขงและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายหลังการสร้างเขื่อนของจีน ศึกษาบริเวณพรมแดนไทยลาวตอนบน” (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาเขตลำปาง, ๒๕๕๑) อ้างอิงจากเว็บไซต์ CISELAMPANG.COM เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๕

ยศ บริสุทธิ์ และ กัลยา มิขมา “ระบบการจัดการลุ่มน้ำประมงพื้นบ้านแม่น้ำโขงจังหวัด นครพนม ประเทศไทย และแขวงคำม่วน สปป. ลาว” ใน บทความประกอบการประชุมวิชาการระบบ เกษตรแห่งชาติครั้งที่ ๕ จัดโดย กรมวิชาการเกษตรและมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี วันที่ ๒ – ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๒

รวงทอง จันดา, เลียเคราะห์ต่อชะตาแม่น้ำโขงและชีวิตชุมชนสองฝั่งไทย-ลาว อ้างอิงจาก <http://www.esanclick.com> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๔

รู้จักแม่น้ำโขง, เสขิยธรรม ฉบับที่ ๖๐ เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๗

สพสันต์ เพชรคำ “ลุ่มน้ำโขง: การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน บริเวณพรมแดนไทย-ลาว” ใน วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร (ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔: กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๓) หน้า ๓๑-๔๒.

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์หลัก

นางบุญเลื่อม ไต้โพธิ์ อายุ ๕๓ ปี หมู่ที่ ๓ บ้านคันทาเกวียน

พ่อใหญ่พลอย จอมแสง อายุ ๖๖ ปี หมู่ที่ ๓ บ้านคันทาเกวียน

นางบุญเรือน ไต้โพธิ์ อายุ ๕๒ ปี หมู่ที่ ๓ บ้านคันทาเกวียน อาชีพแม่ค้าปลา

พ่อใหญ่ดวง สุนนท์ อายุ ๗๕ ปี บ้านเลขที่ ๒๕ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

นายเลิศ นาป่ง อายุ ๕๗ ปี บ้านเลขที่ ๑๕/๒ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายสมหมาย ชินนาค

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr.Sommai Chinnak

วุฒิการศึกษา: มานุษยวิทยามหาบัณฑิต (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

ตำแหน่งทางวิชาการ : รองศาสตราจารย์ ระดับ ๙

หน่วยงาน : สาขาวิชาสังคมศาสตร์

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๑๙๐

อีเมล: schinnakubon@gmail.com

ความสนใจพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)

การจัดการทรัพยากร อัตลักษณ์ นิเวศวัฒนธรรม

พื้นที่วิจัยหลัก

พื้นที่ชุ่มน้ำอำเภวารินชำราบ จ.อุบลราชธานี

กัมพูชา สปป.ลาว

ผลงานวิจัย : (บางส่วน)

-โครงการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ และรูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. ๒๕๕๒. (ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ (วช.)) สถานภาพ หัวหน้าโครงการ

-เสริมสมรรถนะสังคมไทยเพื่อการพัฒนาภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (กรณีศึกษาลุ่มแม่น้ำโขง): ศึกษากระบวนการทางนโยบายจากระดับชาติสู่ชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง. ๒๕๕๐. (ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ (วช.)) สถานภาพ นักวิจัย

-โครงการ“การศึกษาแหล่งท่องเที่ยวในเขตลาวใต้เพื่อการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ในเขตอีสานใต้. ๒๕๕๐. (ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนวิจัย (สกว.)) สถานภาพ หัวหน้าโครงการ

-การพัฒนากลไก และระบบบริหารจัดการพื้นที่เพื่อการแก้ปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการ: กรณีชุมชนในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำระหว่างเขตรอยต่อเทศบาลเมืองวารินชำราบกับเทศบาลนครอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๔๙. (ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนวิจัย (สกว.)) สถานภาพ หัวหน้าโครงการ

-การพัฒนาระบบประเมินผลโครงการวิจัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๙. (ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนวิจัย (สกว.)) สถานภาพ หัวหน้าโครงการ

-วิถีชีวิต ผู้คนและพื้นที่ชุ่มน้ำ พลวัตในการจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศแบบ “กุด” ของชุมชนเมืองในเขตรอยต่อระหว่างเทศบาลเมืองวารินชำราบ กับเทศบาลนครอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๔๘. (ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนวิจัย (สกว.)) สถานภาพ หัวหน้าโครงการ

-โครงการวิถีใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๘. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)) สถานภาพ ผู้ร่วมวิจัย

-โครงการศึกษาวิจัยแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศ วิถีชีวิต และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล, ๒๕๔๕. (ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักนายกรัฐมนตรี) สถานภาพ ผู้ร่วมวิจัย

-องค์กรและกิจกรรมด้านอินโดจีนศึกษาในประเทศไทย, ๒๕๔๕. (ได้รับทุนสนับสนุนและตีพิมพ์ โดย โครงการอาณานิคมศึกษา ๕ ภูมิภาค (อบศ ๕) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สถานภาพ หัวหน้าโครงการ

หนังสือ

๑. สมหมาย ชินนาค. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่าน พิธีกรรมความเชื่อ กรณีศึกษาพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีปะกาของชาวกวยเลียงช้าง จังหวัดสุรินทร์. ๒๕๔๐ เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

๒. สมหมาย ชินนาค. องค์กรและกิจกรรมด้านอินโดจีนศึกษาในประเทศไทย, ๒๕๔๕. กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา ๕ ภูมิภาค (อบศ ๕) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

๓. สมหมาย ชินนาค. สังคมและวัฒนธรรมกลุ่มประเทศอินโดจีน. อุบลราชธานี: วิชาโทอินโดจีน ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ๒๕๔๘.

๔. สมหมาย ชินนาค (บก.). หนังสือรวมบทความนำเสนอในเวทีประชุมวิชาการ ด้านศิลปะและ วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง “เอกภาพและความหลากหลาย” ระหว่างวันที่ ๙-๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๐ ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๕๒.

๕. สมหมาย ชินนาค (บก.). หนังสือรวมบทความและบทความย่อประกอบการประชุมเครือข่าย และการนำเสนอผลงานทางวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาด้านลุ่มน้ำโขงศึกษาของประเทศไทย ครั้งที่ ๑. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๕๒.

๖. กาญจนา ชินนาค และ สมหมาย ชินนาค. พื้นที่ชุ่มน้ำ: จากมุมมองเชิงสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา, อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๕.

๗. สมหมาย ชินนาค (บก.). หนังสือรวมบทความและบทความย่อประกอบการประชุมวิชาการด้าน ลุ่มน้ำโขงศึกษาของประเทศไทย ครั้งที่ ๒. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๕.

๘. สมหมาย ชินนาค. พลวัตสังคมและวัฒนธรรมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มุมมองจากนัก มานุษยวิทยาชายขอบ. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๖.

บทความทางวิชาการ

ภาษาไทย

๑. สมหมาย ชินนาค. พิธีฝังศพของกลุ่มชาติพันธุ์กรังในจังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา : มุมมอง ทางมานุษยวิทยา. ใน วารสารภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑, ๒๕๔๐.

๒. สมหมาย ชินนาค. องค์ความรู้เกี่ยวกับชายแดนภาคตะวันตกศึกษา : ข้อเสนอเบื้องต้นและ ข้อเสนอบางประการ. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ชายแดนศึกษาภาคตะวันตก วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๔๕ ณ หอประชุมราชพฤกษ์ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง ราชบุรี

๓. สมหมาย ชินนาค. “มุน” ไม่ใช่ “มูล” วาทกรรมต่อต้านรัฐของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ที่ได้รับ ผลกระทบจากเขื่อนปากมูล (๒๕๔๗-ตีพิมพ์โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร)

๔. สมหมาย ชินนาค. แนวคิดการพัฒนาอีสานในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง. บทความประกอบการนำเสนอในเวทีการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “พลังชุมชนอีสานกับการพัฒนา : ทบทวนประสบการณ์ แนวคิด และวาทกรรม” เนื่องในวาระครบรอบ ๑๔ ปี ของการสถาปนา

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จัดโดยคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี วันที่ ๑๙-๒๑ กรกฎาคม ๒๕๔๗ ณ โรงแรมอุบลบุรีรีสอร์ท อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

๕. สมหมาย ชินนาค. “เชื่อกับความรุนแรง และขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมของชนพื้นเมืองในจังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา” ใน วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๔๙), หน้า ๙๕ – ๑๒๕.

๖. สมหมาย ชินนาค. ศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง: การผสมผสานทางชาติพันธุ์ และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การปรับตัว การต่อรองและการช่วงชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรม (บทบรรณาธิการ) ใน หนังสือรวมบทความนำเสนอในเวทีประชุมวิชาการ ด้านศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง “เอกภาพและความหลากหลาย” ระหว่างวันที่ ๙-๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๐ ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

๗. สมหมาย ชินนาค. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีกับราชอาณาจักรกัมพูชาและข้อเสนอแนะเพื่อจัดทำยุทธศาสตร์ความร่วมมือด้านอุดมศึกษากับราชอาณาจักรกัมพูชา. เอกสารประกอบการสัมมนา “ผู้เชี่ยวชาญเพื่อจัดทำยุทธศาสตร์ความร่วมมือด้านอุดมศึกษากับประเทศกัมพูชา” วันพุธที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ เวลา ๑๓.๐๐-๑๖.๓๐ น. ณ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กรุงเทพมหานคร

๘. มะนิวอน แพงโสม และ สมหมาย ชินนาค. “วาทกรรม “บ้านพัฒนา” กรณีศึกษาหมู่บ้านหนองบึง เมืองปะทุมพอน แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ใน หนังสือรวมบทความและบทความย่อยประกอบการประชุมเครือข่าย และการนำเสนอผลงานทางวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาด้านลุ่มน้ำโขงศึกษาของประเทศไทย ครั้งที่ ๑. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๕๒. หน้า ๑๖๔-๑๘๒.

๙. พัดสะณี พูวัน และ สมหมาย ชินนาค. “การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของผู้อพยพมาอยู่ในพื้นที่จัดสรร เนื่องจากการพัฒนาเมืองปากเซ: กรณีศึกษา บ้านจัดสรร เมืองปากเซ แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ใน หนังสือรวมบทความและบทความย่อยประกอบการประชุมเครือข่าย และการนำเสนอผลงานทางวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาด้านลุ่มน้ำโขงศึกษาของประเทศไทย ครั้งที่ ๑. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๕๒. หน้า ๒๕๐-๒๖๗.

๑๐. พระสุเทีย ยนต์ และ สมหมาย ชินนาค. “การศึกษาของคณะสงฆ์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา กรณีศึกษาสมัยอาณาจักรมอญจนถึงปัจจุบัน (ค.ศ.๑๘๖๓ – ๒๐๐๘)” ใน หนังสือรวมบทความและบทความย่อยประกอบการประชุมเครือข่าย และการนำเสนอผลงานทางวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาด้านลุ่มน้ำโขงศึกษาของประเทศไทย ครั้งที่ ๑. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๕๒. หน้า ๒๐๖-๒๒๒.

๑๑. ทวีคุณ สวรรค์ตรานนท์, สมหมาย ชินนาค และ สิริพัฒน์ ลาภจิตร. การสร้างเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อสนับสนุนการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม ในเขตพื้นที่ ๑๐. ใน Veridian E – Journal , Silpakorn University ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (สิงหาคม ๒๕๕๒) หน้า ๔๙-๖๑.

๑๒. สมหมาย ชินนาค. การลงทุนของจีนใน GMS ในเชิงเศรษฐกิจและวัฒนธรรม กรณีศึกษา ยางพารา. เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษแก่นักศึกษาปริญญาโทสาขาวิชาจีนในระบบเศรษฐกิจโลก มหาวิทยาลัยรังสิต ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓ ณ ห้อง ๘๐๒ ชั้น ๘ อาคารสาธิตานี ๑ สาทรเหนือ กรุงเทพฯ

๑๓. สมหมาย ชินนาค. มองความสัมพันธ์ของผู้คนและวัฒนธรรมสองฝั่งโขงผ่านสายตานักมานุษยวิทยา (คนหนึ่ง). บทความประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “แม่น้ำโขง ณ นครพนม II” ณ โรงแรมนครพนม ริเวอร์วิว จังหวัดนครพนม วันที่ ๒๑-๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๓

๑๔. ใบคุณ สมบัติดวง และ สมหมาย ชินนาค. “นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่มีต่ออาเซียน ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๙๗ – ๒๐๐๗ (Lao PDR. 's Foreign

Policy towards the ASEAN During ๑๙๙๗-๒๐๐๗) ใน หนังสือรวมบทความการประชุมวิชาการ บัณฑิตศึกษาระดับชาติ “บูรณาการศาสตร์เพื่อการพัฒนาในยุคการเปลี่ยนแปลง” ๑๗ กันยายน ๒๕๕๓ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และ วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มร.อุบลราชธานี ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๔).

๑๕. สันติ โสภา และ สมหมาย ชินนาค. “ตำนานท้าวบาเจียง-นางมะโลง: ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างลาลุ่มกับลาวเทิงแขวงจำปาสัก ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)” ใน วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มร.อุบลราชธานี ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๔).

๑๖. สมหมาย ชินนาค. “บทความปริทัศน์หนังสือ เรื่องสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๕ หน้า ๑๖๓-๑๖๙.

๑๗. สมหมาย ชินนาค. “การสร้างวาทกรรมมายาคติพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตเมืองกับความเปราะบางของ และปฏิบัติการต่อรองของระบบความรู้พื้นบ้าน”. บทความประกอบเวทีการสัมมนาทางวิชาการ “ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอีสาน ครั้งที่ ๑” วันศุกร์ที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ ณ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

๑๘. สมหมาย ชินนาค “สวนยางพาราในกำพูชา กับปฏิบัติการยื้อแย่งที่ดินจากกลุ่มชนชายขอบ” ใน วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๗.

๑๙. สมหมาย ชินนาค “อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงภายใต้กระแสการเปลี่ยนผ่าน: จากผืนนา ป่าใช้สอย และไร่มุมนเวียนสู่สวนยาง กรณีศึกษาเขตปกครองตนเองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน” ตีพิมพ์โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ในเวทีประชุมวิชาการ ประจำปี ๒๕๕๖ เรื่อง อีสาน-ลาว ขแมร์ศึกษา ในกรอบประชาคมอาเซียน

ภาษาอังกฤษ

1. “*Natural resources for development and the destiny of marginal groups: a case study of indigenous people in Rattanakiri province, Cambodia*”. (UCAS Symposium Series No. 25, 2006, pp. 135-148.)

2. “*Local Community Network in Identity Construction and its Reproduction in Natural Resource Management: A Case Study from the Lower Mun River Basin, Northeast Thailand*”. (Paper presented at “The 9th International Conference on Thai Studies,” April 3-6, 2005, Northern Illinois, United States of America)

3. “*Local Knowledge of Management and Utilization of Wetland Area in Urban: A case study of Oxbow Lake of Urban Communities between Ubon Ratchathani and Warin Chamrap Municipality, Ubon Ratchathani Province, Northeast Thailand*”. Paper presented at “Water in Mainland Southeast Asia,” November 2 9 -2 December, 2 0 0 5 , Siem Reap, Cambodia. <http://www.khmerstudies.org/events/Water/chinnak%20Nov%202005.pdf>

4. Sommai Chinnak and Watcharee Srikham, “*Human Trafficking in Thailand*” In “The Trade in human beings for Sex: A general statement on prostitution and trafficked women and children within Continental Southeast Asia” by AFESIP International Research Unit & IRSEA (Institute for Research on Southeast Asia) CNRS

French National Centre for Scientific Research & University of Provence. Edited by Pierre Legros, Pierre Le Roux, Pierre Gazin, Emmanuel Dialma, Joseph Swingle, Didier Bertrand, Jean Baffie. To be published in Phnom Penh (Cambodia) by: UNICEF & UNODC (United Nations Office on Drugs and Crimes).

5. Sok Keodavine and Sommai Chinnak. *The effect of vocational training project run by Nyemo Non-Government Organization on women human resource management in Cambodia*. ใน *หนังสือรวมบทความการประชุมวิชาการบัณฑิตศึกษาระดับชาติ “บูรณาการศาสตร์เพื่อการพัฒนาในยุคการเปลี่ยนแปลง”* ๑๗ กันยายน ๒๕๕๓ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

6. Sommai Chinnak. *Northeast (Isan), Ubonratchathani and Mekong River: From Anthropological Perspective*. Paper prepared for present to the students from Northern Michigan University, May ๒๖, ๒๐๑๑ at Dok Chan ๓ room, aculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

การเป็นอาจารย์พิเศษ/บรรยายพิเศษในรายวิชาระดับบัณฑิตศึกษา

๑. บรรยายพิเศษเรื่อง “การลงทุนของจีนใน GMS ในเชิงเศรษฐกิจและวัฒนธรรม กรณีศึกษาการปลูกยางพารา” ให้กับนักศึกษารายวิชา ICS ๖๔๗ การศึกษาเฉพาะเรื่องด้านธุรกิจและการลงทุนไทย-จีน ของหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจีนในระบบเศรษฐกิจโลก วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต วันเสาร์ที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓ เวลา ๑๓.๐๐-๑๖.๐๐ น. ณ ห้อง ๘๐๒ ชั้น ๘ อาคารสารธานี ๑ ถนนสารเหนือ กรุงเทพฯ

๒. บรรยายพิเศษเรื่อง “บริบทและแนวโน้มการพัฒนาในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” แก่นักศึกษารายวิชา ๒๖๗๗๐๐๑ บริบทและแนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่น หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มภูมิภาค มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี วันที่ ๒๐ และ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๕ ณ ห้อง บ ๓๐ ชั้น ๓ อาคารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

๓. สอนรายวิชา วิชาการเปรียบเทียบวิทยาการวิจัยขั้นสูง สำหรับนักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตร์และนักรัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๔

การเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์/กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ภายนอก

๑. ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการนำพุทธธรรมมาประยุกต์ของนักธุรกิจในพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือ” ของ นายกันตนา ทองอินทร์ หลักสูตรสาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มภูมิภาค มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ปีการศึกษา ๒๕๕๗

๒. ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในระดับรากหญ้า: ประสบการณ์จากชุมชน” ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อานันท์ ทาปทา หลักสูตรสาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มภูมิภาค มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ปีการศึกษา ๒๕๕๕

๓. ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์เรื่อง “การปรับตัวของผู้นำธุรกิจครอบครัวชาวไทยเชื้อสายจีน ในการบริหารการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. ๒๕๓๔ - ๒๕๕๔) กรณีศึกษา ๓ องค์กรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ของ นายกฤตภาส อารังราชภัฏ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจีนในระบบเศรษฐกิจโลก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต ปีการศึกษา ๒๕๕๒

๔. กรรมการสอบวิทยานิพนธ์เรื่อง *“The Cooperation between Thailand and Lao PDR on Hydropower Electricity Business”* ของ Khamla Soubandith หลักสูตร Southeast Asia Studies program, Faculty of Graduate School, Chulalongkorn University, ๒๐๑๐.

๕. กรรมการสอบวิทยานิพนธ์เรื่อง *“BORDER TOURISM BETWEEN THAILAND AND CAMBODIA AFTER THE END OF THE COLD WAR: IDENTITY, SPIRIT, AND PROSPECT”* ของ Akkharaphong Khamkhun หลักสูตร Southeast Asia Studies program, Faculty of Graduate School, Chulalongkorn University, ๒๐๐๙.

๖. ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์เรื่อง *“การศึกษาของคณะสงฆ์ในราชอาณาจักรกัมพูชา: กรณีศึกษายุคอาณานิคมจนถึงยุคปัจจุบัน (ค.ศ. ๑๘๖๓ – ๒๐๐๙)”* ของ พระสุธีเย สุธนณเถโร (ยนต์) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

๗. กรรมการสอบวิทยานิพนธ์เรื่อง *“ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว: กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมสงฆ์ แขวงสะหวันนะเขต”* ของ พระสุริยา ส่วโร หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

๘. กรรมการสอบวิทยานิพนธ์เรื่อง *“อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมลาวในแขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว”* ของ พระสมศักดิ์ ปิยธมโม (อินทเสน) หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

๙. ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์เรื่อง *“ตลาดช่องจอม: การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชายแดน พลวัตของอำนาจและวิถีชีวิตคนท้องถิ่นบริเวณพรมแดนไทย - กัมพูชา”* ของ นางกัญญนันท์ ตาทิพย์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๑๐. ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์เรื่อง *“พิธีกรรมงานบุญกับการตอรองอัตลักษณ์ข้ามพรมแดนไทย - กัมพูชา”* ของ นางสาวสุจารวี โคตรพันธุ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑๑. ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์เรื่อง *“ภูมิซรอล: ชุมชนชายแดนและการเมืองเรื่องพื้นที่ของเส้นเขตแดนภายใต้บริบทรัฐ-ชาติและโลกาภิวัตน์”* ของ นางสาวสุวัลยา ไต๊ะสิงห์ หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม